

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE “MENDİL”

Meral AVCI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

EKİM 2024

TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE “MENDİL”

Meral AVCI

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EKİM 2024

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Meral Avcı
30.10.2024

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilimi Programı Meral Avcı öğrencisi tarafından hazırlanan Türk Halk Kültüründe Mendil Başlıklı tez çalışması 30/10/2024 14.00 tarih ve saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak KABUL edilmiştir.

Başkan:

Prof. Dr. İbrahim Dilek

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Kabul

☒

Ret

☐

Üye (Danışman):

Prof. Dr. Fatma Ahsen Turan

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

☒☐

Üye:

Prof. Dr. İhsan Kalenderoğlu

Gazi Üniversitesi

☒☐

TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE “MENDİL”

(Yüksek Lisans Tezi)

Meral AVCI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ekim 2024

ÖZET

Kültür insan yaşamına dair her türlü yaşantıyı ve inanış şeklini anlatır. Kültürün halkın yaşamının her alanını kapsadığı ve millet olma bilincini ortaya çıkardığı düşünüldüğünde Türk kültürünü oluşturan unsurların yüzyılların süzgecinden geçip günümüze ulaştığını söyleyebiliriz. İnsanın yaşama ait bilgileri öğrenerek akıl yürütmesi, belirli ilkeler ve kurallar çerçevesinde hayatını kurgulaması kültürlü birey olma anlamında kullanılır. Bir toplumun ortak duyuş; düşünüş tarzı, yaşam şekli, inanış biçimi iç içe geçerek kültürü oluşturur. Türk kültürünü oluşturan millî, dinî, coğrafî, tarihî unsurların birleşiminde ortak dil kültürün en önemli taşıyıcısıdır. Türk dili gerçek ve mecazi ifadelerle somut ve soyut kavramları en güzel şekliyle bugüne taşımıştır. Dilimizin kültürel kimliğimizi koruması millet olarak var oluşumuzun göstergesidir. Kültür taşıyıcısı olarak somut sembollerin de gizli bir dil ile bu taşıyıcılığa katkısı büyüktür. Türk halk kültüründe mendilin bir kültür taşıyıcısı olarak önemli bir yeri olduğunu görmekteyiz. Bu çalışmada halk edebiyatı ürünlerinin hemen hepsinde farklı işlevleriyle kullanılan mendilin sembolik anlamları tespit edilmiştir. Günlük hayatta çok kullanılan bir nesne olan mendilin kültürümüz içindeki rolünün çok önemli olduğu ve taşıdığı sembolik dilin çok etkili olduğu görülmüştür. Millî kültürlerin hızla yok olduğu bir dönemde kültürel kimliği oluşturan unsurları kayıt altına almanın, kültürel mirasımıza sahip çıkmanın önemi büyüktür. Türk halk kültürünü oluşturan eserler ve yaşantıya dair yapılmış çalışmalar üzerinden mendilin kültürümüzdeki yeri ve önemi araştırılmıştır. Çalışmamızda bu konuda yazılmış olan kitap, makale, bildiri gibi kaynaklar kullanılmış ve mendil kelimesini ihtiva eden eserler taranmıştır. Tezimiz üç ana bölüm ve bunlara bağlı alt bölümlerden oluşmaktadır. İlk bölümde mendil kelimesinin sözlük anlamından ve Türk kültür tarihindeki seyrinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde Türk halk edebiyatı ürünleri; halk anlatılarında mendil, anonim halk şiirinde mendil, kalıplaşmış ifadelerde mendil, dramatik sanatlarda mendil, çocuk oyunlarında mendil şeklinde ana başlıklara ve bu başlıklara bağlı alt başlıklara ayrılmıştır. Mendilin işlevlerine göre bu bölümlerde nasıl yer aldığı incelenmiştir. Üçüncü bölümde mendilin halk inanışları ve ritüellerindeki işlevleri incelenmiş ve tasnif edilmiştir. Son bölümde ise seyahatnamelerde mendilin nerede ve hangi işlevlerle geçtiği araştırılmış, elde edilen verilerin tasnifi yapılmıştır. Türk kültüründe ve Türk halk edebiyatı ürünleri içinde mendilin işlevsel bir kültür taşıyıcısı olduğu görülmüştür.

Bilim Kodu : 31003
Anahtar Kelimeler : Türk Halk Edebiyatı, Halk Kültürü, Mendil
Sayfa Adedi : 207
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN

“HANDKERCHIEF” in TURKISH FOLK CULTURE

(M. Sc. Thesis)

Meral AVCI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

October 2024

ABSTRACT

Culture encompasses every aspect of human life and belief. Considering that culture permeates all areas of people’s lives and creates a sense of national identity, we can say that the elements forming Turkish culture have survived through the centuries and reached the present. Learning about life and reasoning within the framework of certain principles and rules is what defines a cultured individual. A society's shared feelings, way of thinking, lifestyle and beliefs merge to form its culture. Among the national, religious, geographical, and historical elements that make up Turkish culture, a common language stands as the most vital carrier of culture. The Turkish has beautifully conveyed both concrete and abstract concepts through literal and figurative expressions to this day. The preservation of our cultural identity through our language is a testament to our existence as a nation. Tangible symbols also contribute significantly to cultural transmission, carrying a hidden language. In Turkish folk culture, we see that the handkerchief holds an important place as a cultural symbol. This study identifies the symbolic meanings of the handkerchief, which is used in almost every type of folk literature product in various functions. It has been observed that the handkerchief, a commonly used item in daily life, holds a significant role in our culture and carries a powerful symbolic language. In a period where national cultures are rapidly disappearing, documenting the elements that make up cultural identity and protecting our cultural heritage is necessary. The place and importance of the handkerchief in our culture are researched through studies related to Turkish folk culture. In our study, we have used books, articles, papers and other sources on this subject, and we have reviewed works containing the word handkerchief. Our thesis consists of three main sections and related subsections. The first section discusses the dictionary meaning of the word "handkerchief" and its progression in Turkish culture. The second section categorizes Turkish folk literature products into main headings, such as handkerchiefs in folk narratives, anonymous folk poetry, stereotyped expressions, dramatic arts and children’s games, and examines how the handkerchief is represented within these categories based on its functions. The third section investigates and categorizes the functions of the handkerchief in folk beliefs and rituals. In the final section, we examine where and with what functions it appears in travelogs, organizing the findings accordingly. It is seen that the handkerchief serves as a functional cultural transmitter in Turkish culture and within products of Turkish folk literature.

Science Code	: 31003
Key Words	: Turkish Folk Literature, Folk Culture, Handkerchief
Page Number	: 207
Supervisor	: Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tez çalışması süreci boyunca desteğini esirgemeyen, düzeltmeleriyle ve yönlendirmeleriyle Türk Halk Bilimi alanında yaptığım bu çalışmada çok emeği geçen değerli tez danışman hocam Prof. Dr. Fatma Ahsen Turan'a; tez yazımında birçok öneri ve düzeltmesiyle tezin çok daha kaliteli bir hale gelmesini sağlayan Arş. Gör. Dr. Pamuk Nurdan Gümüştepe'ye; teknik konularda bana destek olan oğlum Faruk Avcı'ya, kıymetli eşim Ahmet Avcı'ya ve değerli aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLoların LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
1. GİRİŞ.....	1
2. MENDİL KAVRAMI.....	3
2.1. Mendil Kelimesinin Anlamı.....	4
2.2. Türk Kültüründe Mendil.....	4
3. TÜRK HALK EDEBİYATINDA MENDİL.....	7
3.1. Halk Anlatılarında Mendil.....	7
3.1.1. Masallarda Mendil.....	7
3.1.2. Efsanelerde Mendil.....	14
3.1.3. Fıkralarda Mendil.....	16
3.1.4. Halk Hikâyelerinde Mendil.....	19
3.2. Anonim Halk Şiirinde Mendil.....	22
3.2.1. Mânilerde Mendil.....	23
3.2.1.1. Ter ve gözyaşı silme işlevi.....	34
3.2.1.2. Bohça/kese işlevi.....	37
3.2.1.3. Örtü işlevi.....	39
3.2.1.4. Sevgiliden ayrılmada ve sevgiliyi beklemede mendil.....	39
3.2.1.5. Sevgiyi ifade etme işlevi.....	42
3.2.1.6. Sevgili ile mendilin özdeşleşme işlevi.....	49
3.2.1.7. Mendilin diğer işlevleri.....	51
3.2.2. Türkülerde Mendil.....	55
3.2.2.1. Ölümü anlatma işlevi.....	64
3.2.2.2. Ter ve gözyaşı silme işlevi.....	67

3.2.2.3. Bohça/kese işlevi.....	76
3.2.2.4. Yara sarma işlevi.....	85
3.2.2.5. Örtü işlevi.....	87
3.2.2.6. Sevgiliyi akla veya gönüle düşürme işlevi.....	89
3.2.2.7. Sevgiliden ayrılmada ve sevgiliyi beklemede mendil.....	92
3.2.2.8. Sevgiyi ifade etme işlevi.....	105
3.2.2.9. Mendilin diğer işlevleri.....	121
3.2.3. Bilmeceelerde Mendil.....	126
3.2.4. Ninnilerde Mendil.....	130
3.3. Kalıplaşmış İfadelerde Mendil.....	136
3.3.1. Atasözü ve Deyimlerde Mendil.....	136
3.4. Dramatik Sanatlarda Mendil.....	139
3.4.1. Geleneksel Türk Tiyatrosunda Mendil.....	140
3.4.2. Halk Danslarında Mendil.....	141
3.5. Çocuk Oyunlarında Mendil.....	145
4. RİTÜELLERDE VE HALK İNANIŞLARINDA MENDİL.....	151
4.1. Ritüellerde Mendil.....	151
4.1.1. Doğum ve Çocuk Ritüellerinde Mendil.....	151
4.1.2. Askerlik Ritüellerinde Mendil.....	154
4.1.3. Evlilik Ritüellerinde Mendil.....	155
4.1.3.1. Kız isteme öncesinde mendil.....	155
4.1.3.2. Kız istemede mendil.....	157
4.1.3.3. Söz törenlerinde mendil.....	158
4.1.3.4. Nişanda mendil.....	161
4.1.3.5. Düğünde mendil.....	162
4.1.3.6. Düğünden sonraki törenlerde mendil.....	169
4.1.4. Ölüm Ritüellerinde Mendil.....	170
4.2. İnanışlarda Mendil.....	172
5. SEYAHATNAMELERDE MENDİL.....	181
6. SONUÇ.....	185
KAYNAKLAR.....	189
EKLER.....	201
EK-1. Fotoğraflar.....	201
ÖZGEÇMİŞ.....	207

TABLÖLARIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 2.1. Türk lehçelerinde mendil kelimesi.....	5

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

BEÜ.

Bülent Ecevit Üniversitesi

bkz.

Bakınız

TDK

Türk Dil Kurumu

vb.

Ve benzeri

1. GİRİŞ

Türk halkının yaşam tarzı olan tarım ve hayvancılığın doğal uzantısı olarak toplumumuzda dokumacılığın önemli bir yeri vardır. Hayvansal ve bitkisel ürünlerin dokunması yaşamda önemli bir yer tutmuş, eşyanın duyguyu anlatması, hayatın anlamını üzerinde taşıması da sanatçı bir millet olan Türklerin maddi ve manevi hayatının ayrılmaz bir bütün olmasından hareketle insanımızın hissedeni, konuşan yanını oluşturmuştur. Günlük hayatta çok kullanılan bir eşya olan mendil, daha tezgâhta dokunurken duyguyu düşünceyi içine sindirmiş; gittiği her yerde, her elde yeni duygu ve düşüncenin ifadesine tercüman olmuştur. Elimizi yüzümüzü silmek mendilin temel işlevi iken zamanla iletişimden sağlığa, kötülüklerden korumadan dileği, isteği somutlamaya kadar birçok işlevle yaşantımızda yer almıştır.

Mendille ilgili Türk halk edebiyatında yapılan çalışmalarda; mendil kumaş ve dokumaları, nakışları, mendilin taşıdığı anlamlar, kullanıldığı yerler farklı çalışmalara açıklanmıştır. Klasik edebiyatımızda mendilin yeri ve önemi, Türk halk kültüründe mendilin önemini anlatan sınırlı çalışmalar yapılmış fakat literatür araştırmalarında Türk halk edebiyatı ürünleri ve halk kültüründe mendilin nasıl yer aldığı, taşıdığı anlamlar, işlevleri üzerine bütüncül bir çalışma olmadığı görülmüştür. Türk halk kültüründe mendilin yerine dair yaptığımız çalışmamızda Türk halk edebiyatındaki türler içinde mendilin yeri ve işlevleri tespit edilmek istenmiştir.

Türk halk kültüründe mendil konulu çalışmada konu ile ilgili basılı ve yazılı literatür-taranmıştır. Çalışma metin merkezli bir yaklaşımla incelenmiştir. Araştırma evrenini Türk kültürüne ait yazılı kaynaklar, halk anlatıları (masal, hikâye, efsane, fıkra) ve anonim halk şiirleri (mânî, türkü, ninni, tekerleme, bilmece) oluşturmaktadır. Destan, mitoloji gibi türlerde içinde mendilin geçtiği örneğe neredeyse hiç rastlanmamıştır. Alanla ilgili kuram ve uygulamalarla yapılmış tezler incelenmiş konuyla ilgili bulgular tartışılarak konunun olgunlaşması sağlanmıştır. Yazılı kaynak olarak kitaplardan, makale ve tez çalışmalarından yararlanılmıştır. BEÜ kütüphanesi, Millet kütüphanesi ve internetten yazılı kaynaklara ulaşılmıştır. Bu amaçla araştırma; kaynak taramaya dayalı olarak, genel tarama tekniği ve içerik çözümlemesi ile elde edilen bilgilerin yorumlanmasıyla yürütülmüştür. Yapılan kaynak tarama çalışmaları

sonucunda elde edilen materyaller bir araya getirerek elde edilen bulgular üzerinden tespitler ve yorumlar yapılmıştır. Yapılan çeşitli araştırmaların incelenmesi sonucunda mendilin kullanıldığı yerlere göre işlevleri tespit edilmiştir.

Öncelikle çalışmamızın giriş bölümünde araştırmanın amacı, konusu, önemi ve yöntemi gibi detaylara değinilmiştir. İkinci bölümde mendil kelimesinin çeşitli anlamlarına yer verilmiş ve mendilin Türk kültüründeki yeri açıklanmıştır. Üçüncü bölümde mendil masallarda, efsanelerde, fıkralarda, hikâyelerde, mânilerde, türkülerde, bilmeceelerde, ninnilerde, atasözü ve deyimlerde, Türk tiyatrosunda, halk danslarında ve çocuk oyunlarında işlevlerine göre tasnif edilmiştir. Dördüncü bölümde mendilin ritüellerdeki ve halk inanışlarındaki varlığı incelenmiş ve mendil bu alanlarda işlevlerine göre sınıflandırılmıştır. Son bölümde mendil seyahatnamelerde işlevlerine göre tasnif edilmiştir.

Halk kültürü varlığımızın elimizde bulunan kısmını tespit etmeye çalışmak tarihî ve edebî bir önem arz etmektedir. Kültürel yapının hızlı bir şekilde bozulduğu ve kaybolduğu, küreselleşmenin kültürel kodları ortadan kaldırdığı modern dünyada soyut kültür varlığının devamını sağlamak çok mümkün görünmemektedir.

“Türk Halk Kültüründe Mendil” adlı bu çalışmanın amacı dil, kültür, edebiyat, mitoloji gibi alanlarda var olan birikimi ortaya koymak ve yorumlamaktır. Yaşam tarzı ile eşyanın uyumundan doğan, insan belleğinde yüzyıllarca taşınan kültürel kodları kaydetmek ve ileriye taşımak gerekmektedir. Kültürümüz içindeki bu sembolik hazinenin kaydının yapılması ve sanat ürünleri içinde anlamlandırılması, bu anlamların örneklerle gösterilmesi soyut kültür varlığımızın korunması açısından önemli görülmüştür. Mekân, zaman ve inanışların etkisiyle eşyanın kazandığı sembolik anlamları tespit etmek hedeflenmiştir.

Bu tezde mendilin Türk halk edebiyatı ürünleri ve halk kültürü içindeki yeri, anlamı ve işlevleri üzerinde durulmuştur. Çalışmada söz konusu ettiğimiz objenin sembolik anlamları ve kültürümüz içinde sahip olduğu fonksiyonların tespitinin yapılması planlanmıştır. Milletlerin ortak duyuş, düşünüş ve hareket ediş tarzı olan kültürü oluşturan birçok unsur vardır. Kültürü oluşturan somut nesnelerin farklı sembolik anlamlara bürünmesi onun yaşantıya dair farklı anlam ilişkilerinin araştırılması ve bunların anlamlandırılması, kültürel unsurların tespiti ve bu unsurların geleceğe taşınması açısından bu çalışma önem arz etmektedir.

2. MENDİL KAVRAMI

2.1. Mendil Kelimesinin Anlamı

Mendil Türk halk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Mendilin kullanım alanı, kullanım şekilleri, verdiği mesajlar ve onu kullanan kişiler çeşitlilik arz eder. Zengin bir dile sahip olmamız sebebiyle mendil için birçok farklı kelime kullanılmıştır. Genellikle işlevi bir şeyleri silmek olan mendil, anlam bakımından küçük farklar gösterse de genellikle orijinal anlamının ötesinde kullanılmıştır.

Mendil yerine kullanılan pek çok kelime halk kültürümüzde mevcuttur. Mendilin Türkçe karşılığı Divan-ı Lügat’it Türk’te “ulatu” olarak geçmektedir. Ulatu, sözlük anlamıyla; kişinin burun temizlemek için koynunda taşıdığı ipek kumaş parçası, şeklinde açıklanmıştır (Atalay, 1985: 136).

Ötüken Sözlük’te mendil kelimesinin Arapça mendil, Yunanca mantila kelimelerinden geldiği belirtilmiştir. Türkçe anlamı ise burun silmek, ter silmek, el, yüz ve gözyaşlarını kurulamak amacıyla kullanılan, kenarları çekilmiş veya işlenmiş dörtgen biçimli kumaş veya yumuşak kâğıt parçası ayrıca erkek takım elbiselerini tamamlayıcı nitelikte sol yaka cebine konulan küçük kumaş parçası ve içine bazı küçük şeyler konulan oldukça geniş dokuma olarak verilmiştir. Ağızlarda ise sofraya yaygısı; sofraya bezi, önlük; peştamal, sığır gerdanı olarak geçtiği görülmüştür (Çağbayır, 2007: 3135-3136).

TDK'nin güncel Türkçe sözlüğünde mendilin iki farklı anlamı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, burun ve ter silmekte, el ve yüz kurulamakta kullanılan küçük, kare biçiminde kumaş veya yumuşak, ince kâğıt şeklinde tanımlanmış ve ikincisi de içine bazı şeyler konulan kumaş, yağlık olarak tanımlanmıştır.¹ Bu iki anlamdan ilki, mendilin en çok rastladığımız anlamı olan silmek ve kurutmak anlamlarını ifade ederken mendilin içeriğine, şekline ve yapıldığı maddeye de değinmektedir. İkincisi ise tamamen farklı bir anlam olarak mendilin bir şeyleri depolamaya yönelik bir araç olduğunu belirtirken kumaş oluşuna dikkat çekmiş ve son olarak mendilin bir eş anlamlısı olarak yağlığı göstermiştir. Yağlığın TDK'nin güncel Türkçe sözlüğündeki anlamı sırma işlemeli, büyük mendil olarak sunulmuş ve çevre kelimesi de onun eş

¹ TDK güncel Türkçe sözlüğünde mendil, ayrıntılı bilgi için bkz. <https://sozluk.gov.tr/>.

anamlısı olarak gösterilmiştir.² Burada yağlık mendilin özel bir türü olarak belirtilmiştir fakat birçok halk eserimizde mendil, çevre, yağlık birbiriyle tamamen eş anlamlı olarak kullanılmıştır. TDK derleme sözlüğünde mendil; sofraya yaygısı, sofraya bezi, önlük, peştemal, sıgır gerdanı olarak da geçmektedir.³ Ayrıca TDK zanaat terimleri sözlüğünde mendil kelimesi, semenin içine astar tutturmaya yarayan çivi olarak kendi anlamından farklı şekilde kullanılmıştır.⁴

2.2. Türk Kültüründe Mendil

Sosyal ve kültürel hayatımızın parçası olan maddi ve manevi unsurlar Türklerin yaşadığı coğrafya ve kültürel etkileşim alanı açısından farklılıklar göstermektedir. Mendil kelimesi hem isim hem işlev bakımından coğrafyaya ve kültürle göre farklı şekillerde karşımıza çıkar.

Mendil Türkçeye Arapçadan geçmiş olup Anadolu’da halk arasında daha çok yağlık ve çevre adlarıyla kullanılmıştır. Çevre kenarları kıvrılmış, nakış ve oylarla süslenmiş mendillerdir. Yağlık çevreden farklı biçimde el ve ağızdaki yağları silmek için el bezi, peçete olarak kullanılır. Yağlık; çevre, mendil ve yemeni gibi değirmi bezden yapılır, kumaşı yönüyle de destimalden ayrılır. Kadın ve erkek mendilleri farklıdır. Kadın mendilleri küçük ve süslüdür, kumaşı ve işlemeleriyle daha zariftir. Yaka iğneleri ile kıyafetin göğüs kısmına ya da omuza tutturulur. Avrupaî tarzda erkek giyiminde ise erkekler beyaz ya da başka renkteki mendilleri ceketlerinin sol cebine koyarak uçlarının kıvrım kıvrım dışarıya sarkmasına özen gösterirler. Dörde katlayıp cebe yerleştirmek de mümkündür. Son dönem giyim kuşamında renkleri ve desenleri ile şık mendillerin kullanıldığı görülmektedir. Erkekler için enfiye mendili denilen bir mendil çeşidi de vardır. Kitap, özellikle Kur’ân-ı Kerim taşımak için zarf veya çanta şeklinde dikilmiş kitap mendilleri de yakın bir zamana kadar kullanılmıştır. Bu kitapların üzeri bilginin değerini anlatan yazılar, Arapça ve Farsça beyitler, hatta rindane şiirlerle süslenmiştir. Mendil için destimal, makreme adları da kullanılır (Koçu, 1969: 172). Dede Korkut hikâyelerinde Farsçanın etkisiyle mendil “destimâl”

² TDK güncel Türkçe sözlüğünde yağlık, ayrıntılı bilgi için bkz. <https://sozluk.gov.tr/>.

³ TDK derleme sözlüğünde mendil, ayrıntılı bilgi için bkz. <https://sozluk.gov.tr/>.

⁴ TDK zanaat terimleri sözlüğünde mendil, ayrıntılı bilgi için bkz. <https://sozluk.gov.tr/>.

olarak geçer ve desmal, destemal, destmal gibi değişik söylenişleri de halk arasında mevcuttur. Mendil ayrıca peçete ve küçük havlu anlamlarında da kullanılmıştır. Mendilin diğer anlamları el silecek bez, el bezi ve destimaldır. Destimal Hırka-i Saadet'e (Peygamberimiz Hz. Muhammed'in hırkası) değdirilen tülbende verilen bir isimdir ve destimal padişahlar tarafından Ramazan ayının ortasında dağıtılmış olan bir mendil çeşididir (Solak-Berkli, 2022: 752). Burada mendile tekrardan silme işlevine yönelik bir anlam yüklendiği görülmektedir. Destimal farklı anlamlarda kullanılsa da burada peygamberimizin hırkasına temasından ötürü kutsiyeti çok yüksek ve değerli bir parça olarak görülmüştür.

Farklı Türk cumhuriyetlerinde ise mendil “romal, el yağısı, ruymal, rumal” gibi kelimelerle ifade edilmiştir. Kırgızistan'da “mendili” mendil için kullanılan ifadedir (Uysal, 2020: 108). Görüldüğü üzere mendil yerine kullanılan birçok eş değerli ya da yakın sözcük dilimizde yer almaktadır. Tablo 2.1'den görüldüğü üzere Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğünde mendil kelimesi şu şekilde geçmektedir (Ercilasun, 1991: 576-577):

Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Başkurt Türkçesi	Kazak Türkçesi	Kırgız Türkçesi	Özbek Türkçesi	Tatar Türkçesi	Türkmen Türkçesi	Uygur Türkçesi
mendil	mändil dāsmal	kul'yavlık	kol oramal	kol ārcı	romālčä	kulyavlık	elyāğlık	kol yağlık

Tablo 2.1. Türk lehçelerinde mendil kelimesi.

Türkçe geçmişi itibariyle tarihi çok eskilere dayanan bir dildir ve Türklerin dünyanın farklı yerlerinde yaşamış ve kültür oluşturmuş olmaları dilin zenginliğini arttırmıştır. Bunun ilk örneği, mendil kelimesine en yakın kelime olan mändil dāsmal kelimelerinin Azerbaycan Türkçesinde kullanılmasıdır. “Dāsmal” kelimesinin de ilave edilmiş olması Farsçanın o bölgedeki etkisini göstermektedir. Başkurt, Uygur ve Tatar Türkçelerinde mendil yerine “yağlık” kelimesine çok benzer sözcükler kullanılmıştır. Kazak ve Özbek Türkçelerinde sırasıyla kullanılan kol oramal ve romālčä sözcükleri rumal (yüz silen) kelimesine bir hayli yakınlık göstermektedir. Tablodan da görüldüğü üzere farklı şive ve lehçelerde farklı kelimeler kullanılsa da kelimelerin kökleri genellikle ortak ve anlaşılır şekildedir. Tablo, Türklerin yaşamlarında mendilin

önemünün, kullanılışının, anlamının büyük ölçüde farklı olmadığını ve kelimenin etimolojik birliğinin korunduğunu göstermektedir.

3. TÜRK HALK EDEBİYATINDA MENDİL

3.1. Halk Anlatılarında Mendil

Halk anlatıları halk edebiyatını oluşturan önemli edebî metinlerdir. Destan, masal, efsane, halk hikâyeleri, fıkra anlatmaya dayalı edebî türlerdir. Anlatmaya dayalı türlerde kullanılan malzeme ve belli semboller aracılığıyla yapılan karşılıklı anlaşma şekli olan iletişimin temel unsuru dildir. Yazı ve söz en etkili ve kalıcı iletişim şekillerindendir. Toplum yaşantısının, toplumun duyuş ve düşünüş şeklinin birikimi olan kültürel yapıda ortak sembollerin iletişimde soyut bir dil oluşturduğunu görürüz. Semboller duyularla ifade edemediğimiz şeylerin somut nesnelerle anlatılmasını, işaret edilmesini, temsil edilmesini sağlar. Soyut olanın somut olarak anlatılması, birçok anlamın tek ifadeye dönüştürülmesi, anlatılamayan, söylenilemeyen gösterilmesi semboller aracılığıyla yapılmış ve kültürümüzde sözsüz bir iletişim dili oluşmuştur. Bu dil; törenin, inancın, gelenek ve göreneğin dili hâline gelmiştir. Halk anlatılarında farklı özellikleriyle karşımıza çıkan anlatım şekillerinin ortak özelliği temsili iletişime dayalı bir dillerinin oluşudur. Bu simge ve işaretler basit ya da karmaşık yapılı olabilir, her biri bir düşüncenin ürünü olarak özel olarak yüklenmiş anlamlar taşır. Bu anlamların kim tarafından nasıl anlaşılacağı bellidir. Halk anlatılarındaki sembollerden oluşan bu dilin sistemli, oturmuş bir yapısı vardır. Kullanılan simgesel dil kahramanların amaçlarını gerçekleştirmede onlara kolaylık sağlayan önemli bir role sahiptir. Çalışmamızın konusunu oluşturan mendilin kullanıldığı alanlar tespit edilmiş, özellikle sembolik değerinin bilinmesi ve tanınması açısından halk anlatılarında nasıl ve nerelerde kullanıldığı araştırılmıştır. Mendilin halk anlatılarında masaldan başlayarak halk hikâyesi, efsane ve fıkralarda kullanımına göre tasnifi yapılmıştır.

3.1.1. Masallarda Mendil

“Masal, nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatıdır.” (Boratav, 1969: 80). Masallar her milletin aynasıdır, bu

aynada milletimizin inanışları ile geçmiş zamanların ahlakı da görülür (Sakaoğlu, 2002: 4). Halkın yaşamını anlatan kültür unsurlarını görebileceğimiz bir anlatı türü olan masallar sözlü anlatıma dayalı türlerden birisidir, geleneksel olarak dilden dile aktarılmıştır. Bazı masallar sözlü kültürde yaşamaya devam ederken birçoğu yazıya geçirilmiş, geriye kalan kısmı ise unutulup yok olmuştur. Hayal ile gerçeğin iç içe geçtiği olağanla olağanüstünün birlikte yer aldığı, kötülükle iyiliğin mücadele ettiği bu muhteşem yapıda sembollerin yeri büyüktür. Bu sembollerden birisi olan mendil, masalarda farklı işlevlerde kullanılmıştır.

Mendil pek çok masalda farklı görev, misyon ve mesajlarla yer almıştır. Genel olarak mendil; masalarda sihirli olmasıyla, zor durumdaki masal kahramanlarına yardımcı nesne niteliğinde olmasıyla, farklı nesnelere veya nesnelerin ona dönüşebilmesiyle, bir şeyi veya bir yerleri örtmesiyle, bohça/kese olarak bir şeyleri saklaması ve depolamasıyla, sevgiyi, hüznü, ayrılığı ve kavuşmayı anlatmasıyla, eş seçimini yapmak için kullanılan bir nesne oluşuyla, sevginin derecesini anlatmasıyla, uzak diyarlardan talep edilen bir nesne oluşuyla, masal kahramanlarının arasındaki iletişimi ve haberleşmeyi sağlamasıyla, hatıra amaçlı sevgililere, evlatlara ve sevilen kişilere verilmesiyle, vücuttaki bir kesiğin ya da yaranın sarılmasına yaramasıyla ve daha birçok farklı işlevle yer almaktadır. Bazı özelliklere masalarda daha sık rastlanmaktadır. Bu çalışmada mendilin masalardaki söz konusu işlevleri; sihirli oluşu, örtü ve bohça/kese görevi, eş seçiminde kullanılması, iletişimi sağlaması, hatıra amaçlı oluşu, yara sarışı ve diğer işlevler olarak tasnif edilmiştir.

Türk halk masallarında birçok nesne sihirli olarak kullanılmıştır. Mendil de gerçek fiziksel kullanımının yanı sıra birçok masalda sihirli olarak tasvir edilmiş ve bu kavrama değişik olağanüstü güçler yüklenmiştir. Mendilin en sık rastlanılan sihirli olma özelliği Keloğlan masallarında görülmektedir. Keloğlan masallarında mendile verilen açıl emriyle mendil açılır ve içinden çeşitli ve bolca yiyecekler çıkar. Mendilin bu sihri farklı Keloğlan masallarının birçoğunda mevcuttur. Yılan Kız⁵ masalında Keloğlanın padişahıtan aldığı mendile açıl demesiyle beraber mendilin içerisinden yiyecekler çıkar. Ayrıca bu mendil tasviri Keloğlan'ın Tokmağı⁶ masalında da mevcut olup sadece orada Keloğlan “Açıl mendilim açıl” der ve yine ortaya birçok yemek

⁵ Göde, B. (2011). *Amasya Masalları: Araştırma-İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁶ Tezel, N. (2009). *Türk Masalları*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Basımevi.

çıkar (Ünalın, 2023: 113-114). On Birinci Ahmet⁷ ve Çoban Oğlan⁸ masallarında ise farklı bir güç mendile eklenmiştir ve mendilin ölümü engelleme gibi bir özelliğı bulunmaktadır (Tekin, 2020: 571-572). Buradaki mendile yüklenen sihirli anlam, bir önceki mendilin yemek ortaya çıkartmasından çok daha etkili ve güçlü bir anlamdır. Çünkü normalde de mendil içerisinde yiyecek saklanabilen bir nesnedir fakat buradaki hüneri birden üzerinde yiyecekler belirmesi ve içine sığamayacak kadar yiyeceğın ortaya çıkmasındadır. Burada ise ölüme engel olma gibi bir işlevi vardır ki bu da mendile olağanüstü bir güç yüklemiştir. Keloğlan'ın Tokmağı masalında Keloğlan sürekli yalan söylemektedir ve yalanları başka yalanları doğurmaktadır. Buna rağmen dev tarafından birçok defa ödüllendirilir ve dev, Keloğlan'a çeşitli sihirli eşyalar verir. Bunlardan bir tanesi pisliğı altın olan eşek iken ondan sonra verdiği sihirli nesne ise bir mendildir. Bu sihirli mendil ortaya çeşitli yiyecekler çıkarmaktadır. Bu yemekler ile komşularını yemeğe çağıran Keloğlan, mendili komşulardan bir tanesine çaldırır, fakat masal en sonunda mutlu biter, devin verdiği sihirli tokmakla mendil Keloğlan'a tekrardan verilir (Erdal, 2016: 1816). Burada sihirli bir eşeğın yanında sihirli bir mendil de verilmesi mendilin, Keloğlan masallarında çok kullanılan ve işlevsel yönü fazla olan bir öge olduğunun göstergesidir.⁹

Bir şeyleri örtmek veya bir şeyleri içinde taşımak mendilin masallarda geçen ve günümüzde hâlâ kullanılan işlevlerinden sadece bir tanesidir. Bu özellik günlük hayatta çok sık kullanılmasından ötürü masallarda da yerini almıştır. Genel olarak mendilin masallarda geçen anlamı neyi örttüğü yahut içine ne konulduğuna bağılı olarak farklılık göstermiştir. Gül ile Seyda masalında erkek olan masal kahramanı gönül verdiği kıza elma gönderirken elmaların üzerini bir mendil ile örtmüş ve yollamıştır. Tuz Kadar Sevgi¹⁰ masalında ise mendilin içine bir miktar para ve yiyecek konulmuştur (Ünalın, 2023: 113-114). Keloğlan masalında, Keloğlan hayvan gübreleri çok para kazandırdı diye düşünerek, büyük bir sevinç içinde köyüne dönüyormuş. Komşular durumu haber alınca hemen kendi ahırlarına gitmişler ve

⁷ Gatina, H., & Yarmi, H. (1999). *Tatar Halık Ekiyetleré*, Kazan: Rannur Neşriyatı.

⁸ Gatina, H., & Yarmi H. (1978). *Tatar Halık İcatı, Ekiyetler (İkençe Kitap)*, Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı.

⁹ Mendilin dönüşebilme özellikleri veya bazı nesnelerin mendile dönüşmesi de sihirli olma özelliğı kategorisinde değerlendirilebilir ancak dönüşme hususu mendilin diğer işlevleri kısmında ele alınacağından burada değinilmemiştir.

¹⁰ Bozlak, Ü. G. (2007). *Erdemli Masalları*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

hayvanlarının gübrelerini mendillerin içerisine koyarak pazarda satmak için yola koyulmuşlar. Sıcacık ve azıcık gibi övgülerle kendi gübrelerini satarlarken bir adam gelmiş ve mendilin içine bakmak istemiş. Adam mendilin içindeki gübreyi görünce bağırarak, bunun üzerine çarşıdaki halk toplanmış ve mendilin içinde gübre satan köylüleri sopalamışlar (Alangu, 1990: 12-17). Bu Keloğlan masalında mendil bohça/kese görevinde kullanılmıştır fakat içine konulan şey olağan dışıdır. Normalde mendil kıymetli ve güzel şeyleri taşımak, barındırmak için kullanılırken burada halk içerisine hayvan gübresi koymuş ve mendilin olağan bohça/kese kullanımının dışına çıkmıştır. Keloğlan ile İki Padişah masalında ise mendilin içine altın konulmuştur (Alangu, 1990: 31-39). Bu masalda mendilin içine altın konması yaygın bir kullanımdır ve Tuz Kadar Sevgi masalında mendilin içerisine konulan parayla kullanım alanı aynıdır. Masal örneklerinde görüldüğü üzere mendil masallarda örtü ve bohça/kese göreviyle kullanılmıştır. Bohça/kese olarak kullanıldığında içerisine genelde para, altın ve yiyecek gibi maddeler konulan mendil, Keloğlan masalında gübre gibi istisnai maddelerin de taşındığı bir nesne olarak kullanılmıştır.

Masallarda mendilin bir diğer işlevi eş seçiminde bir araç olarak kullanılmasıdır. Masallarımızda kızlar sevdikleri, beğendikleri veya seçtikleri erkeklere mendillerini atarlar (Ünal, 2023: 114). Mendilin bu işlevi Topal Leylek 1 ve Topal Leylek 2 masallarında görülmüştür. Topal Leylek¹¹ masallarında padişahın 3 tane kızı vardır. Padişah tellallar aracılığıyla bütün ahaliye haber salar ve der ki: “Kızlarımdan biriyle evlenmek isteyenler konağımın altına geçsin, eğer kızlarımdan birisi size mendil atarsa onunla evlenebileceksiniz”. Konağın etrafına adaylar toplandıktan sonra da lalası aracılığıyla kızlarına, “Mendili kimin üstüne atarsanız sizi onunla evlendireceğim” der. Masalın devamında iki kız kardeş mendilini üst rütbeli kişilere atarken üçüncü kardeş bir leyleğin üzerine atar ve masal bu şekilde devam eder (Yıldırım, 2009: 2400). Kızın mendil atarak damat adayını seçmesi yakın zamana kadar kültürümüzde var olan bir uygulamadır. Bu gelenek örneklerde görüldüğü üzere masallarda geniş yer edinmiştir. Kızın mendili yukarıdan uygun kişiye atması hem babasına kişiyi doğrudan söylememesi hem de damadın toplum içinde bu şekilde belirlenmesi açısından o zamanın şartlarında çok uygun bir davranış şeklidir.

¹¹ Seyidoğlu, B. (1999). *Erzurum Masalları*, Erzurum: Erzurum Kitaplığı.

Mendilin masallardaki bir başka işlevi masal kahramanları arasındaki iletişimi sağlamaktır. Şahmaran Padişahının Oğlu masalında kahraman olan kız, padişahın oğlunu sever ve ona haber gönderir. Padişahın oğlunun ise kızda gönlü olmadığı için kıza mektubun içerisinde bir mendil göndermiş ve ağlayarak bu mendili çürütse bile kızla evlenmeyeceğinin haberini vermiştir (Ünal, 2023: 114). Buradaki masalda padişahın oğlu kızın yanına gitmek veya kıza bir adamını göndermek yerine mektubun içine mendil koyarak aradaki iletişimi sağlamış ve istediği mesajı kıza iletmiştir. Mendil, Topal Leylek 1 ve Topal Leylek 2 masallarında da kahramanlar arasındaki örtük iletişimi sağlamak için kullanılan nesnelerden birisidir (Yıldırım, 2009: 2400). Masalarda bir araya gelmeden iletişim kurmanın ve haberleşmenin önemli bir yolunun mendil oluşu onun ne kadar etkili bir iletişim aracı olduğunun göstergesidir.

Mendilin masallarımızdaki bir diğer işlevi sevgililerin ve sevenlerin birbirlerini hatırlamasını sağlamaktır. Hatıra amaçlı verilen mendil bazen kavuşmayı ifade ederken bazen de kalıcı bir ayrılığı temsil etmektedir. Bu işlevi sadece masalarda değil günlük hayatta da -günümüzde bir hayli azalmasına rağmen- kullanılmaktadır. Padişah Kızının Ahlaksızlığı¹² masalında analığı kızından oğlanla buluşmaya her gittiğinde oğlanın bir eşyasını getirmesini talep ediyor. Kızı birkaç buluşmanın ardından en son olarak oğlanın mendilini ona bir daha vermemek üzere analığına getiriyor (Başaran, 2019: 94). Bu masalda oğlanın mendilinin getirilmesi kız için mendilin birkaç tane önemli eşyadan birisi olduğunu ispatlamaktadır. Şah İsmail¹³ masalında ise birbirinden ayrılmak zorunda kalan çiftlerin birbirine verdiği şey mendildir. Yine bu masalda mendil seven insanlar arasında bir nişan görevi görmektedir. Şah İsmail masalında birbirlerini hatırlamak ve daha sonra buluşmak amacıyla verilen mendil, şu şekilde ifade edilmiştir: “Gıza Şah İsmail bir mendil vermiş. Gız da oğlana bir darak vermiş. Hatıra olarak birbirlerinden bunları alırlar ve ayrılıp giderler” (Başaran, 2019: 95). Ağlayan Nar ve Gülen Ayva¹⁴ adlı masalda da mendil bir hatıra aracı olarak kullanılmıştır, fakat önceki masallardaki buluşma temennisinin aksine buradaki mendilin verilmesi ayrılığı ifade etmektedir (Başaran, 2019: 95). Örneklerde mendilin birçok defa hatırlama amaçlı kullanıldığı fakat bazı mendil verişlerin sevgi göstererek buluşmayı, bazılarının ise ayrılığı ifade ettiği

¹² Alptekin, A. B. (2002). *Taşeli Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları.

¹³ Alptekin, A. B. (2002). *Taşeli Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları.

¹⁴ Alptekin, A. B. (2002). *Taşeli Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları.

görülmektedir. Eloğlu¹⁵ masalında da kızın, oğlana onu hatırlaması amacıyla mendil verdiği görülmektedir. Bu masalda padişahın oğlu, avlanırken gördüğü bir kıza âşık olur. Kız öncelikle mendilin bir ucuna samanı öbür ucuna da buğdayı bağlar ve mendili padişahın oğluna verir. Padişah, oğlunun bu kıza çok değer verdiğini görür. Kızın verdiği mendilin anlamının çözülmesi için vezirine bir mühlet tanır. Vezir mecburen zamanında babasının ölümüne sebep olduğu Eloğlu'ndan yardım ister bu işi çözebilmesi için. Eloğlu kıvrak zekâsıyla işe bir an önce el atar ve bu mendilin saman (semen) - buğday (gend) yani Semergend ülkesi anlamına geldiğini bulur. Meğerki evlenecek olan kız Semergend padişahının kızıdır ve oğlanla avda buluştuğu sırada dünyayı gezmektedir. Masalın sonlarına doğru Eloğlu şehzade ile birlikte Semergend'e doğru yol alır ve verilen bu mendil sayesinde kız bulunur, oğlan ile kız evlenir ve muratlarına ererler (Harmancı, 2010: 70-72). Eloğlu masalında küçük ve anlam yüklü bir mendil çok uzak diyarlardaki kişileri bile buluşturmaya yarar ve insanların birbirlerini hatırlamasında kuvvetli bir araçtır.

Günlük hayatımızda vücutta herhangi bir doku veya organ yaralandığında kanamayı durdurma amaçlı olarak orası herhangi bir bez, bandaj veya mendil ile sarılır. Masallarda da mendil yara sarma işlevinde birçok defa kullanılmıştır. Fatmacık¹⁶ masalında, elmayı soyan Fatmacık parmağını keser, bunu gören padişahın oğlu kendi mendilini çıkararak Fatmacık'ın yarasını bir an önce sarar (Ünalın, 2023: 113-114). Keloğlan masalında, Keloğlan bahçıvan rolündedir ve sarayın bahçıvanlığını yapmaktadır. Padişahın kızı, attığı top Keloğlan'a geldiği için istemese de onunla evlenmek zorunda kalır. Padişah kendisine karşı bir savaşta bir kahramanla karşılaşır ve bu kahraman padişahın bütün düşmanlarını tek başına alt eder. Padişah bu kahramanın yarasını fark eder, yarayı kendi mendiliyle sarar ardından Keloğlan evine gittiğinde padişahın kızı Keloğlan'ın koluna sarılmış olan mendilin babasının mendili olduğunu fark eder. Padişah kızı Keloğlan'ın ne kadar da kahraman birisi olduğunu anlar (Harmancı, 2010: 66). Bu masalda mendilin yarayı sarma özelliği göze çarpmakla beraber mendilin başka hayırlı işlere vesile olduğu da gözlenmektedir. Mendillerin kumaşları özellikle de işlemeleri vesilesi ile belli kişilere ait olması

¹⁵ Harmancı, M. (2010). *Türk Masallarında Keloğlan Tipi*. Doktora Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁶ Aydın, H. (2012). *Iğdır Masalları*. Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

mendilin mühür gibi kişiye has olduğunu da göstermektedir. Günümüzde kanayan yaralara genellikle mendil sarılmasa da sarılması mümkündür ve bu geleneksel uygulama birçok masalda yerini almıştır.

Mendil halk masallarımızda geniş yer kaplamış ve birçok farklı işlevde kullanılmıştır. Masalarda genel olarak mendil; sihirli oluşu, örtü ve bohça/kese işlevi, eş seçiminde kullanılışı, kahramanlar arasındaki iletişimi sağlayışı, hatıra amaçlı verilip alınması ve yaraları sarması gibi temel özellikler gözetilerek, bu başlıklar altında incelenmiştir. Fakat bu işlevlerinin yanı sıra mendil daha farklı anlamlarda da halk masallarımızda yerini almış ve kullanılmıştır. Mendilin söz konusu farklı işlevlerinden ilki zor durumda kalan kişilere pusula görevi görmesi ve onlara rehberlik etmesidir. Örneğin Altın Saçlı Kızla Sırma Saçlı Oğlan¹⁷ masalında masalın kahramanı zor durumdadır ve yolu tamamlayabilmesi için derviş kahramana bir mendil verir. Bunlardan ikincisi mendilin nesnelere dönüşme özelliği veya başka nesnelerin mendile dönüşebilmesidir. Üç Karpuz Güzeli¹⁸ masalında mendil yere atıldığı anda servi ağacına dönüşmüştür. Masalın başka bir bölümünde ise suyun üstünde duran gülün yaprakları mendile dönüşmüştür. Son olarak da mendilin talep edilen bir unsur olması mendilin işlevlerindendir. Padişah ve Üç Kızı¹⁹ masalında padişah uzak bir diyara yol alacaktır ve üç kızından en küçük kızı ondan kendisine mendil getirmesini ister (Ünalın, 2023: 113-114). Mendil halk masallarımızda verilmiş olan ilave üç işlevden farklı şekillerde de kullanılmıştır. Ama, listelenmiş olan ana altı işlevi ve ilave üç işlevi halk masallarımızdaki mendilin birçok işlevini kapsamaktadır.

Mendilin halk edebiyatındaki işlevlerinden bohça/kese, örtü, iletişim aracı olması gibi işlevlerin birçoğu masalarda bulunmakta fakat sihirli olma işlevi sadece masalarda görülmektedir. Sihirli olmasının dışındaki işlevlerde; masalarda çeşitli karakterler ve olağanüstü unsurlar olmasına rağmen genellikle mendil, sevenler arasında taşıyıcı bir unsur olmuştur. Bu da mendilin âşkları, ayrılıkları ve sevginin her aşamasını oldukça kuvvetli bir şekilde ifade ettiğinin göstergesidir.

¹⁷ Kumartaşlıoğlu, S. (2006). *Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁸ Seyidoğlu, B. (1975). *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*, Ankara: Baylan Matbaası.

¹⁹ Köksel, B. (1995). *Gaziantep Masalları Üzerine Bir İnceleme*. Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

3.1.2. Efsanelerde Mendil

Efsaneler, insanoğlunun ilk çağlarından itibaren farklı coğrafya ve kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, adet, anane ve merasimlerin oluşmasında önemli rolü olan anlatılardır (Elçin, 1959: 314). Ayrıca inandırıcılık yönü ağır basan efsaneler; açıklanamayan durumları açıklayabilmek amacıyla olağanüstü olaylara ve kişilere yer verir, sıra dışı durumları açıklar. Efsanelerin insanların merak ettiği sorulara cevap veren, toplumsal davranışların oluşmasını ve yerleşmesini sağlayan, istenmeyen davranışlardan toplumu uzaklaştıran bir yapısı vardır. Mendil az da olsa kendine birkaç efsanede yer bulmuştur ve bu efsanelerde çeşitli işlevlerde görülmüştür. Mendilin efsanedeki işlevleri kişiyi temsil etme, bohça/kese olup içerisinde bir şeyler taşıma, bağlama, somutlama ve işaretlemedir.

Mendilin efsanelerdeki ilk işlevi kişiyi temsil etmesidir. Hz. İsa ve Mendili Efsanesinde Hz. İsa peygamberliğini ilan ettiği vakit, Şanlıurfa'yı Kara Abgar adında bir kral yönetmektedir. Hz. İsa'nın hastaları iyi ettiğini duyan Abgar kendi hastalığını iyileştirmesi için Hz. İsa'yı Urfa'ya çağırır. Halkının da Hristiyan olacağını söyler. Davet mektubunu alan Hz. İsa, Abgar'a yüzünü sildiği bir mendili yollar -yüzünün silüetinin mendile geçtiği söylenir- onun şifa bulacağını belirtir. Hz. İsa'nın mendili, sonra bir hırsız tarafından çalınır ve önce kilise sonra cami olarak kullanılan Ulu Cami'deki kuyuya atılır. Bu nedenle bu su kutsal bir su olarak bilinir (Çelikten, 2020: 119). Mendil bu örnekte Hz. İsa'yı temsil etmiştir ve mendilin yüzüne sürülmesinin Hz. İsa'nın iyileştirme özelliğinin mendile geçmesine vesile olduğu düşünülmüştür. İran ordusu Urfa'ya saldırmaya hazırlanır. Hz. İsa'ya ait olduğu düşünülen ve üzerinde onun yüzünün silüeti olduğu söylenen mendilin şehri koruduğuna inanılır. İranlılar şehre saldırırlarsa başlarına felaket geleceği inancıyla geri dönerler (Güler, 1999: 15-16). Mendil bu örnekte Hz. İsa'yı temsil etmiş, küçük bir mendile kutsal bir güç yüklenmiş ve koca ordular mendilin kutsal gücünden korkarak geri dönmüşlerdir. Mendilin kişilerin aynası olduğu ve insanların özelliklerini, yeteneklerini üstüne alabildiği görülmektedir.

Mendilin efsanelerde en sık kullanıldığı işlev bohça/kese işlevidir. Efsanelerde mendil bohça/kese olarak içerisinde üzüm, süt, kor, altın, soğan kabuğu, saç gibi şeyleri taşımıştır. Ordu'dan derlenen Tevfik Hoca ile Üçler efsanesinde Üçler adıyla

bilinen erenler, babasından çok eziyet gören Tefvîk'in eline mendile sarılı bir avuç üzüm koyarak "Bunu babana verirsen o seni dövmez." diye onu tembihlerler (Eren, 2021: 134-135). Balıkesir'de anlatılan efsaneye göre Hasan Baba ile Çırpılı Baba kardeşler. Dağ köyünde yaşayan Çırpılı Baba kardeşine mendile sarıp süt getirir. Ayakkabıcı olan kardeşi bir kadının ayak ölçüsünü alırken Çırpılı Babanın gözü bir anlık kadının ayağına kayar, mendilinden süt damlar. Hasan Baba, "Kardeşim kendine gel!" diye Çırpılı Baba'yı uyarır. Hasan Baba, "Dağda dervişlik kolaydır; zor olan halk içinde erebilmektir." der. Cebindeki mendili çıkarıp sobanın önüne serer; içine biraz ateş çıkılarak kardeşi Çırpılı Baba'ya, "Eve gidelim sütü kaynatalım." der (Duymaz, 2012: 243). Bu efsanede, mendilde taşınamayacak süt veya kor parçaları mendilde taşınabilmiştir. Kayseri ve Muğla'da da Hasan Baba ile Çırpıcı Baba efsanelerinin varyantları görülmektedir. Bu varyantlarda da mendil bohça/kese işleviyle kullanılmıştır (Görkem, 2014: 54). İmamın biri, bir gün iki kişi ile karşılaşır. Bu kişiler selam verip imama düğünlerinin olduğunu, nikahı kıymak için yardım istediklerini söylerler. İmam bu kişilerin düğününe giderek nikahı kıyar. Düğün sahibi bir mendilin içine altın koyup imama verir. İmam yolda giderken içine bir şüphe düşer, mendili açtığı anda altın değil soğan kabuklarını görür. Gittiği düğünün bir cin düğünü olduğunu fark eder (Ekmekçi, 2020: 77). Asuman ile Zeycan efsanesi büyüdü birer elma ile çocuk sahibi olan Galeli Bey ile kethüdasının çocuklarının efsanesidir. Babalara efsunlu elmayı veren derviş, çocukları olup da bu çocuklar büyüyünce onların evlendirilmelerini ister. Galeli Beyin karısı razı olmadığı için çocuklar evlenemezler. Asuman gurbete gitmeye karar verir. Ayrılırken Asuman anmalık olarak içine bir tutam saçını koyduğu mendilini, Zeycan da bileziğini verir (Akbalık, 2012: 316). Mendilin içinde saç verilmesi halk kültürümüzde sevenler arasında sık görülen bir hadisedir. Ayrıca, bu efsanede bilezik ve mendil karşılıklı söz verişin sembolüdür.

Mendilin efsanelerdeki bir diğer işlevi bağlamaktır. Hz. Ali'nin halifeliği döneminde hırsızlık yaparken yakalanan bir kölenin şeriat gereği eli kesilir. Bu işi kimin yaptırdığını soranlara köle: "Hz. Ali kestirdi." der ve onu öven sözler söyler. Sahabe, "Sen kolunu kestiren kişiyi neden övüyorsun?" dediklerinde; "O bunu yapmasaydı ben ahirette yanacaktım, beni ahiret azabından korudu" der. Olay Hz. Ali tarafından duyulunca, Hz. Ali köleyi yanına çağırır. Kesik eli bir mendille bağlayıp dua eder, mendil açıldığında elin eski hâline geldiği görülür (Karaoğlu, 2015: 50). Mendil burada kesik elin vücuda bağlanmasında kullanılmıştır ve el gibi büyük bir

vücut parçasının bağlanabilmesi de mendilin bu işlevdeki yetkinliğinin bir göstergesidir. Ayrıca, mendilin kutsal kişiler sayesinde bir şifa aracına dönüştüğü de görülmektedir.

Mendilin efsanelerdeki diğer işlevi soyut olan dilekleri somutlamaktır. Dilek tutma halk arasında yaygın bir inanıştır. Ağaçlara, türbelerin demirlerine bağlanan mendil ya da çaputlar da bu inanın uygulamaya dökülmüş hâlidir. Âşıklar Tepesi Efsanesi Anadolu'nun birçok yerinde rastlanan bir efsanedir. Çam ağaçlarıyla kaplı bir tepede ermiş bir zâtın defnedildiğine inanılır. Geceleri elinde fenerle gezdiği söylenen bu mübarek kişinin Kurtuluş Savaşı erenlerinden olduğu söylenir. Mezarın çevresindeki çam ağaçlarına dilek mendilleri asılır. Bu bölgenin temiz tutulması, burada içki içilmemesi, çalgı çalınmaması önemlidir (Karadağ, 2020: 3-4).

Mendilin işaret etme işlevi efsanelerde de görülmektedir. Olağanüstü bir olayı ispatlamak için işaret maksadıyla ağacın tepesine bağlanan mendil başka bir rivayette ermiş kişinin kerametini işaret etmek, göstermek maksadıyla kullanılmıştır. Üç çoban, Kalkansöğüt denilen yerde sürülerini dinlendirmek için dururlar. Yemek yiyip biraz uyuyacakları sırada gökyüzü açılır aşağıya doğru bir ışık iner, bu sırada bütün söğüt ağaçları secdeye varır. Çobanlardan biri biz bu olayı anlattığımızda halkı inandırabilmek için söğüdün ucuna mendil bağlayalım, der. Mendili bağlarlar ağaçlar tekrar doğrulur, gökyüzü kapanır. Ertesi gün çobanlar mendili göstererek köylüye olayı anlatırlar. Bu vesileyle köyün adı Kalkansöğüt olur (Dervişoğlu, 2016: 311). Mendil bu ilginç ve inanılması zor olayın işaretlenmesi ve başka insanlara olayın anlatılabilmesi için kullanılmıştır. Başka bir rivayette köye bir velî gelir. Mendilini yıkar, asacak yer bulamayınca söğüt ağacı eğilir, ermiş mendilini eğilen söğüte asıp kuruttuktan sonra ağaç eski hâline gelir (Dervişoğlu, 2016: 312).

3.1.3. Fıkralarda Mendil

Milletlerin kültürel değerlerinin aktarımında sözlü ürünler önemli bir yer tutar. Sözlü ürünler anadilin içinde, halkın yaşamının merkezinde; her yaşa, her çağa, her kişiye ulaşabilecek genişlikte bir kültürel birikimdir. Bu birikim anadilimizle kuşaktan kuşağa geçerek bize hem millet hem de insan olmanın yolunu gösteren değerli bilgi hazinemizdir. Fıkralar yaşanmış olaylardan hareketle kıssadan hisse almayı gözetin

temelinde az çok nükte, mizah, tenkit ve hiciv unsuru bulunduran sözlü, kısa, mensur hikâyelerdir (Elçin, 1959: 566). Öğüt vermek, nasihat etmek ortak aklın görevidir, tecrübe elbette toplumu eğitmeli, uyarmalıdır fakat genç neslin nasihat dinlemeye tahammülü çoğunlukla olmamıştır. Somut ve kısa örnekler daha etkili bir anlatım için önemlidir. Özellikle işi eğlenceye dökerek anlatmak, eğitmek daha etkili bir yöntemdir. Halk kültüründe fıkraların geleneği, göreneği, millî ve insani değerlerin aktarımını sağlamak gibi önemli bir yeri vardır. Fıkralar karakter gelişimi açısından da önemli bir rol üstlenmektedir. Özellikle çocukların ve gençlerin eğitiminde olumlu davranışları yerleştirmek, olumsuz davranışları sonuçlarıyla beraber göstermek; bunu da tezatın içine yerleştirerek esprili bir şekilde anlatmak fıkraların eğitimde önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Kısa ve akılda kalması kolay metinler olan fıkralar halk zekâsının en işlevsel ürünleridir. Fıkralar hikâye, kıssa, nükte, mizah, lâtife ve küg kelimeleri ile isimlendirilmiştir (Elçin, 1959:566). İnsanımızın hayata bakış tarzını, gelenek ve göreneklerini, inancını, düşünce yapısını, toplumsal ve ekonomik yaşantısını, Türk tarihini, Türk halkının dinî tercihlerini edebiyatımızın ve kültür hayatımızın hazinelerinden biri olan fıkraların içinde görmek mümkündür (Yıldırım, 1999: 6). Milletimizin hayatını az sözle öz bir şekilde anlatan fıkralar, eğlence ile düşünceyi yoğurarak insanımıza daha kolay ulaşan bir tür olmuştur. Fıkra ve letaifnâmelerde mendil asıl kullanım amacı olan silme işleviyle, burna gelen kokuyu kesme maksadıyla tıkaç olarak, işaret etme, bohça/kese ve örtme işlevleriyle kullanılmıştır.

Fıkralarda mendilin en çok geçen işlevi silmektir. Silinen şey yüzdeki ter, eldeki veya eşyalardaki kirlilik ve akan gözyaşı gibi şeyler olmuştur. Hicabi Efendi bir eve misafirliğe gider ve yerdeki mindere oturur. Ev sahibi dışarı çıktığında bir bakar ki yazı takımının üzerine oturmuş, güzelim minder mürekkep olmuş. Hemen mendiliyle minderi silmeye çalışır. Bu arada yemeğe geçilir. Ev sahibi elindeki kemiği camdan evin köpeğine fırlatınca Hicabi Efendi de aynı işi yaparım zannederek elindeki kemiği fırlatır fakat evin camı yere iner. Ter içinde kalan misafir aynı mendille yüzünü silince bütün mürekkep yüzüne bulaşır (Asan, 2017: 753-754). Bu örnekte, mendil hem teri hem de minderi silmeye yarayan önemli bir eşya rolündedir. Tabibe gelerek çok fena nezle olduğunu, ne alması gerektiğini soran hastaya tabibin verdiği cevap: Büyükçe bir mendil al, şeklindedir (Asan, 2017: 81). Bu fıkrada da mendilin nezle olan insanlar için önemi vurgulanmıştır. Nezle olan insanların yüzü ve gözü sürekli aktığı

için mendilin hastanın yanında taşınması elzemdir. Nazif Efendi adlı zât bir eve misafir gider. Ayyaş bir adam olan Nazif Efendi gece biraz uyuyunca bakar ki midesi çok fena. Hemen kalkar, dışarıya yetişemez ve midesindekiler elini doldurur. Bakar, az ileride bir pencere var. Savurur elindekileri, elini mendiline siler ve uyur. Sabah bir bakar ki orası pencere değil güzel bir aynalı konsolmuş (Asan, 2017: 742). Bu örnekten, mendilin sürekli insanların yanında taşımış olduğu bir nesne olduğu ve mendilin sadece teri değil çeşitli organlardaki ya da eşyalardaki kiri de sildiği görülmektedir.

Fıkralarda mendilin bir diğer işlevi tıkaç olarak insanların burnunu tıkamasıdır. Mendil genellikle insanların yanında taşıdığı bir nesne olması, küçüklüğü ve hafifliğinden dolayı tıkaç işlevi için de oldukça uygun bir nesnedir. Adamın biri balık sevmez, balıkçının sokağından bile geçmezmiş. Nerede balık kokusu alsa mendilini burnuna tutarmış (Asan, 2017: 580). Tamamı alınmamış bu fıkrada, mendilin balık kokusunu bile engelleyebileceği düşünülen iyi bir tıkaç olarak kullanılmasıdır. Lokantada müşteri garsona kızar. Getirdiğin balıktan burnumun direği kırıldı, kokudan burnumu mendilimle kapadım, der. Garson balık kokmuş değildi, kokan sizin murdar mendildir, der (Asan, 2017: 609). Bu fıkrada da yine mendil, balığın ağır kokusunu engellemek için kullanılmıştır.

Mendilin fıkralardaki bir diğer işlevi de işaretleme ve bir şeye nişan koymadır. Mendil halk kültürümüzün birçok farklı safhasında ve eserinde nesneleri, insanları ve daha birçok şeyi göstermek ya da işaretlemek için kullanılan vazgeçilmez eşyalardan bir tanesidir. Yörüğün biri yolda bir erik ağacı görür dönüşte yemek üzere ağaca bir mendil bağlar, fakat bahçe sahibi durumu anlar. Ardından bahçe sahibi, mendili erik ağacından çözüp ceviz ağacına bağlar. Geceleyin bahçeye dalan adam işaretli ağaçtan bir meyve atar ağzına (Kılınç, 2010:106). Bu fıkrada, mendil erik ağacını işaretlemek ve hatırlamak için ağaca bağlanmıştır. Bu örnekten, mendilin iyi bir işaretçi olduğu görülmektedir.

Mendil fıkralarda bohça/kese işlevinde de kullanılmıştır. Fıkralarda mendilin içerisine para, soğan ve elma konulmuştur. Manavdan elma alan bir adamın peşine düşen yankesici, mendile sarılı elmaları teker teker mendilden aşırarak yerine soğan doldurur. Adam eve gidip mendili açtığında şaşırır. Karısı soğanları geri götür deyince yola düşer. Giderken aynı yankesici bu sefer soğanları mendilden çıkarıp elmaları

mendile yerleştirir. Manavda mendili açan adam elmaları görür, manava mahcup olur (Asan, 2017: 579-580). Bozhöyükli Çolak Hasan bir gün çalışmak için İstanbul'a gider fakat çalışacak bir iş bulamaz. Açlıktan ne yapacağını şaşırırken sokaktaki dilencilerin önünde serili mendildeki paraları görür. En çok para, yaşlı bir adamın önündedir. Ona yaklaşıp baba, senin karnını doyurayım der. Adam teklifi kabul edince iyi bir lokantaya gider, güzel bir ziyafet çekerler. Yemeğin sonunda el yıkama bahanesiyle kaçan Çolak Hasan çıkarken hesabı babam ödeyecek der ve uzaktan lokantayı gözetlemeye başlar. Dilenci hesabı ödeyip çıkmak zorunda kalır (Arslan, 2011: 385). Mendil açıp dilenmek çok yaygın bir kullanım şekli olarak bu fıkra yer almıştır, ayrıca bu fıkra mendil içerisine para konulan bir bohça/kese olmuştur.

Mendilin örtme işlevi de fıkralarda yerini bulmuştur. Adamın biri yolda giderken çok üşür ve mendilini kulağına bağlar. Köylüler onu imam zannederek köydeki cenazenin namazını kıldırarak için camiye götürürler (Kılınç, 2010: 104). Mendil bu örnekte insanın başını ya da kulağını örterek soğuktan korunması için kullanılmıştır. Ayrıca, mendilin giyim kuşamda da yeri olduğu ve mendil bağlamanın kişinin kılığını değiştirebileceği de bu fıkra görülmektedir.

3.1.4. Halk Hikâyelerinde Mendil

Âşık tarzı halk hikâyeleri, Türk halkına özgü anlatı türlerindendir. Nazım ve nesir şeklinde karışık bir anlatıma sahip olan halk hikâyeleri, destanların konu ve şekil bakımından değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelen uzantısıdır. Duygunun yoğun olduğu bölümler şiir şeklinde iken anlatımın ağır bastığı bölümler nesir şeklindedir (Aslan, 2011: 304). Türk milletinin gelenek, görenek ve değerlerini muhafaza eden halk hikâyeleri bir anlatı türü olarak, kültürel mirasımızın en canlı, somut örneklerini günümüze taşır. 16. yüzyıldan itibaren âşıkların hayatları etrafında oluşmaya başlayan halk hikâyeleri, yaşama dair birçok unsuru içermesi bakımından kültürel mirasımızın önemli bir bölümünü içerir. Simgesel bir kültür taşıyıcısı olan mendil, Türk dilinin tarihî gelişim ve değişimlerini de yansıtmaktadır. Mendil sözcüğünün Türk kültüründeki yeri incelendiğinde farklı ifadelerle karşılaşmaktayız. Dede Korkut hikâyelerinde mendil kelimesi coğrafyanın ve kültürün etkisiyle “destmal” adıyla yer alır. Halk hikâyelerinde mendil için çevre ve yağlık isimleri

kullanılır. Halk hikâyelerinde mendil çeşitli anlamlarda ve işlevlerde kullanılmaktadır. Mendilin hikâyelerdeki işlevleri; sevgiyi ifade etme ya da söz anlamına gelme, bohça/kese olup içinde bir şeyler taşıma, kişiyi temsil etme, silme, örtme ve bağlamadır.

Mendilin hikâyelerdeki ilk işlevi sevgiyi ifade etmektir. Gelin Taşı hikâyesinde Yasemen kendisinden bir nişan olarak mendilini Yusuf'a gönderir (Akbalık, 2012: 339). Burada mendil Yasemen'in Yusuf'a olan aşkının, sevgisinin kuvvetli bir göstergesidir. Hal Mahmut hikâyesinde Hal Mahmut ile beyin kızı birbirine âşık olur. Kız, babasının altın yahut cevahir işlemeli mendilini Mahmut'a verir (Şimşek, 1998: 299). Genellikle kıza ait olan ya da kızın işlediği mendil sevgiliye verilirken bu hikâyede kız, babasının değerli mücevherlerle işli mendilini sevdiğine gönderir. Uzakelli Garip Şah hikâyesinde Hz. Hızır, Güzel Sultan ve Garip Şah'a rüyada mendil ve yüzük vererek birbirlerini görmeden âşık olmalarını sağlamıştır (Ay, 2015: 94). Örneklerden görüldüğü üzere mendil, sevenler arasındaki sözü ifade etmektedir ve birbirlerine olan aşkı ifade etmek için en uygun eşyalardan bir tanesidir.

Mendilin halk hikâyelerindeki en çok geçen işlevi bohça/kese işlevidir. Mendil bohça/kese olarak içinde saç, gömlek, toprak, gül, elma, don, burun, kulak ve kar gibi çeşitli şeyleri taşımıştır. Arzu ile Kamber hikâyesinde sevenler kendilerini ölümden başka bir şeyin ayıramayacağını ifade eder ve Arzu, Kamber'e mendile sarılı zülfünü verir (Uludağ-Kara, 2023: 11). Saçın Türk-Müslüman kültüründe önemli bir yeri vardır. Gizlenmesi gereken kadın saç, mendile çıkılarak bağlılığın ve sözün ifadesi olarak sevgiliye verilir. Âşık Garip hikâyesinde sevdiğini bırakıp İstanbul'a giden Âşık Garip, koynundan çıkardığı tasın içine mührünü koyup nişan olarak kıza verir. Kız da üstündeki iki gömleğin birini çevresine sarıp bu da benim nişanım olsun diyerek verir (Güneş, 2019: 95). Mendil bu örnekte, bohça/kese işleviyle içinde gömleği taşımıştır. Yine Âşık Garip hikâyesinde Garip'in yardımına koşan hızır vasıflı kişi onu anasının şehrine getirdiğinde "Atın sağ ayağını üç kere öp, nalının bastığı yerden toprak al, üç ihlas bir fatiha oku, toprağı çevreye sar, ananın gözleri görmez oldu, gözlerine üç kere çekiver, Allah'ın izniyle açılır", der (Güneş, 2019: 146). Mendil burada içindeki toprak ile şifayı taşıyan bohça/kese görevindedir. Âşık İsmetî ile Kapı Güzeli hikâyesinde Kapı Güzeli, sevdiğinden uzaklaştırılarak İstanbul'a gönderilir. Kapı Güzeli, İsmetî'ye bir mendil bırakır. Mendilin içine koyduğu bir demet gül sevgisini ifade ederken en

mahrem şey olan saçından bir parça da aşığından başka kimseyi sevmeyeceğinin, ona ait olduğunun ifadesidir (Başaran, 2012: 579). Mendil burada somut olarak sevgilinin yerini tutarken aynı zamanda sevgi ve bağlılık duygularını ileten, taşıyan değerli bir hediye kutusudur. Âşıklık geleneğinde bade içmek, elma yemek, elma çekirdeği almak âşık olmaya, ozan olmaya işarettir. Rüyasında bir elmanın yarısını yiyen Âşık Zülâli elmanın donmuş olduğunu fark eder ve yarısını cebine koyar. Uykudan uyanan Zülâli artık saz çalıp, deyiş söyleyen bir âşıktır. Cebinde elmanın yarısını bulamayan âşık bir zaman sonra hastalanır. Yine rüyasında bir peri kızı olan Mehriban'ın önünde bir mendil dolusu elma, elinde ise ısırdığı elmanın yarısı vardır. Âşık Mehriban'dan elmasını ister. Mehriban, yiğitsen o sırada tamamını yeseydin, der (Altun, 2008: 267). Arpaçay köyünden derlenen Cihanşah hikâyesinde ipek mendilin içine bir kat don, gömlek konur (Kutay Çalışkan, 2018: 7-8). Avcı Ahmet hikâyesinde Ahmet ejderhanın burnunu kulağını kesip mendilin içine koyar (Kutay Çalışkan, 2018: 20). Mendilin içine genellikle yiyecek ya da sevgiliye ait güzel parçalar konulurken bu örnekte, mendil kesilen vücut parçalarını taşımaktadır. Karacaoğlan hikâyesinde mendilin içinde kar taşınmaktadır.

“Çıkmışsın Hodu'ya gözlerin humar,

Gövel ördek gibi göllere tumar,

Yaz bahar ayında gönül ne umar,

Bir mendil arası kar gönder bana” (Irmak, 2018: 310).

Mendilin kişiyi temsil etme işlevi halk hikâyelerinde de kendine yer bulmuştur. “Bağdat Hanım ile Hafız” hikâyesinde Bağdat Hanım'ı amcasının oğluna isterler o ise Hafız'ı sevmektedir. Töre gereği iki tarafın mendili bir tepsi ile önüne konan Bağdat, Hafız'ın mendilini seçer ve nişanları yapılır (Karadeniz, 2006: 38-39). Kızın önüne konulan mendiller iki damat adayını temsil etmektedir ve kızın Hafız'ın mendilini seçmesi de onu sevdiği anlamına gelir. Kerem ile Aslı hikâyesinde Aslı'nın annesi dişçidir. Kerem Aslı'yı görmek için kızın annesine otuz iki dişini çektirir. Vaktiyle kendisine verdiği yağlığı çenesine bağlayan Kerem'i Aslı mendilinden tanır (Tozlu, 2011: 369). Örnekte görüldüğü gibi, mendiller genellikle kişilere özgüdür ve onları temsil eder. “Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ve İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü Boy” hikâyesinde, Bay Büre'nin kör olan gözünü açmak için

oğlunun parmağını kesip kanını bir mendile sürerek göndermesi ve bu mendilin babasının gözüne sürülünce babasının gözlerinin açılması önemli bir uygulamadır. Tarihî açıdan bakıldığında Yusuf kıssasını hatırlatan olay bir açıdan bu kıssadan farklıdır. Hz. Yusuf'un kokusu ve terini taşıyan mendil bu hikâyede kan ile ıslatılmıştır. Bilim insanlarının göz serumu olarak adlandırdıkları bu durumun tedavide yeri olduğu ispatlanmıştır (Uysal, 2020: 115-116). Bu örnekte, kör olan babasına gönderilen mendil oğlunu temsil etmektedir. Mendile kişiden bırakılan bir iz, mendilin yollandığı yerde kişiyi temsil etmek için yeterli olmaktadır. Küçük ve zarif olan mendilin kocaman insanları tamamıyla temsil edebilişi onun ifade ve temsil gücünün bir göstergesidir.

Mendilin hikâyelerdeki diğer işlevlerinden bir tanesi silmektir. Mendil bulunan hikâyelerde kan ve gözyaşı silmek için kullanılmış bir eşyadır. Dede Korkut hikâyelerinden “Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ve İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü Boy” hikâyesinde Bay Büre'nin, mendili gözyaşlarını silmek ve ağlarken yüzünü mendille örtmek-kapatmak amacıyla kullandığı görülmektedir (Uysal, 2020:114). Mendilin örtme işlevi de bu örnekte görülmektedir. Mendil, Şahmaran ile Lokman Hekim hikâyesinde intihar eden kişinin gül dalı ile bağırsaklarının dikilmesinin ardından kanların silinmesi için kullanılmıştır (Alptekin, 2018: 883-884). Normalde ana işlevi ter, gözyaşı ve diğer akıntıları silmek olan mendil bu örnekte kanı silerek ortamı sterilize eden bir eşya olmuştur. Mendilin diğer işlevlerinden bir tanesi de bağlamaktır. İbn-i Sinâ hikâyelerinde, erkeklerin başına mendil bağlayışından esinlenerek insandan doğaya aktarma yapılmıştır. Hikâyede Ebû'l Haris, kırk ağaç keser bu ağaçların başına mendil bağlayarak efsun okur, ağaçlar kırk dilsiz tellala dönüşür (Alptekin, 2007: 38). Mendil bu örnekte başa bağlanmıştır ve mendilin erkek giyiminde de yerinin olduğu görülmektedir.

3.2. Anonim Halk Şiirinde Mendil

Türk kültüründe sözlü gelenekle başlayan halk şiiri halk edebiyatımızın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Yazılı halk şiiri örneklerimiz yanında şairi bilinmeyen birçok eser milletimize mâl olmuş ve kültürümüzün temelini oluşturmuştur. Anonim halk şiiri türleri olan mâni, türkü ve ninnilerimiz duyguların, düşüncelerin estetik bir

şekilde ifadesidir. Sanatçı bir millet olan Türk halkı sevinçlerini, acılarını; özlem, hasret, gurbet, ayrılık, ölüm karşısındaki hislerini hep şiir şeklinde ifade etmiştir. Duygu ve düşüncelerini sözle değil sözün şiirsel şekli olan mânî ile dile getirmişlerdir. Yavrularıyla konuşurken şiir gibi konuşmuşlardır. Göçebe kültürünün etkisiyle yüzyıllarca sözlü kültürün içinde yaşayan bu şiirler günümüze dek varlığını koruyabilmiştir. Bu bölümde mânî, türkü, ninni ve bilmecelerimizde mendilin eşya olarak kullanımı ve taşıdığı sembolik anlamlar açıklanmış ve işlevlerine göre sınıflandırılmıştır.

3.2.1. Mânilerde Mendil

Halk şiirinin en küçük en eski nazım şekli olan mânî, 7 veya 8 heceli, dört dizeden oluşan bentlerdir. Anlam bakımından bir bütünlük gösteren mânide anlatılmak istenen duygu ve düşünce dört dizede tamamlanır. Genelde ilk iki dizede mânîye hazırlanılır ve anlatılmak istenen son iki dizede verilir. Duygu ve anlam yüklü manalı sözlerden oluşan bir şekil olduğu için mana / mânî adlarıyla adlandırılır (Aslan, 2011: 114).

Mendiller Türk halk kültürünün içinde geniş yer tuttuğu gibi mânilerimizde de çok işlevsel bir rol üstlenmiştir. Halk kültürümüzde özellikle türkü ve mânilerde mendil kendisine daha çok yer bulmuştur. Mevcut mânilerimizin birçoğunda mendil ilk iki dizede kullanılmıştır. İlk iki dize mânilerde giriş ve hazırlık anlamında olduğu için mendilin genellikle bir işlevi bulunmamaktadır. Mendil kafiye üretmesi için ya da dize doldurabilmek için bir araç olarak birçok mânide yerini bulmuştur. İlk iki dizede kullanılan mendil kelimesi genelde mendilin rengi, şekli veya desenini açıklamaktadır. İlk iki dizede mendilin düzgün bir işlevinin olduğu istisna mânî örnekleri de mevcuttur fakat bunların sayısı azdır. Mendil her duyguyu ve özellikle sevgiyi ve aşkı güçlü ifade edişinden ötürü mânilerde de farklı işlevlerle yer almakta ve bu işlevler genelde mendilin son iki mısırda kullanıldığı mânilerde görülmektedir. Mendil mânilerde yâri hatırlamak, yâr ile mendili özdeşleştirmek, ayrılıkları ve hüznüleri anlatmak, bir şeyleri örtmek ve taşımak, aşkı ve şikayetleri ifade etmek, gözyaşını ve teri silmek, bohça/kese olarak bir şeyleri taşımak, sevgiliden ayrılmak ve onu beklemek, sevgiyi ifade etmek ve diğer işlevler şeklinde sınıflandırılmıştır.

İşlevlerinden önce mânilerde mendil birçok sıfatla birlikte kullanılmış, mendilin renklerinden ve renklerin ifade ettikleri anlamlardan bahsedilmiş, şekilleri ve desenleriyle ilgili birçok detaya yer verilmiştir. Sıfat olarak mendil genellikle ipek mendil olarak kullanılmıştır. İpekli mendil sevgililer arasındaki çok kıymetli bir eşyadır ve ipeğin de kıymetli oluşu bu mendilin kıymetini daha da artırmaktadır. Türkülerde ve mânilerde ipekli mendil ifadesi geçmektedir. Bunun dışında mânilerde oyalı, dutlu, kokulu ve isli gibi sıfatlar da geçmektedir. İpekli mendilden sonra en fazla mendilin oyalı oluşu ve mendilin oyalanması tabirleri mânilerde yerini bulmuştur. Ayrıca bazen mendilin üzerine oyalanan desenin de sevgiyi, hüznü veya kızgınlığı anlatma gibi işlevleri vardır.

İçerisinde mendilin sıfatlandırıldığı bazı mâniler şu şekildedir:

“Mendilimde gül oya

Sevemedim doya doya

Yar yolunu beklerim

Günleri saya saya” (Kılıç-Yayan, 2013: 51).

Burada oyalı mendil olarak kullanılmıştır ve oya çeşidi de güldür. Bir başka mânide de mendilin güllenmesi ifadesi geçmektedir. Mendile işlenen gül burada aşkı, sevgiyi ve muhabbeti temsil etmektedir.

“Kurt oyası bağlayın

Ben ölünce ağlayın

Yarimin mendiliyle

Gözlerimi bağlayın” (Kılıç-Yayan, 2013: 57).

Bu mânide yine farklı bir oya çeşidi görülmektedir. Kurt oyası Anadolu’da evliliklerinden ve mevcut hâllerinden memnun olmayan gelinler ve kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Derdini birilerine sözlü veya başka yollarla iletme yerine kadınlar dertlerini bu şekilde mendile işlemişlerdir.

“Ak mendili oyalasam

Papatyaları sıralasam

Yar aklıma gelince

Namazı unutmasam” (Kılıç-Yayan, 2013: 58).

Bu mânide papatya oyası kullanılmıştır ve bu oya çeşidi saflığı, temizliği ve mutluluğu ifade etmektedir. İlerleyen mısralarda da görüldüğü üzere papatya oyalı mendil yâri hatırlatır ve yârin ona mutlu duygular beslemesine sebep olur.

“Mendilim dört köşeli

Üstü biber döşeli

Ağlamadık günüm yok

Başımdaki oyadan belli” (Kılıç-Yayan, 2013: 58).

Bu mânide ise biber oyası tanıtılmıştır bu biber oyası kişinin sevdiğine kızgın olduğu ve aralarında bir problem olduğunun göstergesidir. Son iki mısradan da kişinin eşinin bir sıkıntısından dolayı duyduğu hüznü bu oya ile ifade ettiği gözükmemektedir.

“Evden eve atlarım

İpek mendil katlarım

Hoca bana muska yaz

Ben nazardan çatlarım” (Yaşar, 2018: 190).

“Bu gün hava bulutlu

Mendilim dutlu dutlu

Ben yarimi görmedim

Görenlere ne mutlu” (Kuru, 2006: 58).

“Tarlanın tezeklisi

Mendilin ipeklisi

Oğlanları delirten

Ah yanasıca kızların memelisi” (Yolcu, 2011: 213).

Bu mânide belirli unsurların en kıymetli hâllerinden bahsedilmektedir. Örneğin tarlanın tezekli olması onun bereketinin ve verim kalitesinin fazla olmasını

sağlamaktadır. Mendilin ipek olması onu en kaliteli hâle getirir şeklindeki ifade ipek mendilin sevgililer arasındaki önemini göstermektedir.

“Mendilim var kokulu

Sol yanımda sokulu

Benim sevdiğim oğlan

Odasında oturu” (Yolcu, 2011: 443)²⁰.

Bu mânide ise sıfat olarak mendilin kokulu olması kullanılmıştır ve bahsedilen güzel koku sevilen kişide bir etki uyandırmaktadır. Mâninin son iki dizesinde sevdiği bir oğlan olduğunu anlatmaktadır ve bu anlatıma girişteki ilk iki dizede ise mendilinin bu sevmeye için kokulu olmasından bahsetmektedir.

“Hoppop ile hophile

Bıyıkları yok bile

Senin gibi oğlana

İsli mendil çok bile” (Sarı, 2019: 221).

Mendil normalde hep ipekli, oyalı, güllü ve dutlu gibi güzel sıfatlarla anılmaktadır çünkü genellikle sevgililer arasındaki bağı yapan bir eşyadır. Fakat burada isli mendil ile mendil kötü şekilde sıfatlandırılmıştır ve bu ifade oğlanı küçümsemeyi ifade eder. Oğlanın karşısındaki kişi veya onun yakınları oğlanı hakir gördüğü için oğlana isli mendili bile çok görmektedir.

Mânilerin özellikle giriş kısımlarında mendilin şeklinden, deseninden, uç kısmından ve katlama biçimlerinden de bolca bahsedilmektedir. Bu ifadelerin neredeyse hiçbirinin bir işlevi yoktur. Mânilerde şekil olarak kareli, dört köşeli, uçsuz, saçaksız ve ucu rendeli gibi ifadeler yer almaktadır. Uç kısmı hakkında ise iki uçlu ya da ucuna sakız gibi eşyaların bağlanmasından bahsedilmektedir. Katlama şekli olarak “dörde katlamak” ya da “o şekilde katlama” gibi ifadeler yer almaktadır. Desen olarak ise benekli ve kınalı mendil ifadeleri mânilerde yer almıştır.

Mendilin şekil ve desen gibi birtakım yapısal özelliklerinin anlatıldığı bazı mâniler şu şekildedir:

²⁰ Bu mâninin bir varyantında son iki dize farklılık gösterir (Yolcu, 2011: 443).

“Mendilim kınalıdır
Sevgilim buralıdır
Geçme kapı ünile
Yüreğim yaralıdır” (Karakuş, 2012: 435).

“Mendilimde kare var
Yüreğimde yare var
Ne ben öldüm kurtuldum
Ne bu derde çare var

Dut ağacı burulur
Su dibinde durulur
Eller yârim dedikçe
Benim boynum burulur” (Karakuş, 2012: 435-436).

Bu mânide yer alan mendilde kare olması ya da kareli mendil ifadeleri mânilerde ve türkülerde en sık geçen desen ya da şekil çeşitlerinden birisidir.

“Mendilim dört köşeli
Üstü biber döşeli
Ağlamadık günüm yok
Başımdaki oyadan belli” (Kılıç-Yayan, 2013: 58).

“Mendil saçak istemez
Ebe bıçak istemez
Verin benim sevdiğimi

Yatak yorgan istemez” (Yolcu, 2012: 2789)²¹.

Saçaksız mendil ifadesi bu mânide kullanılmıştır ve buradan mendilin saçaklı olabileceği de çıkarılabilmektedir.

“Mendilim dörde katlı

Sevdiğim Halit adlı

Dokunmayın Halit’e

Canı canımdan tatlı” (Kuru, 2006: 91).

Katlama biçimlerinden bir tanesi ve halk kültürümüzde bir klasik olan “dörde katlamak” ifadesi bu mânide yerini bulmuştur.

“Mendilim iki uçlu

Biri sağ biri soldur

İki kaşın arası

Yare gidecek yoldur” (Kuru, 2006: 91).

“Mendilimin ucuna

Rende çekerim rende

Senin çekti(ği)n sevdayı

Bende çekerim bende” (Kuru, 2006: 91).

Bu mânide mendilin uç şekli hakkında bilgi verilmiştir ve mendilin ucuna rende çekmek tabiri ortaya konulmuştur.

“Mendilimin uçları

Çıkamam yokuşları

Yârime selam edin

Yedi dağın kuşları” (Yolcu, 2011: 358).

²¹ Aynı maninin bir varyantında doldurma dizede farklılık görülmektedir (Altun, 2008: 272).

“Mendilim dört köşeli

Dört yanı işlemeli

Yana yana kül oldum

Ben bu derde düşeli” (Yolcu, 2011: 366).

Dört köşeli mendil ifadesi bu mânide de tekrarlanmıştır ve bu şekilde bir tasvirin ne kadar sık kullanıldığı gösterilmiştir. Ayrıca bu mânide mendilin dört yanının da işlenmiş olması şekil tasvirlerine ilave bir cümledir ve mendilin şeklinin tasviri için iki mısra harcanması da onun sevda görevindeki işlevini göstermektedir.

“Elindeki mendili

Öyle katlama yârim

Senin başka yârin var

Benden saklama yârim” (Yolcu, 2011: 429).

Mendilin katlanış şekliyle ilgili bir mâni de budur. İlk iki dizenin ardından gelen iki dizeye bakacak olursak kişinin mendil katlayışı ile kimi sevdiği veya kimi sevmediğini belirlemek arasında bir ilişki olduğu görülebilmektedir.

“Mendilimin ucuna

Sakız bağlatır mıyım

El sözüne bakıp da

Yâri ağlatır mıyım” (Yolcu, 2011: 443).

Mendilin uç kısmı ve ucuna bağlanan nesneler de mânilerde ve türkülerde yerini bulmuştur ve onlardan sıkça bahsedilmektedir. Mendilin ucuna bağlanabilen şeylerden bir tanesi de sakızdır ve buradaki son iki dizeden sakız bağlatmanın yâri üzebileceğini, onu reddetmeyi ya da başkasına varmak anlamlarına gelebileceği görülmektedir.

“Cebindeki mendili

Dörde katlama yârim

Benden başka seversen

Söyle saklama yârim” (Çelik, 2019: 33).

“Mendilim aktır

Ucları yoktur

Ben seni sevmişim

İnçarım yoktur” (Yardımcı, 1999: 6).

Bu mânide mendilin uçları olmamasıyla mendil tasvir edilmiştir. Normalde mendilin ucu vardır hatta dört köşeli gibi ya da ucuna bir şeyler bağlamak ifadeleri sıkça yerini bulurken burada tam tersi bir tasvir ile mendil anlatılmaktadır.

“Mendilim ipek ipek

Ortası benek benek

Benim bir sevdiğim var

Sanırsın ki bir melek” (Atlı, 2013: 764).

Bu mânide de yine ipek mendil ifadesi ve desen olarak da mendilin benekli oluşu yer almaktadır. Mendildeki benek deseni özellikle türkülerde bir hayli sık geçmektedir. Mânilerin genellikle ilk iki dizesinde beliren mendilin özelliği de rengidir. Farklı mendil renkleri farklı anlamları ifade etmektedir ve çeşitli mendil renkleri mânilerde yerini bulmuştur. Mânilerde geçen bazı renkler belirli anlamları ifade etse de verilen bazı renkli mendillerin anlamları mâninin içeriğinden anlaşılamamaktadır. Mânilerde en sık geçen renk kırmızı ya da aldır. Bu renk sevgiyi, aşkı, mutluluğu ve sevgideki artışı yansıtmaktadır. Kırmızının yanında mânilerde beyaz, pembe, toz pembe, bal rengi, kara (siyah), mor, yeşil ve turuncu mendiller de geçmektedir. Pembe ve beyaz mendillerin kullanımı kırmızı mendile yakındır ve yine sevgiyi, yâre duyulan derin aşkı ifade etmektedir. Kara mendil acıları ve hüznüleri, genellikle yeşil mendil ise yârin peşini bırakmamayı temsil etmektedir. Mor ve turuncu mendillerin anlamları ise mânilerin içeriğinden çıkarılamamaktadır.

İçerisinde mendillerin renkleriyle birlikte kullanıldığı bazı mâniler şu şekildedir:

“Al mendili eklerim

Dört ucunu eklerim

Kimselere yâr demem

Sevgilimi beklerim” (Önal, 2000: 194).

“Mendilin allanıyor

Allanıp pullanıyor

Yar dudağın şeker mi

Öptükçe ballanıyor” (Önal, 2000: 204).

“Mendilim bal irengi

Yok yârimin menendi

Oturmuş yazı yazar

Adı Mehmet Efendi” (Yaşar, 2018: 57).

“Al mendil allı mendil

Kaldır kolların yendir

At boynuma dolandır

Hep sözlerin yalandır

Gir koynuma inandır” (Yaşar, 2018: 196).

İlk dizeden sonraki dizelerdeki “koyna girmek” ve “boyna kolları dolamak” gibi ifadelerden görüldüğü üzere al mendil kişiyi böyle şeylere teşvik eden bir mendildir ve sevgiyi çokça göstermenin bir sembolüdür.

“Elinde mendil pembedir

Benim ahtim sendedir

Ölürüm ayrılamam

Yine gönlüm sendedir” (Yaşar, 2018: 199).

Pembe mendilin de kırmızı mendille benzer anlamlar içerdığını ve gönlünün kişinin sevdiğinde olduğunu ve bu sevgiyi karşı tarafa iletmektedir.

“Al mendilim kokulu

Karyolada sokulu

İlk yarimin sevdası

Ciğerimde sokulu” (Kuru, 2006: 47).

“Mendilim aldan güzel

Ortası baldan güzel

Ben buldum senden güzel

Her gün ardımdan gezer” (Kuru, 2006: 91).

Bu mânide mendil için hem al hem de bal terimleri kullanılmıştır. “Ortası baldan güzel” ifadesiyle daha önce kullanılmış olan bal renginin de güzel bir ifade olduğu gözükmemektedir.

“Mendilimin yeşili

Ben kaybettim eşimi

Bir elime geçerse

Ben bilirim işimi” (Kuru, 2006: 91).

Burada yeşil mendil sevdiğine bir hesap sormak ve onun peşini bırakmamak anlamlarına gelmektedir.

“Mendilin alına bak

Cevizin dalına bak

Yar beni özledikçe

Mahmutköy yoluna bak” (Kuru, 2006: 92).

“Gecesi ayaz yârim

Mendili beyaz yârim

Bisikletin üstünde

Bana mektup yaz yârim” (Yolcu, 2011: 395).

“Mendilimin irengi

Yoktur yârimin dengi

Şu Kepsut’un içinde

Benim yârim efendi” (Yolcu, 2011: 443).

Normalde mendil rengiyle birlikte verilirken bu mânide mendilin hangi renkte olduğu belirtilmemiş ve sadece kafiye ve dizeyi doldurabilmek için kullanılmıştır.

“Pembe beyaz mendilim

Darılmış mı sevgilim

Sevgilime ne dedin

Tutulsun ağzım dilim” (Yolcu, 2011: 446).

Pembe ve beyaz mendil kendi başlarına kullanıldıklarında genellikle sevgiyi ve aşkı ifade etmektedirler fakat burada ikisi bir arada kullanıldığında az da olsa dargınlığı da ifade etmektedir.

“Mendilim toz pembedir

Benim gönlüm sendedir

A benim nazlı yârim

Senin gönlün kimdedir” (Özcan-Dinç, 2018: 124).

“Mendilimin beyazı

Ben çekemem bu nazı

Aşkından hasretinden

Yandım kâfirin kızı” (Özcan-Dinç, 2018: 124).

“Merdivenden inerken

Mor mendil dürerken

Nasıl ayrılacağım yârim

Sen askere giderken” (Aşkın, 2019: 37-38).

Mor mendilin normalde pek bir anlamı olmamakla birlikte bu mânide ayrılık hakkında kullanılabildiği görülmektedir.

“Mendilimin dört ucu

Turuncudur turuncu

Yap yârim askerliğini

Askerlik vatan borcu” (Ayva, 2006: 168).

Normalde mendilin kendisinin bir rengi vardır fakat bu mânide mendilin kendisi değil uçları renkli ve turuncudur. Turuncu mendilin normalde yaygın kullanılan bir anlamı yoktur ve bu mâniden belki de bunun ayrılığı anlatabileceği çıkarılabilir.

“Mendilimde gara var

Üreyimde yara var

Getdi yârim gelmedi

Her yerimde yara var” (Aslan, 2016: 52).

Kara mendil Türk halk kültüründe yaygın bir kullanım alanına sahiptir ve genelde acıları, ölümleri ve hüznleri ifade eden bir anlam taşır. Bu mânide de kişinin sevdiğinin bir türlü gelmemesi ve birçok yaraya sahip olması kara mendilin bu kullanımını desteklemektedir. Görüldüğü üzere mendilin işlevlerinden önce mânilerde birçok mendil sıfatları, şekilleri, desenleri ve renklerine dair dizeler mevcuttur ve bunlar mendilin birçok farklı şekilde tasvir edilmesini sağlamaktadır. Mendilin mânilerdeki çeşitli işlevlerini başlıklar hâlinde incelemek mümkündür.

3.2.1.1. Ter ve gözyaşı silme işlevi

Mendilin sözlükteki en önemli işlevlerinden birisi yağı, yaşı ve teri silmektir. Gözyaşının ve terin mendil ile silinmesi mânilerde çokça geçmiştir. Silinen ter kişinin kendisinin ya da sevilen yârin teri olabilirken bu gözyaşı için de geçerlidir. Gözyaşı seven insanın mutluluğunda ve acısında hep vardır, bu nedenle manilerin içinde de gözyaşı silme işleviyle mendil yerini bulmuştur.

Mendilin silme işleviyle kullanıldığı bazı mâniler şu şekildedir:

“Arpa biçtim ellikle

Yare gittim terlikle

Yâr terini sileyim

Elimdeki mendille” (Kuru, 2006: 49)²².

Bu mânide mendil yârin terini silmek için kullanılmıştır ve genellikle de kullanımı bu şekildedir.

“Gece çıktım dışarı

Gökte yıldız parlıyor

Baktım yarin yüzüne

Mendil koymuş ağlıyor” (Kuru, 2006: 71).

“Bisikleti boyadım

İstasyona dayadım

Ayrılık yollarına

Mendil tutup ağladım” (Yolcu, 2011: 353).

“Peşkirim yele yele

Ben düştüm gurbet ele

Çok mendiller eskittim

²² Aynı maninin “Orak biçtim ellikle” şeklinde bir varyantı vardır (Değirmencioğlu, 2010: 112).

Gözyaşı sile sile” (Yolcu, 2011: 385)²³.

Kişi sevdiğine kavuşamamaktan dolayı çokça ağlar ve birçok mendil eskitir. Bu mânideki mendil eskitme ifadesi birçok mâni ve türküde de mevcuttur. Eskitilen mendil sayısı bazen yedi, on beş, otuz iki gibi sayılarla bazen de çok gibi sıfatlarla anlatılmaktadır. Mendilin eskimesi için bile bir hayli fazla ağlamak gerekmektedir ki birçok mendilin eskimiş olması buradaki derin hüznü kısa bir ifadeyle çok güzel anlatmaktadır.

“Balıkesir içinde

Evlerin var mı yarım

Gözyaşını silmeye

Mendilin var mı yarım” (Yolcu, 2011: 420).

“Koyunları güdersin

Nerelere gidersin

Al yârim mendilini

Terleyince silersin” (Yolcu, 2011: 441).

Genelde kişi sevdiği insanın terini direkt kendisi siler burada ise yâr kendi mendilini vermiştir ki terleyince yine ter o mendile değsin ve onunla silinsin.

“Sarımsağı dikerim

Yar yoluna giderim

Gözümünden akan yaşı

Al mendille silerim” (Atlı, 2013: 759-760).

Yukarıdaki verilmiş olan mânilerden görüldüğü üzere ter ve gözyaşı silmek mendilin ana işlevlerinden bir tanesidir ve mânilerde oldukça sık geçmektedir. Normalde türkülerde gözyaşı silme işlevi biraz daha fazla kullanılırken mânilerde ter ve gözyaşı silmenin ikisi de bolca kullanılmıştır.

²³ Aynı maninin “Mendilim yele yele” şeklinde vir varyantı vardır (Kaya Çakı, 2020: 29).

Mâni söyleme yakın zamana kadar Anadolu'da halk arasında yaygın bir gelenektir. Ramazan davulcuları, düğünlerde ramazan eğlencelerinde, bayramlarda mâni söyleyen kişilere; mâni atışmalarında kazananlara havlu, yağlık gibi hediyeler verilir. Mâni söylerken, pullu, işli mendil sallanır, alkış tutulur, kaşık ve darbuka çalınır. Ayrılık mânileri söylenirken mendil, kavuşma isteği taşıyan mânileri söylerken yüzük bulundurulur (Artun, 2007: 3).

3.2.1.2. Bohça/kese işlevi

Mendilin halk kültürümüzdeki sıkça karşılaştığımız ana işlevlerinden bir tanesi de mendilin bir şeyleri depolaması ve bohça/kese işlevinde kullanılmasıdır. Her ne kadar bugün mendilin bohça/kese işlevine pek rastlanılmasa da mendil sevgiliye bir şeyler taşımak ve ona olan sevgisini katlamak için en uygun ve sıkça kullanılmış bir eşyadır. Mânilerde bohça/kese işlevi yine sıkça geçmiştir ve bohça/kese içerisinde yemiş, gül, topalak şeker, nar, üzüm, ayva ve kar gibi şeyler yâre taşınarak götürülmüştür. Mendilin bohça/kese işlevi bazen de sevgililer arasında mendiline şunu koy denilerek bir hediye talep etme biçimi hâline gelmiştir.

Mendilin bohça/kese işlevinde kullanıldığı bazı mâniler şu şekildedir:

“Dağlardan indim iniş

Mendilim dolu yemiş

Yâre saldim yememiş

Yar bize gelsin demiş” (Ünalan, 2023: 103).

“Git yarım sağlığınan

Gül gönder yağlığınan

Gül çürür mendil kalır

Gelesin sağlığınan” (Yaşar, 2018: 129).

“Mendilimin içinde

Pembe topalak şeker

Yar bizim güna(hı)mızı

Annenle baban çeker” (Kuru, 2006: 91).

Genellikle yemiş, badem, çerez ve gül gibi şeyler yâre yollanırken burada pembe topalak şeker mendilde taşınmaktadır. Bu şekerin mendilde taşınışı mânilerde nadir görülmektedir.

“Oğlanın adı Bekir

Mendili dolu getir

Gurbette duramazsan

Aklına beni getir” (Yolcu, 2011: 385).

Genelde mânî ve türkülerde mendilin içinde taşınacak eşya da söylenir fakat burada direkt olarak mendilin dolu olmasından bahsedilmiş ve nadir bir anlatım kullanılmıştır.

“Çulfalıkta bezim var

Mendilimde üzüm var

Ayıplaman komşular

Sevdiğimde gözüm var” (Yolcu, 2011: 425).

“Ayva yolla nar yolla

Yürek yandı kar yolla

Annen baban duymasın

Mendiline sar yolla” (Yardımcı, 1999: 8).

Bu mânide ilk iki giriş mısrası da mendilin bohça/kese işlevi için kullanılmış ve mendilin içerisinde ayva, nar ve kar gibi şeylerin hepsinin taşınabileceği vurgulanmıştır. Normalde mânilerde mendilin içine bir tek şey konurken burada birçok şeyin bohçaya/keseye konulması farklılık göstermektedir.

3.2.1.3. Örtü işlevi

Mendilin mânilerdeki bir diğer işlevi de örtü işlevidir. Mendil günlük hayatta da nesneleri örtmek için kullanılan bir eşyadır. Fakat, mendilin örtü işlevi mânilerde çok az geçmektedir ve türkülerde bu işlev daha çok kullanılmıştır.

Mendilin örtü işleviyle kullanıldığı bazı mâniler şu şekildedir:

“Kurt oyası bağlayın

Ben ölünce ağlayın

Yarimin mendiliyle

Gözlerimi bağlayın” (Kılıç-Yayan, 2013: 57).

“Mendil vereyim yârim

Başına gölge olsun

Kendim gelmezsem yârim

Mendil hediye olsun” (Yolcu, 2011: 443).

Mendilin örtü işlevi görüldüğü üzere mânilerde oldukça sınırlıdır. Verilmiş olan ilk mânide mendil yârin gözlerini örtmek ve kapatmak için kullanılmıştır. İkinci mânide ise yârin başını mendil ile örtmesi ve o mendilin yâre gölge olması temenni edilmektedir.

3.2.1.4. Sevgiliden ayrılmada ve sevgiliyi beklemede mendil

Mânilerde mendilin bir diğer ve geniş işlevi de sevgiliden ayrılmayı ve sevgiliyi beklemeyi anlatmasıdır. Ayrılıklar, gurbetler ve bir türlü kavuşamayanlar mânilerde de yerini bulmuştur ve bunlar mendille birlikte anlatılmıştır. Bu anlatımlardan ilki mendilin dala asılmasıdır. Mendilin dala asılması genel olarak kişinin bir sevdiğinin olduğunu ve sevdiğinin başka bir yerde ya da gurbette olduğunu anlatmaktadır. Uzun sürmüş ayrılıklar mendilin asılan dalda ya da yerde uzun kalmasıyla ifade edilmektedir. Bir başka ifade ise mendilin kirlenmesi ve

yıkanmasıdır. Mendilin kirlenmesi mânilerde kişinin sevdiğinden uzun bir süredir ayrı kaldığı ve onu bir türlü yıkatamadığını gösterir, mendili yıkamak ise genelde kavuşmayı ve yeniden bir başlangıcı temsil etmektedir.

Mendilin bu işlevde kullanıldığı bazı mâniler şu şekildedir:

“Yere kilim sererler,

Oturmuş erik yerler

Mendil vermem sevgilim

Mendil ayrılık derler” (Karakuş, 2012: 435).

Bu mânide mendil vermenin ayrılık anlamına geldiği açıkça son mısrada verilmiştir. Mendil vermek bazen sevgiyi bazen evlilik tekliflerini simgelediği gibi bu mânide görüldüğü üzere bazen de ayrılıkları simgelemektedir.

“Ey buluta buluta

Mendili serdim duta

Yâri rüyada gördüm

Ela gözler uykuda” (Yaşar, 2018: 198).

“Duvara mih çakayım

Sen salla ben bakayım

Mendilin kirlendikçe

Sen gönder ben yıkayım” (Avcı, 2021: 627).

Bu mânide sevgili mendilin kirlendikçe sen gönder ben yıkayım ifadesiyle ayrılığın uzun sürmemesi mesajını verir.

“Mendilim dalda kaldı

Gözlerim yolda kaldı

Yıkılası araba

Sevdiğim nerde kaldı” (Kuru, 2006: 91)²⁴.

Mendilin dalda kalması ayrılığın uzun sürdüğü anlamındadır ve bu ifade de son mısra ile desteklenmektedir.

“Çayırım çillleniyor

Bülbülüm dillleniyor

Askerdeki yârimin

Mendili kirleniyor” (Yolcu, 2011: 348).

“Arabası kirenden

Mendil sallar trenden

A benim nazlı yârim

Nasıl ayrıldın benden” (Yolcu, 2011: 352).

Mendil sallamak genelde mutluluğu, sevgiyi ve aşkı ifade eder fakat bu mânide mendilin sallanışı ayrılığı ifade etmiştir ve bu kullanımı öbür kullanımına göre çok daha azdır.

“Mendilim yellenmiyor

Çağırsam ses vermiyor

Ergama oğlanları

Korkudan evlenmiyor” (Yolcu, 2011: 376).

Bu mânide de mendilin yellenmemesi kullanılmıştır ve mendilin yellenmemesi kişinin sevdiğine varamaması ve onunla bir yola girememiş olmasını ifade etmektedir.

“Emmioğlu biriydi

Al mendili kirydi

Gazan asdım yüğmeye

²⁴ Bu maninin bir varyantında son iki dize “Yıkılası yaylalar / Sevdiğim köyde kaldı” şeklindedir (Yolcu, 2011: 358). Başka bir varyantında ise son iki dize “Yârim gelecek diye / Ellerim boşta kaldı” şeklindedir (Artun, 1997: 13).

Veran çaylar gurudu” (Aslan, 2016: 49).

“Kuşburnunun alına

Mendil serdim dalına

Deseler yârın geler

Gurban olam yoluna” (Aslan, 2016: 52).

Bu mânilerde mendil farklı kullanımlarıyla ayrılıkları, kavuşamamaları, uzun süren ayrılıkları ve gurbeti iyi bir şekilde özetlemiştir.

3.2.1.5. Sevgiyi ifade etme işlevi

Mendil sevgiyi ifade etme konusunda en başarılı unsurlardan bir tanesidir. Mânilerde de mendilin sevgiyi ifade etmesi ve sevenlerin arasında bir bağ oluşu mendilin en sık geçen işlevidir. Mendil mânilerde farklı ifadelerle, şekillerle ve olaylarla sevgiyi ifade etmiştir. Yâre kendini ve sevgisini göstermek ve iletmek için uzaktan mendil sallamak, hediye olarak sevgiliye mendil yollamak, bir ilişkiye ilk defa başlarken yani sözlenme veya evlenme teklifinde bulunmak, nişanda ve evlenme öncesinde mendili hazırlamak, kişinin aklının sevdiğinde kalmasını mendilinin onda kaldığını söyleyerek belirtmek, birisini sevdiğini belirtmek için bir yerlere mendil bağlamak veya mendil yıkamak mânilerde geçen ve geniş ölçüde sevgiyi ifade eden tabirlerdir.

Mendilin sevgiyi ifade etmede kullanıldığı bazı mâniler şu şekildedir:

“Mısır attım ateşe

Naşa gitti Bükreş’e

Ne mendil var ne çevre

Yandı Naşa ateşe” (Önal, 2000: 191).

Bu mânide sevdiğinden bir nişan unsuru olmaması, sevginin adının konulmaması derde dert katmıştır.

“Karşımızda su durur

Oğlan mendil yudurur

Kız kaçar, oğlan kovalar

şimdi bunlar kudurur” (Yaşar, 2018: 56).

“Arpadır kılçıklardan

Mısırdır pürçeklerden

Mendil isterim yârim

Al yeşil ipeklerden” (Yaşar, 2018: 107).

Bu mânide yârdan hediye olarak mendil istenmektedir. Hediye olarak mendilin istenişi de mendilin sevenler arasında oldukça kıymetli bir eşya olduğunu göstermektedir.

“Mendil verdim eline

Bağladı bileğime

Nasıl inkâr edeyim

Elim değdi eline” (Yolcu, 2012: 2789).

Mendili dala ya da bir yere bağlamak genelde bir sevilenin olduğu ve kişinin yârini beklediği anlamına gelmektedir. Burada ise mendili sevdiğinin bileğine bağlayarak kişi sevgisini ifade etmiştir.

“Ekmek ettim elledim

Dama çıktım yelledim

Baktım yârim geliyor

İpek mendil salladım” (Avcı, 2021: 628).

Mendil sallamak genellikle kişinin sevdiğine uzaktan yaptığı bir işarettir. Mendili uzaktan sallayarak yâr kendisini uzaktan gösterir ve yakına gelmeden sevdiğine sevgisini ifade etmiş olur. Mânilerde uzaktan mendil sallama ifadesi oldukça sık kullanılmıştır. Mendil sallamanın genel olarak anlamı budur fakat bazen de mendil sallamak ayrılık anlamına gelebilmektedir.

“Bizim tarla yanında
Sizin tarlalar yarım
Göz atmaktan anlamam
Mendiller salla yarım” (Kuru, 2006: 57).

“Bu tarla uzun tarla
Parla sevdiğim parla
Yanıma gelemeszen
Karşıdan mendil salla” (Kuru, 2006: 58).

“Çeşmeye bakır astım
Kendisi dolsun diye
Yare mendil yolladım
Yar beni alsın diye” (Kuru, 2006: 61).

Mendil bu mânide hem yâre hediye olarak hem de sözlenme ya da evlenme teklifi olarak yâre yollanılmıştır. Son mısradaki “yar beni alsın diye” ifadesi de bunu desteklemektedir.

“Mendil verdim almazsın
Sen mendilsiz kalmazsın
Nede fena insansın
Hiç laftan anlamazsın” (Kuru, 2006: 91)²⁵.

Burada mendil yine kişinin karşıdaki insana sevgisini gösterme işlevinde ve onunla bir ilişkiye başladığı anlamında kullanılmıştır. Fakat burada mendil verdiği kişinin onu almayacağını yani onunla bir yola girmeyeceğini ve karşıdaki insanın güvenilmeyecek bir insan olduğunu anlatmaktadır.

²⁵ Bu maninin bir varyantında son iki dize “Ver yârim ceketini / Sana zahmet olmasın” şeklindedir (Aşkın, 2019: 27).

“Dağda tavşan olur mu
Evde akşam olur mu
Bir keseyle bir çevre
Ondan nişan olur mu” (Kuru, 2006: 62).

“Akşam oluyor akşam
Akşamlarda konuşam
Oğlan sana varmazsam
Mendilim olsun nişan” (Yolcu, 2011: 328).

“Balıkesir’e vardım
İpekli mendil aldım
Yap gel yârim askerliği
Yerine bedel kaldım” (Yolcu, 2011: 347).

“Evleri var üst başta
Mendilim kaldı taşta
Gel sarılam güzel gelin
Gül kokusu bambaşka” (Yolcu, 2011: 361).

Mendilinin orada kalması ya da sevdiği insanın yakınlarında bırakılması yahut unutulması kişinin aklının ve gönlünün orada yani sevdiğinde kaldığını göstermektedir. Kişinin aklının mendil ile kalması mendilin kişiyle özdeşleştiğinin de bir göstergesidir.

“Bahçeye gel göreyim
El uzat gül vereyim
Karşıdan mendil sallı

Yârim olduğun bileyim” (Yolcu, 2011: 420).

“Mendil vereyim yârim

Başına gölge olsun

Kendim gelmezsem yârim

Mendil hediye olsun” (Yolcu, 2011: 443).

“Motor harlayıp gelir

Camı parlayıp gelir

Şu gelen kimin yâri

Mendil sallayıp gelir” (Yolcu, 2011: 443).

“Söğüdün gölgesinde

Yanla sevdiğim yanla

Yanıma gelemezsen

Karşıdan mendil salla” (Yolcu, 2011: 448).

“Tren harlayıp gelir

Camı parlayıp gelir

Kara gözlü sevdiğim

Mendil sallayıp gelir” (Yolcu, 2011: 451).

“Herrek herrek

Berbere yağlı börek

Babamdan yağlık

Anamdan göynek” (Yolcu, 2011: 102).

Normalde mendil hediye olarak sevgililer arasında verilen bir eşyadır fakat burada evlenen çocuğa yağlık yani mendil babası tarafından çocuğuna sevgisini göstermek ve onda bir hatıra olarak kalması amacıyla verilmiştir ve bu mânî diğerlerinden bu yönüyle ayrılmaktadır.

“Yoğunluk dağı

Yedi kere dolaştım

Dünür yolla ay oğlan

Çevreyi hazırladım” (Yolcu, 2011: 294).

Mendilin hazırlanması kızın düşünüp taşındığını ve sözde verilmesi gereken söz nişânesi olan çevresini de hazırlayıp karşı tarafı beklediğini gösterir.

“Ekmek yaptım terledim

Dama çıktım parladım

Ben yarimi görünce

İpek mendil salladım” (Artun, 1997: 14).

“Damdan dama ip gerdim

İpekli mendil serdim

Şu deyyusun oğlunu

Candan gönülden sevdim” (Artun, 1997: 15).

“Mendilimi bağladım

Yel alıp uçurmasın

Benden başka seversen

Allah kavuşturmasın” (Çelik, 2019: 25).

Bu mânide mendili bağlamak karşıdaki kişiyi sevmenin belirtisidir ve rüzgârın mendili uçurması da kişinin sevdiğinin uçması ve onu kaybetmesi anlamındadır. Mendil ile sevgili özdeşleştirilmiştir ve birbirinin yerine konulmuştur.

“Al kiremitten su damlar
Yârim mendili sallar
Ellerini çağra sorar
Gözlerini beni arar” (Aşkın, 2019: 27).

“Bu çevreyi yar işlemiş
Etrafını nakışlamış
Yârim bana bağışlamış
Çevre seni ne yapayım?

Çevreciğim yar eline varasın
Kâh elinde kâh dizinde durasın
Ben varınca yar sefasın süresin
Terledikçe gül yüzünü silesin” (Tatlı, 2023: 259).

“Mendilim deste deste
Menî babamdan iste
Eger babam bermese
Calbar Allah'tan iste” (Yardımcı, 1999: 6).

Mendilin deste deste oluşu ben mendilimi hazırladım artık seninle evlenebiliriz anlamında kullanılmıştır. Burada yine mendilin evlilikteki esas sevgiyi ifade etmenin yanında, evliliğe hazır olmak için, eşe dosta dağıtmak üzere, çeyizde bulunması gereken çokça mendilin de hazır edilmesi gerektiği belirtilmektedir.

“Mânici başı mısın
Cebrail taşı mısın
Sana bir mendil versem

Ömür boyu taşır mısın” (Ayva, 2006: 168).

“Mendilim yelleniyor

Ortası gülleniyor

Beni alacak oğlan

Sokakta salınıyor” (Fidan, 2018: 218).

Bu mânideki ilk dizede “mendilin yellenmesi” ifadesi kullanılmıştır bu ifade mânilerimizde genel olarak artık sevdiğim kişi benimle evlenecek ya da birisiyle evlenmeye karar verdim, anlamlarında yaygın olarak kullanılmıştır. Mendilin ortasının güllenmesi de mendilin yellenmesiyle benzer bir anlam taşımaktadır.

Verilmiş olan mâni örneklerinden görüldüğü üzere mendil sevgiyi ifade etmede en önemli unsurlardan birisidir ve bunun birçok örneği mevcuttur. Sevgiyi ifade ediş biçimi mâniden mâniye farklılıklar gösterse de çoğunda bu anlamda kullanılmış olması halk edebiyatında mendilin sevgi sembolü olarak işlevsel olduğunu göstermektedir.

3.2.1.6. Sevgili ile mendilin özdeşleşme işlevi

Mânilerde mendilin bir diğer işlevi kişinin sevdiğiyle mendili özdeşleştirilmesi ve yârini mendile benzetmesidir. Bu işlev mânilerde geniş yer tutmuş ve değişik tabirlerle bu özdeşleştirme işlemi yapılmıştır. Örneğin mendilin gidişi ile yârdan ayrılık kastedilmiş, sevgiliye dokunmak ile mendile temas etmek bir tutulmuş ve buna benzer birçok özdeşleştirme yapılmıştır.

Mendilin bu işlevle kullanıldığı bazı mâniler şu şekildedir:

“Mendilimi oyamadım

Sandığa koyamadım

Senin tatlı diline

Konuşup doyamadım” (Önal, 2000: 193).

Bu mânide kişi mendili oyamıyor ve bir türlü sandığına koyamıyor çünkü mendili sandığa koymak yâr ile muhabbeti kesmek anlamına gelmektedir. Ardından gelen iki dize de bu ifadeyi desteklemektedir.

“Harmanda düven sürdüm

Aşup giderken gördüm

Mendili burda kalmış

Alıp yüzüme sürdüm” (Yaşar, 2018: 46)

Yârin mendili sevgilide kalır ve onunla özlem giderir. Burada da mendil yârin yerine kullanılmış ve sanki mendile değmek veya yüze sürmek yâre değmeyi ifade etmiştir.

“Mendilleri kokulu

Ceplerinde sokulu

Yârle bizi ayırdı

Devletlerin okulu” (Yolcu, 2011: 275).

“Pencereden kuş uçtu

Mendilim suya uçtu

Ağla gözlerim ağla

Ayrılık bize düştü” (Yolcu, 2011: 359).

Bu mânide mendilin kaybolması ya da bir yerlere düşmesi artık aradaki sevginin bittiğini ya da kalıcı bir ayrılığı ifade etmektedir.

“Bizim evin arkası

Kömürlüktür kömürlük

Kendim nasip olmazsam

Mendil verdim ömürlük” (Yolcu, 2011: 423).

“Mendilimi bağladım

Yel alıp u urmasın

Benden başka seversen

Allah kavu turmasın” ( elik, 2019: 25).

“Gökten mendil iniyor

Fırıl fırıl dönüyor

Ateş misin güzelim

Seni gören yanıyor” (Kaya  akı, 2020: 29).

Görüldüğü üzere mendil mânilerde sevgililer arasında o kadar kuvvetli bir e yadır ki y r ile  zde le tirilir ve birçok zaman mendil ile sevgili birbirlerine denk sayılır.

3.2.1.7. Mendilin diğer işlevleri

Mânilerde mendilin ana işlevleri dışında diğer işlevleri de vardır. Bunlardan en sık kullanılan işlev dize doldurma ve kafiye üretmedir. Bunun dışında  ik yet etme, birilerini hatırlatma ve evlenmemiş olmayı belirtme gibi nadir geçen işlevleri de mevcuttur.

Mendilin dize doldurma ve kafiye üretme işlevlerinde kullanıldığı bazı mâniler  u şekildedir:

“Mendili serdim ta a

A ı ım göze kaça

Bugün beni güldürdün

Sevgilim binler ya a” ( nal, 2000: 191).

“Evimin  n  oda

Bülbüller konar duta

   yârim sigaram

Bal gibi yuta yuta

Ay buluta buluta

Mendil bağladım duta

Yârim rakı içiyor

Bal gibi yuta yuta” (Filizok, 1983: 6).

“Mendil aldım onbeşe

Sonra baktım güneşe

Gitti yârim gelmedi

Beni aldı telâşe” (Yolcu, 2012: 2789).

“Elimdeki mendili

Yıkıyo(ru)m buruşmuyor

Yarin resmi cebimde

Gülüyor konuşmuyor” (Kuru, 2006: 67).

“Mendilimi uçurdum

Kavak yapraklarına

Ben yarimi düşürdüm

Sevda yataklarına” (Kuru, 2006: 91).

“Mani mani mendilden

Şarap içtim kandilden

Sana bir mani atayım

Hem ağızdan hem dilden” (Yolcu, 2011: 318).

“Mendilim var tlbentte
Bir yâr sevdim gurbette
Gurbetteyse gurbette
Gelir bir gün elbette” (Yolcu, 2011: 385).

“İndim eşme başına
Mendil serdim taşına
Sevda nedir bilmezdim
O da geldi başıma” (Yolcu, 2011: 435).

“Mendil serdim sicime
Bakın benim cicime
Ben sevdim eller aldı
O gidiyor gücme” (Yolcu, 2011: 442).

“Mendili elde gördüm
Kemerı belde gördüm
Yâri önce ben sevdim
Sonradan elde gördüm” (Özcan-Din, 2018: 124).

“Mendilimin ucuna
Suya batıran ossa
Orta boylu yârimi
Gidip getiren ossa” (Kaya akı, 2020: 29).

Yukarıda görüldüğü üzere mendilin ilk iki dizede kullanıldığı ve kafiye üretmek ile dize doldurmak dışında bir işlevinin olmadığı birçok mânî bulunmaktadır. Mendilin bir başka nadir işlevi sevgiliye olan şikâyeti belirtmesidir. Bunu örnekleyen bir mânî şöyledir:

“Mendil içinde biçer

İyi gün gelir geçer

Sender ne hayır na’ber

Ömrümüz böyle geçer” (Önal, 2000: 201).

Mendil bazen belirli kişileri hatırlatır ve bu kişi genellikle kişinin sevdiği olur. Bu işlev mânîlerde pek görülme de türkülerde sıkça kullanılmıştır. Olayın akışı genellikle benzerdir. Mendil suya ya da farklı bir yere düşer ve kişinin aklına belirli bir kişi gelir ve onu hatırlar. Bu işlevde kullanıldığı bir mânî şu şekildedir:

“Alçacık duvar üstü

Mendilim suya düştü

Eğildim alam diye

Anam aklıma düştü” (Yaşar, 2018: 63).

Mendilin mânîlerde daha az kullanılan bir başka işlevi, kişinin bir türlü evlenemediğini anlatmasıdır. Bu işlev “mendili başında kalmak” ifadesiyle anlatılmaktadır çünkü genellikle evlenirken kişi mendilini sevdiğine verir ve mendil kişinin başında kaldıysa o daha evlenmemiştir anlamına gelmektedir. Bu işleve bir örnek şu mânide verilmiştir:

“Mendilim var başımda

Oyaları başımda

Yeter beklediklerim

Çeşmelerin başında” (Kuru, 2006: 91).

Mendilin mânîlerde toplanmış olan son işlevi ise kişinin sevdiğine başka birisini sevmeye ve onunla evlenme demesidir ve bu da ipek mendili katlama ifadesiyle mânide yerini bulmuştur. Bunun örneği şu şekildedir:

“Hendeklerden atlama

İpek mendil katlama

Eğer gönlün var ise

Söyle bana saklama” (Yolcu, 2011: 433).

3.2.2. Türkülerde Mendil

Anonim Türk halk edebiyatının bir başka ürünü de türkülerdir. “Türkü, ezgiyle söylenen bir nazım biçimi ve nazım türüdür. Mânî ve koşma nazım şekliyle söylenen şiir, türkü ezgisiyle söylenirse türkü olur.” (Artun, 2015: 109). Türküler acıları, ölümleri, aşkları, kavuşmaları, ayrılmaları, gurbetleri ve daha birçok duyguyu ve olayı anlatan eserlerdir. Genellikle bestelenerek dilden dile yüzyıllar boyunca aktarılmıştır.

Türkülerimizde mendilin yeri büyüktür ve çeşitli işlev, anlamlarla türkülerde yerini almıştır. Mendil türkülerin neredeyse tamamında sevgililer arasındaki bağı temsil etmektedir. Bu bağ kavuşmayı, ayrılmayı, gurbetin uzun sürüşünü, gurbetten yârin dönmesini, sevgi göstermeyi, aklının sevdiğinde kalmasını, çiftler arasındaki hediye unsuru olmayı, aradaki iletişimi sağlamayı, gönlünün sevdiğinde kalmasını ve daha birçok anlamı türkülerde ifade etmektedir. Bu bölüm boyunca birçok türkü örneği verilmiştir ve bunlar türkülerin tamamı değil genellikle mendili içeren kısımlardır.

Mendilin türkülerdeki sıfatlandırılması genellikle oyalı mendil, güllü mendil ve ipek mendil olarak karşımıza çıkmaktadır. İpek mendilin en değerli mendillerden olduğu ve sevgililer arasında verilen en kıymetli eşyalardan bir tanesi olduğu türkülerde oldukça çok vurgulanmıştır. Bazı türkülerde oyanın çeşidi de verilmiştir ve bu oya çeşitleri farklı duyguların ifadesi için seçilmiştir.

İçerisinde mendilin sıfatlarla nitelendiği bazı türküler şu şekildedir:

Asker Yolu Beklerim

“Asker yolu beklerim

Günü güne eklerim

Sen git yârim talime de

Ben burayı beklerim

Mendilimde tel oya

Gülmedim doya doya

Asker yolu beklerim de

Gününü saya saya” (Mavili, 2012: 161).

İpek Mendil Dikeyim

“İpek mendil dikeyim (aman aman)

Derdimi kimlere dökeyim (aman)

Perçeminden üç tel ver (aman aman)

Kefenimi dikeyim (aman)” (Kan, 2014: 55).

Bir Taş Attım Çaya Düştü

“Ben giderim illi illi

Mendilimin ucu telli

Ben sarayım ince belli

Kalk gidelim emmim kızı

(na nana) Bizim bağın başine

(of canım) Mendil serdim daşine

(na nana) Adam gönül verir mi

(na nana) Mektep arkadaşına” (Kan, 2014: 28-29).

Mendilden Bohça M’olur

“Mendilden bohça m’olur

Huysuzdan goca m'olur

Dengine varmayanın

Gündüzü gece olur

Oy mendil mendil mendil

Hep sözlerin yalandır

Gel yanıma inandır

Mendilimin oyası

Soluverdi boyası

Civan ömrüm çürüttü

Allah'ından bulası" (Kan, 2014: 66).

Üzünde Garadır Halın

"Üzünde garadır halın

Elinde güllü desmalın

Meni sevmezse hayalın" (Kan, 2014: 83).

Mendilim Allanıyor

"Mendilim allanıyor

Allanıp sallanıyor

Seversen bir güzel sev

Sevdikçe ballanıyor

Oy mendil oyalı da mendil

Kaldır kolların indir

Hep sözlerin yalandır

Gül de beni inandır

Mendilim iki koldur

Biri sağ biri soldur

İki kaşın arası

Yâre gidecek yoldur

Mendili çaldım taş

Vurgunum göze kaş

Bugün beni güldürdün

Sevdiğim sen çok yaşa” (Kan, 2014: 67).

Yukarıdaki türkülerden görüldüğü üzere mendil türkülerimizde birçok sıfatla birlikte kullanılmıştır. Özellikle ipek mendil neredeyse bütün türkülerde yerini bulmuştur ve sevgililer arasındaki kıymetli olan mendili daha da kıymetlendirmiştir. “Üzünde Garadır Halın” gibi bazı türkülerde güllü mendil olarak geçmiştir. Gül de sevenler arasındaki önemli bir sembol olduğu için mendillere işlenmiş ve şanı türkülere kadar gelmiştir. Olağan sıfatların yanı sıra bazen farklı sıfatlar da mendil için türkülerde kullanılmıştır. “Bir Taş Attım Çaya Düştü” türküsünde ucu telli mendil şeklinde mendil sıfatlandırılmıştır. Görüldüğü üzere mendilin yapım maddesi kadar içerisindeki işlemler, şekilleri ve uç kısımları da önem arz etmektedir.

Mendilin şekli ve deseni için de çeşitli ifadeler kullanılmıştır. Türkülerde genel olarak mendilin kareli veya benekli oluşundan bahsedilmiştir. Kareli mendil türkülerde en sık geçen desen şeklidir.

Mendilin şekli ve deseniyle ilgili bazı türküler şu şekildedir:

Kestanenin İrisi

“Kestanenin irisi (yâr yandım aman)

Geçti kızlar sürüsü

Sürüsünden fayda yok (tombul bilekli gelin)

Yakdı beni birisi

Mendilim benek benek (yâr yandım aman)

Ortasında kelebek

Yazı beraber geçirdik (tombul bilekli gelin)

Kışın ayırdı felek” (Kan, 2014: 61)²⁶.

Mendilim Dilim Dilim

“Mendilim dilim dilim

Nerdesin benim gülüm

Yâr yanıma gelince

Aklıma gelmez ölüm” (Kan, 2014: 67).

Mendilim İşle Yolla

“Mendilim iri dallı

Ucunda lira bağlı

Di yar yar halden bilmez di yar yar

Söz anlamaz biçare

Her kime gönül versem

Yar başım sana bağlı

Di yar yar halden bilmez ne çare

Geçti ömrüm ne fayda” (Ekici, 2000: 446).

²⁶ “Mendilimin Yeşili” türküsünde de aynı dörtlük geçmektedir (Kan, 2014: 70).

Mendilimde Kare Var

“Mendilimde kare var (aman)

Yüreğimde yare var

Ne ben öldüm kurtuldum (anam)

Ne bu derde çare var” (Kan, 2014: 68)²⁷.

Mendilimin Ucuna Sakız Bağladım

“Mendilimin ucuna sakız bağladım sakız

Doğru söyle sevdiğim sever misin başka kız” (Demircan, 2017: 51).

Gökte Yıldız Bir Dene

“Mendilim para para

Üfürem yel apara

Ben buradayım sen orda

Selamın kim apara” (Özçam-Deniz, 2017: 65).

Mendi De Mendi Mendili Mendi

“Mendilim dilim dilim

Geliyor benim gülüm

Ne dedim de darıldın

Lâl olsun ağzım dilim” (Dikmen-Terkin, 2022: 738).

Yukarıdaki türkü örneklerinde de görüldüğü üzere kareli mendil veya benekli mendil ifadesi türkülerimizde sıkça geçmektedir. Mendilin şekliyle ilgili ucuna bağlanan eşyalar da türkülerde yerini almıştır. Örneğin “Mendilini İşle Yolla” türküsünde mendilin ucuna lira bağlanırken “Mendilimin Ucuna Sakız Bağladım”

²⁷ Aynı dördlük “Mendilimde Tuz Taşı (Kan, 2014: 69)” ve “Tarama Yâr Tarama (Kan, 2014: 79)” türküsünde de geçmektedir.

türküsünde ucuna sakız bağlanmıştır. Bunların dışında “mendilim iri dallı”, “mendilim dilim dilim” gibi şekle yönelik farklı anlatımlar da kullanılmıştır. Desene dair ise “Kestanenin İrisi” türküsünde mendilin ortasında kelebek deseni işlendiği görülmektedir. Bunlar desen ve şekil hakkında türkü dörtlükleridir, halk kültürümüzde bunlara benzer birçok türkü mevcuttur.

Türkülerde sıkça geçen mendilin başka bir özelliği ise renkleridir. İstisnaları olsa da genellikle belirli renkler belirli özellikleri ifade eder ve türkülerde bu ortak anlatımlarıyla geçerler. Örneğin beyaz mendil genel olarak sevgiyi, karşıdaki insana aşkı ifade eden bir renktir fakat bazen ayrılığı da temsil ettiği olmuştur. Siyah ya da kara mendil acıyı, ayrılığı ve ölümü ifade ederken yeşil mendilin sevdiğini bırakmamayı ifade ettiği görülmüştür. Kırmızı (al) mendil bazen aşkı ifade etse de bazen mendile bulaşan kanı yani ölümü veya yaralanmayı anlatır. Sarı mendilin anlamı da siyaha benzerken, ayrılığı ve kederi ifade eder. Bu renkler genel olarak bu duygu ve olayları anlatsa da istisnaları mevcuttur. Bunun dışında turuncu, mor gibi bazı mendillerin anlamı tam olarak bilinmemektedir.

İçerisinde mendil renkleri geçen birkaç türkü şu şekildedir:

Al Yağlık Mavi Yağlık

“Al yağlık mavi yağlık

Bir sarı kavun dilimi dilimi

İsterem canan sağlık

Bir zalım aldı gülümü gülümü

Otuz gün oruç tuttum

Bir sarı kavun dilimi dilimi

Yollamadın bayramlık

Bir zalım aldı gülümü gülümü” (Kan, 2014: 17).

Kestanenin İrisi

“Mendilimin yeşili (yâr yandım aman)

Kaybettim eşimi

Eşim gitmiş gurbete (tombul bilekli gelin)

Bırakmam peşini” (Kan, 2014: 61).

Mendi De Mendi Mendili Mendi

“Mendi de mendi mendili mendi

Mendi de mendi mendili sevdi

Mendilim garalıdır

(mendi de mendi mendili sevdi)

Sevdiğim buralıdır

(mendi de mendi mendili mendi)

Geçme kapım önünden

(mendi de mendi mendili sevdi)

Üreğim yaralıdır

(mendi de mendi mendili mendi)” (Kan, 2014: 64).

Mendilimin Dört Ucu

“Mendilimin dört ucu

Turuncudur turuncu öf öf

Yârimden mektup gelmiş

Almak boynumun borcu” (Yolcu-Dinç, 2018: 60)²⁸.

Mendilimin Yeşili

“Mendilim yeşili (aman aman)

²⁸ “Dere Boyu Tekneli” türküsünde de aynı dörtlük kafiye oluşturmak için kullanılmıştır (Kan, 2014: 37).

Ben kaybettim eşimi

Al bu mendil sende dursun

Sil gözünün yaşını

Aman doktor canım kuzum doktor

Derdime bir çare

Çaresiz dertlere düştüm

Doktor bana bir çare” (Kan, 2014: 70).

Akasyalar Açarken

“Yâr yolunu kolladım

Beyaz mendil salladım

Ona çiçek yolladım

Akasyalar açarken” (Kan, 2014: 16).

Yukarıda verilmiş olan türkülerde bazı mendillerin kendi renk anlamlarında kullanıldığı ve bazılarının da anlamlarından bağımsız olarak kafiye kurmak veya dize oluşturmak için kullanıldığı görülmektedir. Örneğin “Akasyalar Açarken” türküsünde beyaz mendilin sallanması sevgiyi belirtirken, “Mendi De Mendi Mendili Mendi” türküsünde gara mendil ise yürekteki acıyı ifade eder. Fakat turuncu ve mavi mendillerin anlamları verilen türkülerden çıkarılamamaktadır.

Mendil rengi, şekli, deseni ve sıfatları dışında işlevleriyle de türkülerde öne çıkmaktadır. Mendilin türkülerde birçok farklı işlevi vardır. Mendilin işlevleri; ölümü anlatması, gözyaşını ve teri silmesi, bohça/kese şeklinde bir şeyleri içine alması, yaraları sarması, örtü olması, yâri hatırlatması ve gönle düşürmesi, sevgiliden ayrılmayı ve sevgiliyi beklemeyi anlatması, sevgiyi ifade etmesiyle ve diğerleri şeklinde sınıflandırılmıştır. Diğer işlevlerin arasında kafiye oluşturmak, dize doldurmak, fenalığı gidermek, kendi mendilini yıkamak ve halayda sallamak gibi kullanımlar mevcuttur.

3.2.2.1. Ölümü anlatma işlevi

Mendilin türkülerde görülen işlevlerinden biri ölümü anlatması veya ölüm içerikli türkülerde yerini almasıdır. Ölümlü türkülerde bazen öldürülen kişinin mendili öldürüldüğü yerde bir şeylere asılır, bazen kefen mendile sarılır bazen de mendildeki ölen kişinin kanı anlatılır.

Ölüm ve mendilin bir araya geldiği birkaç türkü şu şekildedir:

Ali'min Çamda Buldum İzini

“Ali'min çamda(da) buldum izini (ben yandım aman)

Duman sandım şalvarının tozunu (Ali'm)

Ali'm Ali'm nazlı yârim

Tenhalarda buluşalım

Ali'mi ormanlıkta bastılar (ben yandım aman)

Mendilini gül dalına astılar (Ali'm)

Evlerinin önü yoldur geçilmez (ben yandım aman)

Soğuktur suları bir tas içilmez (Ali'm)” (Mavili, 2012: 61-62).

Bu türküde kızın sevdiği Ali çamlıkta basılıp öldürülür ve mendili bir gülün dalına asılır. Burada mendilin dala asılması Ali'nin ölümünü anlatan bir ifadedir. Fakat, normalde mendili dala asmak veya dalda kalması insanın sevdiğinin gurbette olması ve bir süredir gelmiyor oluşunu anlatmaktadır, burada ise gurbet ve sevdiğini beklemenin dışında bir kullanım görülmektedir.

Anavarza'nın Yazıları

“Anavarza'nın toyları

Gana belenmiş gömleği

Gıyman emmiler gıyman
Dul garının direği (yavrum oy oy)

Derviş'im mendil ala
Mendil konar daldan dala
Ben öpmeye kıyamazdım
Belemişler kızıl gana (yavrum oy oy)" (Kan, 2014: 20).

Mendilin ala bürünmesi kişinin kanının ona bulaştığını ve öldüğünü ifade etmek için kullanılmıştır. Mendilin dala konması burada da kullanılmıştır ve ölen kişilerin mendillerinin bazen dala asıldığı görülmektedir.

Ben Köyümden Çıktım Ağardı Başım

"Ben köyümden çıktım (aman) ağardı başım
Köyümden kesildi ekmeğim aşım
Mektubumu yazsın yetim kardaşım

Amanın dağlar analar ağlar
Oturmuş bacılar karalar bağlar

Allah Allah diye aman girdi hücumu
Kırılsın düşmanlar sakın acıma
Kanlı mendilimi verin bacıma
Ağlasın ağlasın sürsün saçına" (Kan, 2014: 25).

Habeş'in Bağında Vurdular Beni

"Habeş'in bağında le le vurdular beni
Yârın çevresine sardılar beni

Bir domurcak gül için soldurdun beni

Kör ola kör ola düşman kör ola

Elindeki gonca güller har ola” (Kan, 2014: 52).

Osman’ın Mendili Saman Sarısı

“Osman’ın mendili saman sarısı (of)

Osman’ıma gıydılar gece yarısı

Osman’ıma gıyanlar gahbeydi hepisi (of of)

Osman’ım Osman’ım zeybek Osman’ım

Osman’ıma gıyanlar olsun düşmanım” (Kan, 2014: 73).

Bu türkü, sarı mendilin ölümü, kederi ve acıyı anlattığı türkülerden bir tanesidir. Osman’ın öldüğü mendilin sarı rengiyle ifade edilmiştir.

Kanlı Değirmende Vurdular Beni

“Kânli degirmende vurdular beni

Tütünli yağlığa sardılar beni

Unluğun daşına goydum başımı

İki arhadaşa verdim leşimi” (Daştan, 2018: 307-308).

Yukarıdaki verilen bazı türkülerde mendil kefen görevinde (vücudu örtmede) kullanılmıştır. Bu sebeple örtü işlevinde de bu türkülerden bahsedilecektir. Ölüm türkülerimizde ve özellikle ağıtlarda çokça yer almaktadır ve bu olay kimi zaman mendilin bir yerlere konulması / asılmasıyla kimi zaman da rengi ve şekliyle belirtilmiştir. Genellikle sevgililer arasında hediye olarak verilen, sevgi göstermenin aracı olan ve hatta evlilik tekliflerinde bile kullanılan mendilin aynı zamanda kendi başına tam tersi olan ölümü ve acıları da anlatması mendilin halk kültürümüzdeki farklı duyguları temsil kabiliyetini gösterir.

3.2.2.2. Ter ve gözyaşı silme işlevi

Mendilin sözlüklerdeki ana işlevi yağı, yaşı ve teri silmektir. Türkülerde de silme işlevi özellikle gözyaşı ve ter için kullanılmıştır. Türkülerde mendil en çok bu işlevle geçmiş olup gözyaşı silmek ifadesi ter silme ifadesinden çok daha sık geçmiştir. Türkülerde bahsedilen ter genellikle yârin teridir ve onu silmek için mendil kullanılır. Gözyaşı ise ayrılığı, kavuşamamayı ve hüznü temsil eder. Genel olarak türkülerde beş / yedi / on beş / otuz iki mendil çürüttüm ağlamaktan şeklinde ifadeler yer alır ki bu da ne kadar ağlasan da karşıdaki kişi seni sevmiyor, sözlenme teklifini kabul etmiyor veya gurbetten bir türlü dönmüyor gibi anlamları ifade etmektedir. Mendilin çürümesi hem kişinin gözyaşını silmek için kullanıldığını hem de ağlamanın derecesini ve fazlalığını göstermektedir.

Gözyaşı ve ter silmek için mendilin kullanıldığı bazı türküler şu şekildedir:

Ağılören

“Ağılören yönün beri bakıyor

Gız senin efkârın beni yakıyor

Domurcuk domurcuk terin kokuyor

Al benim mendilim sil oğrun oğrun gel yorgun yorgun” (Kan, 2014: 15).

Git Kaladan Kar Getir

“Git kaladan kar getir (hele yâr yâr yâr)

Mendiline koy getir (şinanay nay nay)

Mendilin kirli kokar (hele yâr yâr yâr)

Altın tasa koy getir (şinanay nay nay)” (Kan, 2014: 49).

Sevgilinin mendili bazen tomurcuk gül gibi kokarken bazen de kirli kokar. Türkülerde hayaldeki sevgili kadar realitedeki sevgili de karşımıza çıkmaktadır.

Alıverin Bağlamamı Çalayım

“Alıverin bağlamamı çalayım
Çalayım da zârı zârı ağlayım
Bir mendil ver gözyaşımı sileyim

Ağlaya ağlaya gözlerime kan doldu
Siyah (da) zülfün pembe yanak üstüne bend oldu” (Uğurlu, 2019: 89-91).

Allı da Yemenim

“Yemenimin yeşili
Ben kaybettim eşimi
Allı da yemenim şına nini nay
Pullu da yemenim nay nini nay

Yemenim sende dursun
Sil gözünün yaşını

Yemenim yele yele
Ben düştüm gurbet ele

Yedi mendil çürüttüm
Gözyaşım sile sile” (Kan, 2014: 18).

Bir Güzele Yandım Mansur Elinde

“Bir güzele yandım Mansur elinde
Sevdamız dolaşır elin dilinde oy

Yedi mendil yaşı dökmüş gözünden

Vakti geldi artık dönmek zamanı

Çok özledim seni Adıyaman'ım" (Kan, 2014: 27).

Arap Atı Gibi Sallar Başını

"Arap atı gibi sallar başını

Ne söyledim yıktın hilâl kaşını

Al mendili sil gözünün yaşını" (Kan, 2014: 20).

Bu Boya Maşallah

"Allah Allah Allah Allah

Bu boya maşallah

Yâr bizden ayrı kalıp

Bir gün gelir inşallah

Ay çıktı lüle lüle

Yâr geldi güle güle

Elinde ipek mendil

Terini sile sile" (Kan, 2014: 29).

Çekin Çadırımı Kurun Yazıya

"Sabahleyin de uğradım ben bir coşkuna

Bülbül konmuş da (aney) sarayına köşküne

Acımadın mı benim gibi düşküne

Al mendili de sil gözünün yaşını" (Kan, 2014: 31).

Ekin Ektim Düzlere

“Ekin ekdim bir kile

Ölçerim sile sile

Yedi mendil çürüttüm

Gözyaşım sile sile” (Özçam-Deniz, 2017: 70).

Gökte Yıldız Bir Dene

“Gökte yıldız bir dene ay dile lele lele can

Yâr sarılmış mintana vay dile lele lele can

Can kurban canım kurban ay dile lele lele can

Senin gibi sultana vay dile lele lele

Mendilim elden ele ay dile lele lele can

Düşmüşüm dilden dile vay dile lele lele can

Yeddi mendil çürüttüm ay dile lele lele can

Gözyaşım sile sile vay dile lele lele can” (Kan, 2014: 50).

Güverdim Bostan Oldum

“Güverdim bostan oldum (aman)

Dillere destan oldum

Hadaman tombili tombili

Tökezime kıranaman kandili

Çürüttüm on yedi mendili

Dama çiçek ekerler (aman)

Çiçeğe su dökerler

Kandile koydum bezir (aman)

Ezil yüreğim ezil” (Kan, 2014: 51).

Karşıda Kayaların Suyu Akmasın

“Karşıda kayaların suyu akmasın

Akıp akıp yüreğimi yakmasın

Seher yeli selam söyle o yâre

Bundan sonra yollarıma bakmasın

Kır atımı çekin nalbanda nallasın

Kesin boğazım kan damlasın

Bir yiğitte sevdiğini almazsa

Mendil alsın gece gündüz ağlasın” (Kan, 2014: 58).

Karşıdan Bakıyorsun

“Karşıdan bakıyorsun

Kalbimi yakıyorsun

Beni sevdin almadın

Bırakıp kaçıyorsun

(Terkedip kaçıyorsun)

Su gelir lüle lüle

Yâr gelir güle güle

Elinde ipek mendil

Gözyaşın sile sile” (Kan, 2014: 59).

Mendil Bağladım Yandan

“Mendilim yele yele (Aman yavrum)

Ben düştüm gurbet ele

Onbeş mendil çürüttüm (Aman yavrum)

Gözyaşım sile sile

Mendilimi düreyim (Aman yavrum)

Bekle beni geleyim

Uyu uyan sar beni (Aman yavrum)

Yâr olduğun bileyim” (Kan, 2014: 65).

Mendilimin Yeşili

“Mendilim yeşili (aman aman)

Ben kaybettim eşimi

Al mendil sende dursun

Sil gözünün yaşını” (Demircan, 2017: 84).

Sarı Sarı Sarayım

“Sarı sarı sarayım halıma halıma halıma bak

Yâri kime sorayım

Sarhoşam gülemem yetimem bilemem

Öksüzem gelemem

Menim yârim çok hoştur halıma halıma halıma bak

Onu nerde bulayım

Mendilim yele mele halıma halıma bak

Men düştüm gurbet ele

Yedi mendil çürüttüm halıma halıma halıma bak

Gözyaşım sile sile” (Kan, 2014: 76)²⁹.

Seyirttim Çıktım Hanaya

“Seyirttim çıktım hanaya

Yem döktüm allı danaya

Yengeler gelsin kınaya

Yengesiz kız gelin olmaz

Dayısız hiç ata binmez

Git gelinim sağlınan

Sil gözünü yağlığınan” (Kök Kaplan, 2020: 210).

Su Gelir Lüle Lüle

“Su gelir lüle lüle

Yâr gelir güle güle

Elinde ipek mendil

Terini sile sile” (Karagöz Dursun-Bahşi, 2023: 639).

²⁹ Bu türkünün varyantı olan “Duman Geliyor Duman (Kan, 2014: 40)” ve “Elindeki Mendili (Kan, 2014: 41)” türkülerinde “Yedi mendil çürüttüm” ifade geçmektedir.

Uca Dağların Başına

“Uca dağların başında

Balam yârim gelir güle güle

Bir elinde güllü desmal

Balam yâr terini sile sile” (Gökşen-Gökşen, 2016: 1615).

Vara Vara Vardım

“O kız bana yağlığın verdi al deyi

Ağladıkça gözün yaşın sil deyi

Çok eğlenme gurbet elde gel deyi

Yol ver dağlar ben sılaya gideyim” (Kan, 2014: 83).

Verin Mendilimi Yâre Yusunlar

“Çekin kır atımı binit taşına

Daha neler gel(e)cek garip başıma

Felek zehir kattı tatlı aşıma

Koyuverin ben gideyim işime

Ayıkla kız avlumuzun taşını

Al mendile sil gözünün yaşını

Ver elini kömür gözlüm gidelim

Şu cihanda bulan buldu eşini” (Kan, 2014: 84).

Yeşilim Yelden Yele

“Yeşillim yelden yele

Ben düştün gurbet ele

Yedi mendil çürüttüm

Gözyaşım sile sile

Gel hele kızlar gel hele

Hep verelim el ele

Gezelim güle güle

Yeşilimi yel attı

Emmim gile el etti

Efendim kelesiyim

Ben hiçbir şey bilmezdim” (Kan, 2014: 86).

Yüce Dağların Başında

“(ay) Yüce dağların başında

Yârim gelir güle güle

(ay) Elinde var ipek desmal

Kan terini sile sile” (Kan, 2014: 87).

Bayburt’un Üstüne Kandil Olayım

“Bayburt’un üstüne kandil olayım

Ağliyan gözlere mendil olayım

Sen bir sari çiçek bende bir ari

Gide gele yar dalına konayım

Ara ver ara ver dağlar ara ver

Götür selamımı yara ver

Nazlı yârda selamımı almazsa

Yine getir selamımı behen ver” (Eraslan, 2020: 104).

Yukarıda verilmiş olan türkülerde görüldüğü üzere ter ve gözyaşı silmek oldukça fazla türkûde yerini bulmuştur. Gözyaşı silmek sevdiğine kavuşamamak, gurbete gitmek, sevgilinin gözyaşını silmek, gelin kızın gözyaşını silmesi, ayrılık, dargınlık gibi anlamlarda kullanılmıştır. Ter silme işlevinde yârin terini silmek için kullanılan mendil bazen de yârin kokusunu taşıyan sevgiliyi yanında hissetme duygusu oluşturan bir anlamda kullanılmıştır. Mendilin kokması ayrılığın uzun sürdüğü anlamına da gelir.

3.2.2.3. Bohça/kese işlevi

Türkülerde gözyaşı ve ter silmekten sonra mendilin en fazla kullanılan işlevi bohça/kese olup içerisinde bir şeyler taşımasıdır. Genellikle mendilin içindeki kıymetli yiyecekler, çiçekler ve unsurlar sevgiliye hediye amaçlı gönderilmiştir. Mendilin içinde taşınan şeylere badem (payam), çerez, elma, nar, yemiş, kar, gül, lokum ve tuz, kişniş örnek olarak verilebilir. Diğerlerine kıyasla türkülerde badem ve çerez bir hayli fazla geçmektedir; lokum, tuz ve kişniş ise türkülerde nadiren görülmektedir.

Mendilin bohça/kese işleviyle kullanıldığı bazı türküler şu şekildedir:

Al Yazmanın Oyası

“Kaleden indim yayan

Mendilim dolu payam (badem)

Yâr üstüne yâr sevmiş

Dayan yüreğim dayan

Kalenin gedikleri

Şekerdir yedikleri

Hiç aklımdan gitmiyor

Yârimin dedikleri” (Kan, 2014: 17).

Atlarını Tepe Tepe Geldiler

“Atlarını tepe tepe geldiler
Geldiler de obamıza gondiler
Anasının evinden gızı aldiler

Leylim dilber leylim yazımız böyle
Yak diz üstünde sazımız böyle

Tepenin başında yedik kirazı
Döküldü seçildi kaldı birazı
Mendil mendil yolladığım çerezi
Yiyip yiyip inkar eden sen misin” (Güleryüzlü, 2022: 138).

Mendilimde Kışmış İle Badem Var

“Mendilimde kışmış³⁰ ile badem var
Yavaş söyle köşelerde âdem var

Akşam vakti köşelerde buluşak
Mendilimde kışmış ile badem var
Buluşak da sohbet edip konuşak
Yavaş söyle köşelerde âdem var
Meni senden seni menden ederler
Mendilimde kışmış ile badem var

³⁰ Kışmış

Derdimizi kime açık danışak

Yavaş söyle köşelerde âdem var

Mendilimde kişmiş ile badem var

Yavaş söyle köşelerde âdem var

Camuşun bakışı turnanın sesi

Mendilimde kişmiş ile badem var

Güzelliğin yaktı bütün Erciş'i

Yavaş söyle köşelerde âdem var

Mendilimde kişmiş ile badem var

Yavaş söyle köşelerde âdem var” (Kan, 2014: 69).

Bir Mendil Elma Gönderdim Geldi Mi

“Erkek: Bir mendil elma gönderdim geldi mi

Bir mendil elma gönderdim geldi mi

Kız: Ben elma melma görmemişem

Ben elmayı yememişem

Hüdey nenem hüdey nenem

Seni seven güzel benem” (Kan, 2014: 28).

Çimene Basma Yârim

“Çimene basma yârim

Anadan yosma yârim

Uyup da el sözüne

Selamın kesme yârim

Giderem önüm eniş

Mendilim dolu yemiş

Yolladım yâr yememiş

Gendisi gelsin demiş” (Kan, 2014: 33).

Emine’ m Dağdan Kar Getir

“Emine’ m dağdan kar getir (Emine’ m Emine’ m)

Mendiline sar getir (Emine’ m Emine’ m)

Mendilinden ter kokar (Emine’ m Emine’ m)

Saçlarına sar getir (Emine’ m Emine’ m)

Gözler benzer kömüre (Emine’ m Emine’ m)

Ziyan verir ömüre (Emine’ m Emine’ m)

Dedim ki yumşasana (Emine’ m Emine’ m)

Bağrı döndü demire (Emine’ m Emine’ m)” (Kan, 2014: 42).

Git Kaladan Kar Getir

“Git kaladan kar getir (hele yâr yâr yâr)

Mendiline koy getir (şinanay nay nay)

Mendilin kirli kokar (hele yâr yâr yâr)

Altın tasa koy getir (şinanay nay nay)” (Kan, 2014: 49).

Git Yârim Sağlığan

“Git yârim sağlığan

Gül yolla yağlığınan
Yağlık eskir gül solar
Kavuşak sağlığınan” (Mavili, 2012: 157).

Güle Gider Hoğu’ya

“Güle gider Hoğu’ya
Evleri gün doğuya
Güle bir oğlan doğmuş
Mukat olun boğmaya

Oy Güle Güle Güle
Dert almayasın Güle
Bensiz kalasın Güle hey

Güle bana kar yolla
Mahramaya sar yolla
El değmemiş narlardan
Bana bir çift nar yolla” (Kan, 2014: 51).

Kalalıyam Kalalı

“Kalalıyam kalalı
Başı yeşil valalı
Dermansız derde düştüm
Sana gönül vereli

Kaladan indim yayan

Marhamam dolu payam

Hangi yoldan gelirsen

O yola kurban olam” (Kan, 2014: 56).

Mendilim Dolu Yemiş

“Mendilim dolu yemiş

O yâr bana yollemiş

Selamı baş üstüne

Niye özü gelmemiş” (şengöl, 2017: 320).

Mendilim İşle Yolla

“Mendilim işle yolla

İşle gümüşle yolla

Diyar yâr halden bilmez diyar yâr

Söz anlamaz ne çare

İçine beş elma koy

Birini dişle yolla

Diyar yâr halden bilmez diyar yâr

Geçti ömrüm ne çare” (Kan, 2014: 68)³¹.

Mendilimde Tuz Taşı

“Mendilimde tuz taşı

Gezerim dağı taşı

Ellerde bulamadım

³¹ Bu türkünün bir varyantı “İşle Yolla” türküsüdür (Kan, 2014: 56).

Sevdiğim kızlar başı” (Kan, 2014: 69).

Mendilinde Kar Getir

“Mendilinde kar getir (oy anam güzeller)

Sarda yâre nar getir (oy anam güzeller)

Dediler yârin hasta (oy anam güzeller)

Sim tabakta bal getir (oy anam güzeller)

Oy güzeller güzeller

İnci mercan dizerler

Mendilinde oya var (oy anam güzeller)

Yüreğimde yara var (oy anam güzeller)

Komşularım yâreme (oy anam güzeller)

Seni merhem diyorlar (oy anam güzeller)” (Kan, 2014: 70).

Serenler Serenler Yüksek Serenler

“Serenler serenler yüksek serenler

Ekmek yiyip sular içtim yârenler

Ben gidersem mamur kalsın viranlar

Uyan yârim uyan sabahlar oldu

Bizim kavuşmamız mahşere kaldı

Mayhoş olur şu yaylanın kirazı

Yağlık yağlık yenir yârin çerezi

Nere varmış Ülker ile terazi” (Kan, 2014: 77).

Su Gelir Ark Uyanır

“Su gelir ark uyanır

Dağlar (oy) yeşil boyanır

Sen orda ben burada

Buna (vay) can mı dayanır

Su gelir güldür güldür

Mahramam dolu güldür

Havada uçan kuşlar

Ahvâlim yâre bildir” (Kan, 2014: 77-78).

Tahtalıkta Galbır Var

“Tahtalıkta galbır var (a kızım haççanım)

Ak çuvalda bulgur var (al da gel al da gel)

Oğlan girdi bahçaya (a kızım haççanım)

Yağlığında lokum var (al da gel al da gel)” (Kan, 2014: 79).

Üsküdar’a Gider İken Aldı Da Bir Yağmur

“Üsküdar’a gider iken aldı da bir yağmur

Kâtibimin setresi uzun eteği çamur

Kâtip uykudan uyanmış gözleri mahmur

Kâtip benim ben kâtibin el ne karışır

Kâtibime kolalı da gömlek ne güzel yaraşır

Üsküdar’a gider iken bir mendil buldum
Mendilimin içine de lokum doldurdum
Ben yârimi arar iken yanımda buldum” (Gönen, 2015: 172).

Vay Sürmeli (Kalenin Burcu Muyam)

“Kalenin burcu muyam (ben bilmem ayıryam)

Dil bilmez gürcü müyem (elleri kınalı)

Felek evin yıkılsın (ben bilmem ayıryam)

Ben çirkin harcı mıyam (elleri kınalı)

Vay sürmeli sürmeli ben bilmem ayıryam

Severken sevdirmeli (elleri kınalı)

Kaleden indim iniş (ben bilmem ayıryam)

Mendilim dolu yemiş (elleri kınalı)

Yâre saldım yememiş (ben bilmem ayıryam)

Kendisi gelsin demiş (elleri kınalı)” (Kan, 2014: 84)³².

Zeyno Bana Kar Getir

“Zeyno bana kar getir

(aman) Mendiline sar getir

Mendilinde yok ise

(aman) Canı cana sar getir” (Kan, 2014: 87).

³² Bu türkü ile “Kalenin Bedenleri (Kan, 2014: 57)” ve “Kaleden İndim Bugün (Kan, 2014: 56)” türkülerinde mendilin geçtiği bölümler aynı şekildedir.

3.2.2.4. Yara sarma işlevi

Mendilin halk kültürümüzdeki bir diğer işlevi yaraları sarmasıdır. Yara kelimesi bazen genel bir yara olarak kullanılırken bazen de parmağın yaralanması şeklinde kullanılmaktadır. Bazı türkülerde de yaranın dilberin mendiliyle sarılması istenmektedir.

Mendilin yara sarma işlevinde kullanıldığı bazı türküler şu şekildedir:

Dağlar Dağımdır Benim

“Dağlar dağımdır benim

Gam ortağımdır benim

Söyletme çok ağlarım

Yaman çağımdır benim

Oy dağlar dağlar dağlar

Başı dumanlı dağlar

Göğsü çimenli dağlar

Yol verin yârim gele

Dinsiz imansız dağlar

Dağları bağlasınlar

Goy beni ağlasınlar

O yârin çevresiyle

Yâremi bağlasınlar” (Kan, 2014: 34)³³.

Güzel Yağlım Hani

³³ Bu türkü “Dağları Bağlasınlar” türküsüyle ortak bölümler içermektedir (Kan, 2014: 35).

“Güzel (dilber) yağlığın hanı

Durmaz barmağın kanı

Benim sevdiğim sensin

Senin sevdiğin hani

Kimine yâr veriptir

Kimini yârdan eyler

Gör felek bana neler

(Neylerem dünya malı)

Seni bana verseler” (Kan, 2014: 52)³⁴.

Kaşların Oydu Beni

“Kaşları oydu beni

Bir güzel soydu beni

Soydu beceremedi

Yaralı koydu beni

Ağam mendilin hani

Durmaz parmağım kanı

Benim sevdiğim sensin

Senin sevdiğin hani” (Ekici, 2000: 423).

Urfa’ya Paşa Geldi

“Urfa’ya paşa geldi anam

³⁴ Bu türkünün “Oğlan Yağlığın Hani” başlıklı bir varyantı vardır (Kan, 2014: 72).

Tahta temasa geldi

Bir elim yâr kolunda anam

Bir elim boşa geldi

Hani mendilin hani anam

Durmaz yüreğim kani

Benim sevdiğim sensin anam

Senin sevdiğin hani anam” (Aydın, 2007: 54).

Verilen türkülerde görüldüğü üzere mendil yara sarma işlevinde oldukça sık kullanılmıştır. Kanayan ya da açılan yara türkülerde sevgilinin yarasıdır ve âşık kendi mendiliyle sarıp yarayı kapatmak veya sararak kanı durdurmak ister. Mendilin yara sarma işlevi yukarıdaki türkü parçalarından görüldüğü üzere benzer dörtlüklerle kullanılmıştır.

3.2.2.5. Örtü işlevi

Mendil halk kültürümüzde çeşitli şeyleri örtmek veya saklamak işlevlerinde kullanılmıştır. Türkülerde de mendil ile bir şeylerin örtülmesi söz konusudur fakat bu örtülen şey genel olarak ölen kişinin cesedidir yani mendil kefen işlevinde sıkça kullanılmıştır.

Mendilin örtme işlevinde kullanıldığı bazı türküler şu şekildedir:

Çekiverin Kır Atımı Nalbantlar Nallasın

“Çekiverin kır atımı nalbantlar nallasın

Kesiverin kelleme kanım yere damlasın

İpekli mendilimi örtüverin sinekler konmasın

Cenazemi de karanlık yere koyun kör olası düşmanlar görmesin

Uzun da çarşı başına varmadan kalmadı gözümde nur

Güzel Allah aşkına bazı bazı yürü bazı dur

Dur bir kere Hakka niyaz edeyim geçmezse boynumu vur” (Kan, 2014: 31).

Dağlar Seni Delik Delik Delerim

“Ağlama sevdiğim gine gelirim

Güzeller içinde arar bulurum

Bu dert beni iflah etmez ölürüm

Beni yârin yağlığına sarsınlar

Kefen kısmet olmaz gurbette ölene

Beni yârin yağlığına sarsınlar” (Kan, 2014: 34).

Kanlı Değirmende Vurdular Beni

“Kânli degirmende vurdular beni

Tütünli yağlığa sardılar beni

Unluğun daşına goydum başımı

İki arhadaşa verdim leşimi” (Daştan, 2018: 307-308).

Habeş’in Bağında Vurdular Beni

“Habeş’in bağında le le vurdular beni

Yârin çevresine sardılar beni

Bir domurcak gül için soldurdun beni

Kör ola kör ola düşman kör ola

Elindeki gonca güller har ola” (Kan, 2014: 52).

Görüldüğü üzere mendil normal örtü işlevinde değil ölmüş birisini örtmek yani kefen anlamında kullanılmıştır. “Dağlar Seni Delik Delik Delerim” türküsünde ise

gurbetteki sevgili, ölürlen bile yârinin mendiline sarılarak ölmek ve onu ölümdede veya öldükten sonra bile hatırlamak istemiştir. “Kanlı Değirmende Vurdular Beni” ve “Habeş’in Bağında Vurdular Beni” türküsünde ise tam olarak yüzeysel bir örtme değil vücudun mendil ile tam olarak sarılması, kefenlenmesi söz konusudur.

3.2.2.6. Sevgiliyi akla veya gönüle düşürme işlevi

Mendilin türkülerde geçen bir diğer işlevi de kişinin sevdiğini hatırlatması / aklına düşürmesi veya kişinin gönlünü birisine düşürmesidir. Mendilin türkülerdeki bu işlevi neredeyse hep aynı dörtlükle anlatılmıştır. Mendil genellikle suya bazen de yere düşer ve bu mendilin düşüşü ve aşığın onu arayışı kişiye bazen sevdiğini hatırlatırken bazen de yeni birisinin kişinin gönlüne düşmesine sebep olmuştur.

Bu işlev ile ilgili bazı türküler şu şekilde verilmiştir:

Alçacık Duvar Üstü

“Alçacık duvar üstü

(gelin gelin amman vay üstü)

(haydi de) Mendilim suya düştü

Mendilimi alırken

(gelin gelin amman vay üstü)

(haydi de) Yârim aklıma düştü

Sallan gel boyuna da bakayım aman

Ak gerdana beşibirlik takayım aman

Gel gel aman gül gül aman” (Kan, 2014: 17).

Destimalı Ele Aldım

“Destimalı ele aldım

Oynayıp havaya saldım

Ortada yalnız kaldım

Destimalım yere düştü

Üştüne kumrular üştü

Benim gönlüm sana coştu” (Kan, 2014: 38-39).

Elindeki Mendili

“Koca kapının üstü

Mendilim suya düştü

Mendilimi alırken

Gönlüm güzele düştü” (Kan, 2014: 41).

Gidemem şiraz’a Ben

“Gidemem şiraz’a ben

Dayanamam naza ben

İnşallah kavuşurum

Gerdanı beyaza ben

Gidemem şiraz üstü

Mendilim suya düştü

Mendilimi ararken

Meylim bir kıza düştü” (Kan, 2014: 48-49).

Kerpiç Duvar Yan Uçtu

“Kerpiç duvar yan uçtu

Mendilim suya düştü

Eğilim mendil alam

Yârim aklıma düştü” (Demren, 2019: 327).

Mendilden Bohçası Var

“Mendilden bohçası var

Urumdan kocası var

Mendilimi alırken

Üç beşlik gecesi var

Ah mendil ah mendil

Kaldır kolların indir

At koynuma dolandır

Mendilim suya düştü

Üstüne balık düştü

Mendilimi alırken

Yârim aklıma düştü” (Kan, 2014: 66).

Odaları Sündürme

“Karanfil için için

Yanıyom senin için

Hep dostlar düşman olmuş

Seni sevdiğim için

Kayadan bir kuş uçtu

Mendilim suya düştü

Mendilimi alırken

Göynüm bir gıza düştü” (Aksoy-Çapraz, 2018: 254-256).

Minnik Kuş

“Gidiyorum Çorum üstü (minnik kuş minno yar)

Mendilim suya düştü (arslan yarım durma gel)

Mendilimi alırken (minnik kuş minno yar)

Gönlün o yere düştü (arslan yarım durma gel)” (Satır-Ortakçı, 2016: 369).

3.2.2.7. Sevgiliden ayrılmada ve sevgiliyi beklemede mendil

Türkülerimizde geçen mendilin bir diğer işlevi de sevenlerin ayrılıklarını, birbirlerinden ayrılışlarını, birbirlerini ayrı yerlerde bekliyor oluşlarını ve gurbete gidişi anlatıyor olmasıdır. Bu ayrılıkların arasında geçici gurbete gitmeler olduğu gibi kalıcı ayrılıklar da vardır. Kalıcı ayrılıklar mendili sevgiliye vermek ve onda kalmasını istemek gibi ifadelerle türkülerde geçmiştir. Bir sevdiğinin olması ve onu bir süredir bekliyor olmak farklı şekillerde ifade edilmiştir. Mendilin bir ipe, dala ya da başka bir şeyin üstüne asılması bir sevdiğinin olduğu anlamına gelir. Mendili daldan indirmek ise sevdiğinin gurbetten geldiğini gösterir. Uzun süren ayrılıklar için ise mendilin eskimesi tabiri kullanılır. Giden kişiye verilen mendil veya geride kalandaki mendil o kadar uzun zaman bekler ki mendil eskimeye başlar. Ayrıca mendilin yıkanması ve kirlenmesi türkülerde sıkça görülen bir durumdur. Yârin mendilinin kirlenmesi onun uzun süredir sevdiğinden ayrı kaldığını, gurbetin uzun sürdüğünü, kavuşamamayı anlatır. Türkülerimizde birçok defa mendil yumak (yıkamak) tabiri gurbetten tez dönmeyi ve buluşmayı anlatmaktadır.

Mendilin bu işlevlerde kullanıldığı bazı türküler şu şekildedir:

Aşam Dedim Aşamadım Dağları

“Aşam dedim aşamadım dağları

Param yoktur satın alam yolları

Dumanlı dağlar belalı dağlar bir gelin ağlar

Al mendilim sende kalsın

Ben muradım alamadım mendilim murad alsın

(aman aman da) Şu dağların boranından kışından (dumanlı dağlar)

Yedi sene bekâr gezdim ucundan

(aman aman da) Yüce dağlar boran olur kış olur (dumanlı dağlar)

Ben bilmedim bana nasıl iş olur” (Göksun, 2023: 71-74).

Buradaki sevgiliye verilen mendil kavuşamamayı anlatır. Ben seninle kavuşamadım bari mendilim senin yanında olsun diye düşünür âşık.

Aşşğıdan Da Gele Gele Geldiler

“Anama söyleyin de mendilimi yudu mu

Yuyup yuyup gül daline koydu mu

Gurbet elde benim yavrum var dedi mi” (Mavili, 2012: 104).

Bu türküde hem mendili yıkama hem de dala koyma ifadeleri geçmiştir. Annenin yavrusunu hatırladıkça mendili gül dalından alıp yıkayarak tekrar asması gurbetin uzun sürdüğünü gösterir. O mendil dalda gurbete giden kişi gelene kadar kalacaktır.

Ay Bulutta Bulutta

“Ay bulutta bulutta (gelin gelin gel oyna)

Mendilim kaldı dutta (vay vay)

Kalırsa varsın kalsın (gelin gelin gel oyna)

Yenisi var sandıkta (vay vay)

Giden ay tutulur mu (gelin gelin gel oyna)

Bala tuz katılır mı (vay vay)

Şu uzun gecelerde (gelin gelin gel oyna)

Yalnız yatılır mı (vay vay)” (Kan, 2014: 22).

Mendilin dutta kalması uzun süredir sevdiğinin gelmemesini işaret etmektedir. Ardından gelen dörtlükteki “Yalnız yatılır mı” cümlesi de bunu desteklemektedir.

Ayva Yapraklandı Güller Çillendi

“Ayva yapraklandı güller çillendi

Yârimin goynunda yağlık kirlendi (hey aman aman)

Altaya varmadan adı dillendi

Ağlama kömür gözlüm yol ayrı düştü (hey aman aman)

Ayva dibi serin olur yatmaya

Altın ister ak gerdana takmaya

Kızlar gelir seyrimize bakmaya

Ağlama kömür gözlüm yol ayrı düştü” (Kan, 2014: 24).

Yârin mendilinin kirlenmesi uzun süredir kızla oğlanın kavuşamadığını anlatmaktadır. Bu uzun ayrılık türkünün isminde de mevcuttur ve son kavuşmanın üstünden uzun bir süre geçtiğini ifade etmektedir.

Bir Mendildir Ki Sallanır

“Bir mendildir ki sallanır

Dostun elinde ayrılık

Yürüye yürüye bitmez

Gurbet yolunda ayrılık

Ayrılığı çeken bilir

Gurbet ele çıkan bilir

Çizgi çizgi yol yol olur

Yârin elinde ayrılık” (Kan, 2014: 28).

Normalde mendil sallamak karşıdaki insana sevgiyi belirtmek, sözlenme / evlenme teklifinde bulunmak veya sevgilinin kendini göstermesi anlamında kullanılmaktadır. Fakat buradaki mendilin sallanışı ayrılığı anlatmıştır. Ayrılık mendil olup dostun elinde sallanan bir nesne olarak somutlanmıştır.

Çevremi Asdım Dut Bazarının Duduna

“Çevremi asdım dut bazarının duduna

Dudu derler sevdüğümün oğlum adına

Eremedim lezzetine dadına

Neyliyem neyliyem aman benim yârim yâr değil

Gülerim oynarım aman deli gönül şen değil” (Kan, 2014: 32).

Dala Mendil Bağladım

“Dala mendil bağladım (aman aman)

Gittim geldim ağladım (oy oy oy oy)

Ellerin yâri gelmiş (aman aman)

Ben oturup ağladım (oy oy oy oy)

Ezmeyinen ezmeyinen (aman aman)

Yâr bulunmaz gezmeyinen (oy oy oy oy)

Mezarımı kızlar eşsin (aman aman)

Altın saplı kazmayınan (oy oy oy oy)” (Kan, 2014: 35).

Damdan Dama İp Gerdim

“Damdan dama ip gerdim

İpekli mendil serdim

Ŗu zalımın gızını
Candan yrekten sevdim

Ŗiririm hele gel hele
Yanıyorum aman ne are
Ağ yağlık gara yağlık
Syle diline sağlık

Aziz bayramlar geldi
Ne kestirdin bayramlık” (Kan, 2014: 35-36).

Elif’im Noktalandı

“Elif’im noktalandı
Az derdim okalandı
Yâre haber gönderin
eyizim bohalandı

Mendilim dalda dalda
Gözlerim yolda

Elif’in hecesine
Gündüzün gecesine
Mevlam bizi kavuŖtur
Cumanın gecesine

Mendilim sarı sarı

Geceler yar1

Elif'in hecesi var

Gündüzün gecesi var

Sen ağlama nazlı yâr

Bu işin nicesi var

Mendilim beyaz beyaz

Geceler ayaz" (Kan, 2014: 41).

Elindeki Mendili 2

"Mendil verem mi

Mendil ayrılık derler kendim gelem mi

Takasına bak benden sana fayda yok başkasına bak

Mangal maşası sen almazsan almayıver alır başkası

Ak tavuğu kesmeli ganedinden asmalı

Çıngırdaklı yârimi gazeteye basmalı

Karanfilin beyazı etme bana bu nazı

Ak göğsünün üstünde kılsam sabah namazı" (Kan, 2014: 41-42).

Elleruv Ver Elime

"Elleruv ver elime

Yâr değme hayalıma

Beyramdı beyramlaşak

Kokun sinsin canıma

Divara mih çakaram

Sen oyna men bakaram

Mendiluv kirlenende

Sen gönder men yıkaram” (Kan, 2014: 42).

Yârin Mendilinin Ucunu Yaktım

“Yârin mendilinin ucunu yaktım

Saçımı ağarttım yoluna baktım

Ya senin tecellin ya benim bahtım

Attı gurbet ele yaralar beni” (Şahin, 2011: 6).

Evler Gider Narlığa

“Evler gider narlığa

Güvenmeyin varlığa

Gün olur devran döner

Başın düşer darlığa

Vay vay vay vay tosuno

Yaylada yaylasıno

İpek mendil (çorap) kirlenmiş

Gönder yâr yıkasıno” (Kan, 2014: 44).

Gadunuma Şinanay

“Daldan dala ip gerdim

İplere mendil serdim

Darılma hanım teyze

Oğluna gönül verdim” (Kan, 2014: 46).

Git Yârim Sağlığan

“Git yârim sağlığan

Gül yolla yağlığan

Yağlık eskir gül solar

Kavuşak sağlığan

Çırı çırı handa vur handa

Hep güzeller bir yanda” (Mavili, 2012: 157).

Bu türküde mendilin kirlenmesi yerine mendilin eskimesi ifadesi kullanılmıştır.

Kuşburnu Pürlenir Mi

“Kuşburnu pürlenir mi

Dibi süpürlenir mi

Köy içinde yâr seven

Mendili kirlenir mi

Kuşburnunun altına

Mendil serdim dalına

Bülbül güle âh eder

Ben de nazlı yârime

Kuşburnunun kurusu

Geçti kızlar sürüsü

Sürüsünden fayda yok

Yaktı beni birisi” (Kan, 2014: 63).

İlk dörtlükte mendilin kirlenmemesi sevdiği yakın bir yerde olduğu içindir. Köy içinde sevenler sıkça karşılaşabileceği ve görüşebileceği için mendilleri kirlenmemektedir.

Mendi Yolum Bahçadan

“Mendi yoldum bahçadan

(mendi mendide mendi men demem sendi)

Mendil aldım bohçadan

(mendi mendide mendi men demem sendi)

Nazlı yârin neçeği

(mendi mendide mendi men demem sendi)

Sıralanmış akçadan

(mendi mendide mendi men demem sendi)

Mendilim dalda kaldı

(mendi mendide mendi men demem sendi)

Gözlerim yolda kaldı

(mendi mendide mendi men demem sendi)

Ben sevdim eller aldı

(mendi mendide mendi men demem sendi)

Muradım yarı kaldı

(mendi mendide mendi men demem sendi)

Mendilim turalıdır

(mendi mendide mendi men demem sendi)

Sevdiğim buralıdır

(mendi mendide mendi men demem sendi)

Ben sevdim eller aldı

(mendi mendide mendi men demem sendi)

Yüreğim yaralıdır

(mendi mendide mendi men demem sendi)” (Kan, 2014: 64).

Mendil Bağladım Yandan

“Mendil bağladım yandan (Aman yavrum)

Seni severim candan

İki yerden yar olmaz (Aman yavrum)

Ya ondan geç ya benden

Öpmeye de kıyamazdım ben seni

Sevmeye de doyamazdım ben seni

Dar yerlerde gezdirmezdim ben seni

Boş yerlere küstürmedim ben seni” (Kan, 2014: 65).

Mendil Serdim Urgana

“Mendil serdim urgana

Benim sözüm belgama

Gel buluşalım gezelim

Ale gözlüm mor sümbüllü bağlarda

Ben bir keklik olaydım
Yol üstüne konaydım
Gelen geçen yolcudan
Ale gözlüm ben yârimi soraydım” (Kan, 2014: 66).

Mendili Astım Tele

“Mendili astım tele
Beklerim yârim gele
Nazlı yârim gelince
Oynarım güle güle

Mendilim yelleniyor
Nazlı yârim geliyor
Ben o yâri görünce
Bu gönlüm şenleniyor
Mendili aldım telden
Bir demet yaptım gülden
Kavli karar eyledik
Söz aldım nazlı yârdem” (Kan, 2014: 66).

Bu türküde mendilin bir yere asılması ve oradan alınmasının bütün hikâyesi verilmiştir. İlk kısmında sevdiği gittiği için mendili alır ve bir tele asar ardından mendilin yellenmesi ifadesiyle yârin gelmesi özdeşleştirilmiştir. En sonunda da sevdiği geldiğinde mendili astığı telden alır ve bu ona kavuştuğu anlamına gelmektedir.

Raşit’ler Sıladan Çıkarkan Da Yemeni Kaldı

“Raşit’ler sıladan çıkarkan da yemeni kaldı
İpekli mendilimi de dalgalar aldı

Elin kavuşması da üç güne kaldı

Bizim kavuşmamız da mahşere kaldı (mahşere kaldı)” (Kan, 2014: 75).

Bu türküde mendille sevgili özdeşleştirilmiştir ve dalgaların mendili götürmesi bir ayrılığı ifade etmektedir. Bu ayrılık “Bizim kavuşmamız da mahşere kaldı” cümlesiyle de desteklenmektedir.

Hamama Giderken Kunduram Kaydı

“Hamama giderken (gadınım) kunduram kaydı (vay vay)

İpek mendili (a canım) dalgalar aldı (vay vay)

Seni gidi gavur gızı Halime

Bir daş düştü senin kibar beline” (Kan, 2014: 53).

Sevdiğim Küçük Yaşta

“Sevdiğim küçük yaşta

Derdinden oldum hasta

Eğer anam vermezse

Beni babamdan iste

Aman n’olmuş n’olmuş

Sevdiğim oğlan saraya

Saraya kâtip olmuş

Mendilim dalda kaldı

Gözlerim yolda kaldı

Yetsin artık merhamet

Sevgilim nerde kaldı” (Kan, 2014: 77).

Uzayıp Giden O Tiren Yolları

“Uzayıp giden o tiren yolları

Açılıp sarmayan yârin kolları

Uğurlar kızları nazlı dulları

Uzayıp giden o tiren yolları

Açılıp sarmayan yârin kolları

Bir beyaz mendilin sallanışını

Unutmam o gece ağlayışını

Silemem coşmuşum gözümlü yaşını” (Kan, 2014: 82).

Verin Mendilimi Yâre Yusunlar

“Verin mendilimi yâre yusunlar

Çekin kır atımı eyer vursunlar

Benim sevdiğim bana versinler

Tutarım orucu ederim bayram” (Kan, 2014: 84).

Vapura Binerken Kunduram Kaydı

“Vapura binerken kunduram kaydı

İpek mendilimi dalgalar aldı

A gız seninnen konuşmam hasret

Kıyamete mi kaldı aslanım güzel

Kaçma ala gözlüm kaçma ben adam yemem

Ellerin de sevgili nazlı yârine benimsin demem

Ezelki de en sevgili dostu ben idim

Şimdi kap’ardından bakan ben mi oldum” (Kan, 2014: 83).

Anam Beni Vay Beni

“Anam beni vay beni

Gene geldi kara güz

Aramızdaki dağlar

Erisa da olsa düz

Yıkadum da çıkardum

Mendulumun kirini

Erisa yürek dağlar kız

Görsak biri birini” (Kan, 2014: 19-20).

Verilmiş olan türkülerdeki mendil geçen cümlelerde gurbeti, sevenin yârini nasıl beklediğini ve kalıcı ayrılıkları benzer ve farklı ifadelerle görmekteyiz. Sevdiğini beklemek, gurbete gitmek ve sevdiğinden ayrılmak oldukça olağan olaylar olduğu için mendilin bu işlevi türkülerde bir hayli yer bulmuştur.

3.2.2.8. Sevgiyi ifade etme işlevi

Türkülerde sevgi duygusu en ağırlıklı duygudur ve sevme, sevenler ve sevilenler hakkında birçok türkü bulunmaktadır. Mendil hüznü, ayrılıkları, gurbeti ve ölümleri türkülerimizde çok iyi ifade etmekle birlikte sevmeyi, kavuşmayı, sılaya dönmeyi de birçok türküde ifade etmiştir. Yârin sevgisini ifade etmek için envaiçeşit ifade ve cümle kurulmuştur. Bunlardan ilki mendiline sevdiğinin bir şeylerini oyalamak ya da yârin mendilinde oya olmak gibi ifadelerdir. Mendilinde oya olmak ile kastedilen şey ben sana ait olmak isterim ve bundan sonra birlikte bir yol yürümek isterim, sen mendilsen ben de o mendilin süsüyüm; senin hayatını güzelleştiren unsurum demektir. Sevgiyi içeren türkülerde beyaz mendil sıkça yerini almıştır çünkü

genel olarak beyaz mendil aşkı, sevgiyi ve güzel duyguları ifade etmektedir. Bir başka ifade ise mendil sallamaktır, mendil sallamak uzaktan sevgiliye sallanan bir mendil de olabilir ki bunun amacı kendisini göstermek veya geldiğini belirtmektir ya da sevinçten normal bir zamanda da sevenler mendil sallayabilmektedir. Mendil yollanarak, atılarak veya verilerek karşıdaki kişiye sözlenme ve evlenme teklifinde bulunulduğu veya sevginin ilk defa gösterilmesi türkülerde sık rastlanan bir unsurdur. Mendil sevgiyi ifade ettiği için sevenler arasındaki hediye eşyası olarak da türkülerde geçmektedir. Yâri yanında taşımak ve onun hep yanında olmak da “İpek mendil değilsin ki seni yanımda taşıyayım.” cümlesiyle anlatılır. Son olarak kişi mendilini sevdiği kişinin kaldığı yerde bırakarak gönlünün orada, mendiliyle birlikte sevdiği kişide kaldığını ifade etmektedir.

Mendilin bu işlevde kullanıldığı bazı türküler şu şekildedir:

Ak Göğsünde Nokta Olam Ben

“Mendilinde oya olam pul olam
Sen yârim ol ben kapında kul olam
Dosta giden uzun ince yol olam

Yorulup terk etme beni sevdiğim” (Kan, 2014: 15-16).

Bu türküde “mendilinde oya olmak” ifadesiyle ben senin olayım, ne istersen yapayım ve birbirimizle yâr olalım anlamlarına gelmektedir.

Al At’a Yeşil Kolan

“Al at’ta yeşil kolan
Dolan sevdiğim dolan
İşte geliyor oğlan
Dolan sevdiğim dolan

Meğer gönlün var bende
Dolan sevdiğim dolan
Mendilim kaldı sende

Sevdası kızdan olan” (Kan, 2014: 16).

Kızın mendilini oğlanda bırakması onda gönlünün kaldığının ve onu sevdiğinin göstergesidir.

Al Mendili Mendili

“Erkekler

Karanfil katar oldu

Hasretlik yeter oldu

Nazlı yârin kokusu

Burnumda tüter oldu

Al mendili mendili

Kız sever karanfili

Kadınlar

Mendil bağlarım yandan

Seni severim candan

İki yerde yâr olmaz

Ya benden geç ya ondan

Al mendili mendili

Kız sever karanfili” (Kan, 2014: 16).

Al Mendilim Kaldı Kaya Başında

“Al mendilim kaldı kayabaşında

Bir yâr sevdim on üç on dört yaşında

Kalem oynar kirpiğinde kaşında

Asker girdi İstanbul’dan içeri

Hanımlar oturmuş iki geçeli

Benim yârim ortadaki peçeli” (Kan, 2014: 16).

Altın Yüzük Yeşil Kaş

“Altını bozdurayım

Sallana sallana

Gerdana dizdireyim güzel

Hayranım men ona

İpek mendil değilsen

Sallana sallana

Cebimde gezdireyim güzel

mecburem men sana” (Kan, 2014: 18-19).

Altını Bozdurayım

“Altını bozdurayım

Gerdana dizdireyim

İpek mendil değilsin

Cebimde gezdireyim” (Coşkun Elçi, 2011: 135).

Avlu Dibi Yanlama

“Avlu dibi yanlama

Yâr kolunu sallama

Bir ipek mendil için (Kınıklı yârim)

Beni eve yollama

Hey inciler inciler

Yuva yapmış böcüler

Hiç aklımdan çıkmıyor (Kınıklı yârim)

Konuştumuz geceler” (Kan, 2014: 22).

Burada ipek mendilin çiftlerin birlikte olabilmeleri için ne kadar önemli bir eşya olduğu görülmekte ve mendil vermenin önemine değinilmektedir.

Ayna Çaktım Yüzüne

“Yâr mendilin oyaladım

Baş harfini koyamadım

Eller aldı yârini

Ben yârime varamadım” (Canbay, 2015: 679).

Bu türküde sözlenildiği takdirde mendile sevgilinin baş harfinin işleneceği ayrıca bu işin adının konulmuş olacağı anlamlarıyla karşı tarafa gönderme yapılmaktadır.

Ayşe’ m Geliyor Ayşe’ m

“Ayşe’ m geliyor Ayşe’ m

Ekinler arasından

Bana mendil sallıyor

(güzelim) Motor arabasından

Aman geliver haydi gülüver (a canım)

Gönlüm sende deyiver” (Kan, 2014: 23-24).

Bu türküde geçen mendil sallamak kızın oğlana kendini uzaktan göstermesi ve geldiğinin belirtisidir. Uzaktan mendil sallayarak Ayşe oğlanı sevdiğini oyanına gitmeden ifade etmektedir.

Bayram Oldu Gelmedi

“Güller açtı solacak

Benim halim n’olacak

Yâr ne vakit gelecek

Gelmedi yâr gülmedi (yâr bilmedi yâr)

Gülde de hâr kalmadı

Bende de hâl kalmadı

Mendil verdim almadı

Almadı yâr gelmedi (yâr gülmedi yâr)” (Kan, 2014: 25).

Ben Punara Vardum Annem

“Ben punara vardım annem

Destimi doldurdum annem

Yıkılsın zalım punar

Bir mendil aldıldım annem

Mendilin al mıydı gızım

Ortası mor muydu gızım

Sen punara varınca da

Bir asker var mıydı gızım

Mendilim alıdı annem

Ortası morudu annem

Ben punara varınca da

Bir asker varıdı annem

Ben punara varam gızım

Destini dolduram gızım

Mendilin askerde ise

Boynundan vuram gızım

Sen punara varma annem

Destimi doldurma annem

Mendilim askerin olsun

Boynundan vurma annem” (Kan, 2014: 26).

Mendil verilince alınmaması sevgiye karşılık verilmediğini gösterir. Kızın mendil vermesi ise karşıdaki kişiyi sevdiğini ifade etmektedir. Annesi pınarın başındaki askere kızının mendil vermesini onaylamaz, kızı oradaki askeri sevdiği için mendilin askerde kalmasını söyler. Bu türküde de mendil vermenin aradaki sevgiyi başlatmada büyük bir rolünün olduğu görülmektedir.

Benim Yârım Gelişinden Bellidir

“Mestine de deli gönül mestine

Âşık olan gül gönderir dostuna

İpek mendilini attı üstüme

Terlersen sevdiğim sil dedi bana” (Kan, 2014: 26).

Halk kültürümüzde mendil atarak eş ve damat seçme yaygın bir gelenek idi. Burada da ipek mendilin sevgiliye atılması, onda gönlünün olduğu ve onu sevdiği anlamlarına gelmektedir.

Bir Çift Bülbül Geldi Kondu Kamışa

“Bir çift bülbül geldi konu kamışa

Kanatları benzer sırma gümüşe (ben yârime ipek mendil alayım)

Bir gün olur iki hasret kavuşa

Ben yârime ipek mendil alayım

Darılmışsın benden hatrın alayım

Sen darılma benden kurban olayım

Bir çift bülbül Şu derede sulansın

Akan çeşmelerin suyu bulansın (ben yârime ipek mendil alayım)

Dokanmayın siz yre iki hasret sarılsın

Ben o yre ipek mendil alayım

Darılmışsın benden hatrın alayım” (Kan, 2014: 26).

Cevizin Yaprağı Dal Arasında

“Evlerinin n bahçelik bağlık

Ne güzel işlemiş eline sağlık (koluna sağlık)

Yr bana yollamış bir beyaz yağlık

Boynuna dolansın eğlesin diye (aldansın diye)” (Kan, 2014: 30-31).

Bu trkde mendil yre sevginin bir ifadesi olarak hediye Şeklinde gönderilmiştir. Sevgiliye mendil yollamak daha birçok trkmzde geçmektedir.

Devesi Gater Gater ilbiri Suya Batar

“Devesi gater gater ilbiri suya batar

Gız oğlanı görünce salları çevresin atar

Ala deve mor kŐek, al basmadan yn dŐek

Geçme güzel buradan, eller ardına dŐek” (Ertürk, 2014: 53).

ıkma DıŐarlara Da Gün Vurur Seni

“ıkma dıŐarlara (da) gün vurur seni (aman)

lrm ayrılmam alırım gız seni (vay aman)

Aylar gibi doğmuş günler gibi parlayıp geliyor

Oğlan gızı görmüŐ gız mendili sallayıp geliyor” (Kan, 2014: 32).

Çift Candarma (Vaket Barı)

“Karşıda hozan tarla da
Parla sevdiğim parla
Yakına gelemesen de
Uzaktan mendil salla” (Kan, 2014: 33).

Darı Goydum Ambara

“(Emine’m) Çarşıda at harlıyor
(Emine’m) Gundurası parlıyor
(Emine’m) Sanki yâri yok gibi
(hop Emine’m) Bana mendil sallıyor” (Kan, 2014: 36).

Burada kişinin mendil sallaması karşıdakini sevdiğini belirtir ve bir sözlenme / evlenme teklifi gibi bir teklifi de anlatır. “Sanki yâri yok gibi bana mendil sallıyor” cümlesi evli olmasına rağmen başka birisine de hâlâ sevgi gösterdiğini anlatmaktadır.

Dere Geliyor Dere

“Dere geliyor dere (ya le lel ya le lel)
Kumunu sere sere (ya le lel lim)
Al dere götür beni (ya le lel ya le lel)
Yârin olduğu yere (ya le lel lim)

Aman aman aman

Zemanin zeman zeman

Bizim düğün ne zaman (ya le lel lim)

Ben armudu dişledim (ya le lel ya le lel)

Sapını gümüşledim (ya le lel lim)

Ben yârimin ismini (ya le lel ya le lel)

Mendilime işledim (ya le lel lim)” (Kan, 2014: 37-38).

Burada yine yâr ile mendil özdeşleştirilmiştir ve mendile sevgilinin ismi işlenerek kişi onu kendi kalbine işlemeye çalışmıştır.

Deve Gelir İnişten

“Deve gelir inişten

Çılbırları gümüşten

Yârim çerez yollamış (Fadime’ m)

Binbir türlü yemişten

Köprünün altı parla

Parla altınım parla

Yanıma gelemezsen (Fadime’ m)

Karşıdan mendil salla” (Kan, 2014: 39).

Elindeki Mendili

“Yünlü çorabın koncu

Benim yârim oyuncu

Yârim mendil istiyor

Vermek boynumun borcu” (Kan, 2014: 41).

Entarine Peş Olam

“Cepkenine kul olam

Mendiline pul olam

Ayağın altında

Tozup giden yol olam” (Kan, 2014: 42-43).

Bu türküde yine mendil ile sevgili özdeşleştirilmiştir ve mendilinde pul olmak ile ben senin bir parçan olmak isterim ve seninle birlikte her şeye katlanırım anlamları verilmiştir.

Evleri Var Üst Başta

“Evleri var üst başta

Mendilim kaldı taşa

Gel sarılıp yatalım

Düğün kokusu başka

Gelin kokusu başka” (Akman, 2006: 50).

Evlerinin Önü Yoldur Yolaktır

“Evlerinin önü yoldur yolaktır

Başımızda dönen dertli dolaptır

Ellerin huriyse benim Melektir

Ben yârime neler neler alayım

Ben yârime neler neler alayım

Ben yârime ipek mendil (gömlek) alayım

Darılmışsa gidip hatrın sorayım

Ayrılığa yoktur benim dayağım” (Aşkın, 2019: 18-19).

Hayriye’ye Mendil Verdim Almadı

“Hayriye’ye mendil verdim almadı

Hayriye’yi halaları salmadı

Hemen varıp anasına yalvardım

Anası da dediğime kanmadı

Yörük kızı gitti de gelmedi

Gocaya da vardığı besbelli” (Evsen, 2018: 92).

Buradaki mendil vermek sevginin başlangıcı olan sözlenme veya evlenme teklifi şeklindedir fakat mendil ile yapılmış olan bu teklif kabul edilmemiştir.

Karşı Dağlar Bizimdir

“Girme bağa iz olur

İpek fistan toz olur

Dilber mendilin düşmüş

Ben kaldırsam söz olur” (Kan, 2014: 58).

Örene Bak Örene

“Örene bak örene

Dağda saban sürene (de loy loy)

Nasıl kurban olmayım

Seni bana verene (de loy loy)

Dağ başında tülürler

Olur da dökülürler (de loy loy)

Oğlan mendilin düştü

Ben galdırsam görürler (de loy loy)” (Kan, 2014: 73).

Bu Gala Daşlı Gala

“Bu gala daşlı gala

Cıngıllı daşlı gala

Gorkaram yâr gemliye

Gözlerim yaşlı gala

Bulağ başı buz olar

Üstü dolu kız olar

Eğil desmalın götür

Ben götürsem söz olar” (Kan, 2014: 29).

Karşıdaki Tarlada Herk Eden Oğlan

“Karşiki tarlada herk eden oğlan

Kız Allah’ın seversen doğru söyle

Mendilin başından alan oldi mi

Seni benden başka saran oldi mi” (Kan, 2014: 58).

Kömür Gözlerin

“Mendilinde kimin ismi oyalı

Bilemedim senin aslın nereli

Söyle güzel ben de olam oralı

O kömür gözlerin del etti beni” (Kan, 2014: 62-63).

Mendili Oyaladım

“Mendili oyaladım (nina nini nam)

Dürmeye kıyamadım (nina nini nam)

Dürmeye kıyamazken (nina nini nam)

Nazlı yâre yolladım (nina nini nam)

Sizin evle bizim ev (nina nini nam)

On adımdır arası (nina nini nam)

Nazlı yârin sevdası (nina nini nam)

Bana yürek yarası (nina nini nam)” (Kan, 2014: 66-67).

Başkasının mendilini yerden almak onun sevgisine cevap vermek demektir. Bu nedenle türkûde sadece karşı tarafın mendilini düşürdüğü söylenir.” Karşıdaki tarlada herk eden oğlan” türküsünde ise sevgilinin ilk sevdiği ben miyim sorusu mendil ile sorulur. Bu türkûde mendil yâre yollanılan hediye olarak sevgisini gösterme işlevinde kullanılmıştır. Ayrıca sevdiğine yollanmadan önce de mendilin oyalanmış ve daha dürülmeden yollanmak istenmesi de yollanan hediye ne kadar kıymetli olduğunun bir göstergesidir. “Mendilim İşle Yolla” türküsünde de mendil işlenilerek yâre gönderilen bir hediye olmuştur (Kan, 2014: 68).

Menim İpek Yağlıgım

“Menim ipek yağlıgım var görmeğe gelin

Gelinlere men sataram almağa gelin

Menim naylon tarağım var görmeğe gelin

Uzun saçlara sataram almağa gelin” (Tahsin, 2014: 96).

Bu türkûde ipek mendilin ne kadar önemli ve kıymetli olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda da bu mendilin gelinlere satılmaya çalışıldığını çünkü mendilin sevgiyi ifade etmede en önemli eşyalardan birisi olduğu vurgulanmaktadır.

Müdür Beyin Yeşil Kürkü

“Müdür Bey’in yeşil kürkü

Yeni çıktı bu türkû

Müdür Bey izin verdi

Söylenecek bu türkû de yanıyom ben

Yanma da güzelim yanıyom ben de

Mendili salla geliyom ben

Bir güzelin uğruna da

Verem de oldum ölüyom ben” (Kan, 2014: 71).

Terazi Tartayirum

“Terazi tartayirum (da)

Alurum darasini

Yolla bağa bir mendil (de)

Verurum parasuni” (Kan, 2014: 79).

Üç Güzel Oturmuş

“Üç güzel oturmuş gergefin işler

Gergefin üstüne dökülür yaşlar

Herkes sevdiğine çevre bağışlar

Kalmadı sabr u kararım her gün ağlarım

Ağlarım da ay efendim, bir bir söylerim” (Sügümlü-Tekşan, 2018: 294).

Vangel Çantası Elinde

“Vangel çantası elinde

Altın saat belinde

Yolladığım mendili

Göremedim elinde” (Kan, 2014: 83).

Vara Vara Vardım

“O kız bana yağlığın verdi al deyi

Ağladıkça gözün yaşın sil deyi
Çok eğlenme gurbet elde gel deyi
Yol ver dağlar ben sılaya gideyim

Bizim elin menevşesi top biter
Arttı derdim eskisinden beş beter
Sıla kimya olmuş burnumda tüter
Yol ver dağlar ben sılaya gideyim” (Kan, 2014: 83-84).

Yazı Yazdım Sokuya

“Elinde beyaz mendil
Galdır golların galdır
Yâr yanına gelince
Sar boynuna dolandır” (Kan, 2014: 85).

Bahçelerde Altın Top

“Mendil oldum dür beni
İşte geldim gör beni
İstemezsen görmeye
Al silahı vur beni” (Ulusoy Yılmaz-Keklik Kal-Bayburtlu, 2021: 1662).

Bu türküde kişi sevdiğine kendisinin bir mendil olduğunu ve sevdiği kişinin mendili olmak istediğini, istediğinde onu dürebileceğini ve onun bir parçası olmak istediğini belirtmiştir.

Türkülerde sevmek ve bunu kelimelere dökmek, ayrılık ve hüznün ifadelerinden çok daha sık geçmiştir. Yukarıda verilmiş türkü örneklerinden de görüldüğü üzere mendil ile sevgiyi ifade etmenin birçok çeşidi bulunmaktadır. Bu çeşitlilik derin bir türkü ve halk kültür birikimimizin oluşunu göstermektedir.

3.2.2.9. Mendilin diğerk işlevleri

Mendilin türkülerde daha az geçen işlevleri de vardır. Mendil bazen işlevsiz olarak sadece kafiye oluşturmak, dize doldurmak için kullanılmıştır. Mendilin bu şekilde kullanıldığı birçok türkü örneği vardır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

A Gız Senin Adın Dudu

“Oğlan men men men men

Neden de sen yandım ben

Ben yanıyorum aman

Men men mendili de

Yakmış kandili de

Bulmuş dengini de

Neden sen yandım ben

Ben yanıyorum aman” (Kan, 2014: 15).

Ceniki'den Duttum Darı

“Mendilden bohçası var (hop dini nam dina nina nina nam)

Bir zalım kocası var (yâr nina nam nina nina nam)

Kız mendil mendil mendil (hop nina nam nina nina nam)

Kaldır kolların indir (yâr nina nam nina nina nam)

At boynuma dolandır (hop dini nam dina nina nina nam)” (Kan, 2014: 30).

Dere Kuımları Gibi

“Mendili bura bura

Sandıkta dura dura

Kız ben seni alıcam

Başına vura vura” (Kan, 2014: 38).

Kızılıcıklar Oldu Mu

“Kızılıcıklar oldu mu

Selelere doldu mu

Yolladığım çoraplar

Ayağına oldu mu

Mendili geline

Mendil verdim eline

Kara kına yollamış

Yâr benim ellerime” (Gök-Savaş, 2023: 119).

Yukarıdaki türkülerde kafiye oluşturmak ya da dizeyi doldurmak için aşkı, sevgiyi temsil eden mendil kelimesinin seçilişi de manidardır. Bunun dışında mendil fiziksel olan sallama işlevinde de kullanılmıştır. Günümüzde hâlâ düğünler ve oyunlarda halay başları ve birçok insan mendilini sallayarak oynamakta ve bu işlev türkülerde yer almaktadır. Mendilin bu işlevle yer aldığı türkülerden bazıları şöyledir:

Bir Dalda İki Kiraz

“Bir dalda iki kiraz, biri al biri beyaz

Eğer beni seversen, mektubunu sıkça yaz

Sallasana mendilini, göndersene sevdiğini” (Özgül Turgay, 2017: 430).

Destimalı Ele Aldım

“Destimalı ele aldım

Oynayıp havaya saldım

Ortada yalnız kaldım

Boyu güzel yâr
Yüzü güzel yâr
Şimdi bizden yüz çevirmiş
Yüzü gülen yâr” (Kan, 2014: 38).

Gelin Hanım Gınan Mübarek Olsun

“Mendili elinde halay başında
Noktadır benleri hilâl kaşında
Taze gelin olmuş küçük yaşında” (Kan, 2014: 47).

Gidin Sorun Babasına

“Gece geçti bir Bey oğlu
Tamburayı çala çala
Beyaz çevrey sala sala
Hati kadın onçin ağlay” (Kan, 2014: 49).

Mendilin kötülüğü, fenalığı ve derdi alma işlevi şu türküde geçmiştir:

Terazi Tartariyum

“E olasa olasa
Bu sevdaluk olmasa
Haçan oldu olacak (da)
Seven seveni alsa
Yeni çıkayı yeni (da)
Derelerin ormanı
Sevdalıktan kesildi (da)
Dizlerimin dermanı

Geçemiyorum senden (de)

Sen ne hiyânet yârsın

Korkayrum büyüklerden(de)

Mendil gadanı alsın” (Kan, 2014: 79).

Buradaki gada yârin hıyanetini, hastalığını ve kötü huyunu temsil etmektedir ve mendilin bu kötülükleri tedavi etmesi umulmaktadır. Bazen mendil evlilik ya da isteme öncesi gerekli bir eşya gibi anlatılmıştır ve bu anlatım şu türküde verilmiştir:

Mendil Aldım Bir Deste

“Mendil aldım bir deste (havar lele)

Beni anamdan iste (gadan alım)

Eğer anam vermezse (havar lele)

Son cevap menden iste (gadan alım)” (Kan, 2014: 64-65).

Bazı türkülerde mendiller kızlarla özdeşleştirilir ve kızın mendilinden tanınabileceği söylenmiştir. Böyle bir ifadenin geçtiği türkü şu şekildedir:

Hel Hele Verin Geline

“(Vay vay) Kapının ayrığından

Tanıram yağlığın

Günde yüz gelin geçer

Yüreğim yandığından (baba)” (Kan, 2014: 54)

Bu işlevlerinin dışında mendilin yıkanması da sembolik bir ifadedir. Normalde yâr sevdiğinin mendilini yıkar ya da sevdiği insanın mendili kirlendiğinde bu ayrılığın uzun sürdüğü anlamlarına gelir. Fakat, bazı türkülerde sevgilinin değil de kişi kendi mendilini yıkamaktadır ve böyle kullanımı da bir hayli fazladır. Buna örnek bazı türkülerde mendil yıkamanın “mendilim bende duruyor, verecek birisini arıyorum” şeklinde karşı tarafı harekete geçirme, akla düşürme amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Bu işlevdeki bazı türküler şu şekildedir:

Evlerinin Önü Hardır

“Evlerinin önü susam

Su bulsam çevremi yusam

Bülbül olsam yanına varsam” (Kan, 2014: 45).

Kanatlı Kapının Demir Sürgüsü

“Kanatlı kapının demir sürgüsü (vay)

Tel tel olmuş saçlarının örgüsü (vay)

Vay anam vay sürmelim vay

Dere boylarında yayılan atlar (vay)

Yâr mendil yumuş da ikiye katlar (vay)” (Mavili, 2012: 200-201).

İpek Mendil Dane Dane

“İpek mendil dane dane

Yudular serdiler güne

Ana Celal’i yudular

Başucunda döne döne (Celal oy oy)” (Kan, 2014: 55).

Bahçemizin Gülleri

“Mendil aldım kırkbeşe (hop de güzelim)

Yudum serdim güneşe

Senin yârin gül ise (hop de güzelim)

Benim yârim menevşe” (Evsen, 2018: 39).

Samanlıkta Su Durur

“Samanlıkta su durur (kemer ince bel ince)

Oğlan mendil yudurur (dudak ince dil ince)

Oğlan bekâr kız bekâr (kemer ince bel ince)

Elbet bir yâr bulunur (dudak ince dil ince)” (Mavili, 2012: 165).

3.2.3. Bilmecelerde Mendil

Bilmeceler doğa ile canlıların münasebetlerini, insan bitki ve hayvanları, dinî konuları, yaşama dair motifleri; yakın uzak ilgiler kurarak, çağrışımlarla, örtük anlatımlarla, dikkat, düşünme ve kıyaslamalarla buldurmayı amaçlayan kalıplaşmış, manzum veya mensur ifadelerdir (Elçin, 1989: 7). Bilmeceler canlı, cansız her varlık hakkında oluşabilir. Soyut kavram ve mecazlarla bilmecelerin bulunması amacı güdülür (Aslan, 2011: 344). Halk edebiyatımızın en eğlenceli bölümü olan bilmeceler yaratıcı ve çağrışıma dayalı düşünce tarzını geliştirmesi bakımından çok önemlidir. Bilmeceler bir nesne ile birçok nesne ve kavram arasında kurulan ilgi bakımından çoklu düşünmeyi sağlar. Bilmeceler, halkımızın hayal zenginliğinin, eşyaya yüklediği anlam yoğunluğunun, söz varlığının çeşitliliğinin göstergesidir. Teknolojinin kullanılmadığı dönemde bilmeceler halk arasında eğlendirerek düşündürmek, zaman geçirmek, ortak değerleri paylaşmak, söz oyunları ile dil ve düşünce gelişimini desteklemek gibi önemli fonksiyonları üstlenmiştir. Mendil bilmecelerde en işlevsel şekliyle silme, bağlama, bohça/kese ve örtü işlevlerinde kullanılmıştır. Dize doldurmak ya da cevabı kelimenin içinde saklamak için de mendil kelimesi seçilmiştir. Mendilin içine bazen fare bazen su bazen de uyku konur. Tavşanın kulağı ya da kepenk mendile benzetilebilir. Mendil ucu düğümlenerek bilmeceyi bilemeyenlere sopa olurken, halk âşıklarına da muamma çözme geleneğinde sırlı bir çıkı olur.

Mendilin bilmecelerdeki bir işlevi temel işlevi olan silmektir. Mendilin silme işlevi bilmecelerde az geçmiş olup nezle olmuş insanların akıntısını silmek için kullanılmıştır. İçinde mendilin bu işlevde geçtiği bilmece şu şekildedir:

“İzi çıkmaz mendilden

Şifayı kapar yelden”

(Cevap: Nezle) (Çelebioğlu-Öksüz,1995: 204)

Görüldüğü gibi, nezle bilmecede tarif edilmiş ve nezlenin hastadaki belirtileri mendile bıraktığı iz üzerinden kişilere anlatılmaya çalışılmıştır.

Mendilin bağlama işlevi ile kınalı eli bağlamakta kullanıldığı bilmece şu şekildedir:

“Bir mendilim var beden beden

Yeşil koydum, al çıktı

Hey Allah’ım nedendir, neden?”

(Cevap: Kına) (Çelebioğlu-Öksüz,1995: 224)

Mendil kınayı bağlamak için oldukça sık kullanılan bir eşyadır ve bu bilmecede bu işlevde kendine yer bulmuştur.

Mendil bilmecelerde bohça/kese işlevinde öbür işlevlere göre oldukça fazla geçmiştir. Bilmecelerde bohça/kese işlevi olarak mendilin içine, su, uyku, sel, çay, dere, kete gibi şeyler konulmuştur. Mendilin bohça/kese işleviyle kullanıldığı bazı bilmeceler şu şekildedir:

“Çarşıdan aldım.

Mendile koydum.

Eve geldim: hiç yok.”

(Cevap: Sel, dere, ırmak, çay, su) (Karademir, 2007: 113)³⁵

Normalde mendile su, dere, ırmak, çay gibi şeyler konulmaz ama bu bilmecede konulmuştur ve mendilin böyle akışkan şeyleri içerisinde taşıyamayacağı gösterilmiştir.

“Çarşıdan alınmaz

Mendile konulmaz,

Ondan daha tatlı

Hiçbir şey olmaz.”

(Cevap: Uyku) (Çelebioğlu-Öksüz, 1995: 199)

³⁵ Aynı bilmecenin cevabı yalnızca su olarak verilmiştir (Çelebioğlu-Öksüz, 1995: 70).

Mendil bu bilmecede de bohça/kese işlevi kullanılmıştır ve uykunun mendilde taşınamayacağı vurgulanmıştır.

“Oy zertene zertene

Mendilim dolu kete

Açıldı küpün ağzı

Yayıldı memlekete.”

(Cevap: Ramazan) (Çelebioğlu-Öksüz, 1995: 53)

Mendil bu bilmecede de bohça/kese işlevinde kullanılmıştır, içinde çörek anlamına gelen keteyi taşımaktadır. Mendil bu bilmecede iftar sofrasına yetiştirilmeye çalışılan keteyi sıcak tutma görevindedir. Halk kültürümüzde seyircilerin âşıklara muamma sorarak şiir şeklinde cevabı buldurmalarına dayalı bir gelenek vardır. Bir kimse mendilin içine bir nesne koyar, yukarı asar. Mendilin içindeki nesneyi şiiri ile anlatan, bulan âşık; mendili indirerek içini açar. Gizli muamma denilen bu bilmece-bulmaca yarışı hem zekâ hem de söz ustalığı gerektirir (Gönenç, 2011: 13). Mendil burada da bohça/kese işlevinde içine bir şeyler konulan nesne görevindedir.

“Mevla’m âşık ettirir gezdirir amma

Sevdiğimi ne diyara gizlemiş

Dostum mendilini etmiş muamma

Belki de içine para gizlemiş”

(Cevap: Para) (Gönenç, 2011: 70)

Bu şiirle âşık mendilin içerisindeki nesneyi tahmin etmeye çalışmaktadır ve içinde para olduğunu tahmin etmiş, cevabı bilmiştir. Bilmecenin cevabını bularak doğaçlama ile şiir şeklinde cevabı izleyicilere söyleyebilmek âşıklar için zor, halk için eğlenceli bir durumdur.

Mendilin bilmecelerdeki bir diğer işlevi, örtü işlevidir. Bilmecelerde mendil gerçek bir fareyi örtmesi-saklaması ve sembolik olarak bilmecenin cevabını örtmesiyle kullanılmıştır. Erzurum yöresine ait cevabı fare olan, “Bıdı bıdı bıd bıd, badeyi eded, kalem parmak, gümüş tırnak o güzelin neresinden öpersin?” bilmecesinde farklı bir ceza yöntemi vardır. Bu ceza fareyi tutup mendile sararak bilmeceyi bilemeyene

öptürmektir (Bazancir, 2022: 1353). Oldukça ilginç olan bu bilmecede hem cevap faredir hem de fare bilemeyenler için bir ceza olmuştur. Farenin gözükmemesi için mendilin örtü işlevine başvurulmuştur. Akşam eğlencelerinde bilmece sorulurken mendil, yere serilerek bir araç olarak kullanılır. Bilmece soran kişi bilmeceyi sordum, cevabını içine koydum diyerek sembolik olarak mendile konan cevabı örter yani mendili katlayarak cevabın bulunmasını bekler. Bilmece sorulurken mendil, yazma, ip, kibrit, sopa gibi eşyalar şaşırtmak ya da ipucu vermek için kullanılır (Tarçın, 2015: 1095). Mendil halk kültürümüzde genellikle gerçek nesneleri örtmesiyle bilinmekte olsa da burada mecazi olarak cevabı örtmüştür.

Mendilin bir diğer işlevi, dize doldurma ya da kelimelerin mendil kelimesinin içerisinde geçmesidir. Örneğimiz şu şekildedir:

“Kandilde var mumda yok,
Mendilde var çulda yok,
İnsanlara çok akıl satar,
Ambarlara hep taş atar.”

(Cevap: Dil) (Kurt, 2012: 482)

Bu bilmecenin cevabı dildir ve kandil, mendil gibi kelimelerin içinde dil kelimesi geçmektedir. Mendilin bu bilmecede kullanılma amacı kafiyeğe uygun olması ve içinde dil kelimesinin geçmesidir.

Mendilin bilmecelerdeki yaygın işlevlerinden bir tanesi de farklı nesnelerin mendile benzetilmesidir. Çeşitli bilmecelerde mendil; makas, tavşan kulağı ve kepenk gibi nesnelere benzetilmiştir ve bilmecedeki şaşırtmaca olarak kullanılmıştır. Mendilin bu işlevde kullanıldığı bazı bilmeceler şu şekildedir:

“Mesel mesel mendil keser,
Dil oturur damak keser.”

(Cevap: Makas) (Çelebioğlu-Öksüz, 1995: 304)

“Mermer ayaklı
Mendil kulaklı”

(Cevap: Tavşan) (Çelebioğlu-Öksüz, 1995: 175)

“Elinde mendil

Belinde zincir

Gücün yeterse

Tut aşağı indir”

(Cevap: Kepenk) (Çelebioğlu-Öksüz, 1995: 260)

Örneklerde görüldüğü üzere mendil bilmecelerin olmazsa olmazıdır ve birçok mendile benzeyen ya da benzemeyen nesnenin tarifi için mendil seçilmiştir. Mendil bilmecelerde bazen ceza vermede araç olarak kullanılmıştır. Mendilin ucuna düğüm atılarak bilmeceyi bilemeyenlerin ellerine vurulur. Mendil hem kolay ulaşılması hem de düğümlense bile fazla can yakmaması açısından bilmeceyi bilemeyenleri cezalandırma aracı olarak kullanılmıştır (Tozlu-Bahadır, 2016: 701).

3.2.4. Ninnilerde Mendil

Ninniler, sözleri ve bestesi kadınlara ait olan, dilden dile aktararak bugüne getirilmiş Türk kültür hazinesinin önemli bir bölümüdür. “Ninniler çocuğunu büyüten annelerin ya da yakınların çocukları uyutmak için belli bir ezgiyle söyledikleri manzum ve mensur sözlerdir.” (Artun, 2015: 129). Ninniler bebeğin doğumundan itibaren annenin bebeğiyle konuşması, dertleşmesi, duygu ve düşüncelerini en yakın sırdaşına anlatmasının edebî ifadesidir. Çocuğunu ayağında ya da beşiğinde sallayan anne çocuğunu kolay uyutmak yahut ağlamasını susturmak, yavrusunu sakinleştirmek için ninni söyler. Bebeğin ve annenin hâletiruhiyesine göre ninninin ses tonu ve ezgisi değişir. Genellikle tek dörtlükten oluşan ninniler mânilere benzer bir özellik gösterir. İlk iki dize çoğunlukla doldurma dizedir. Ninnilerin iletişim açısından olumlu psikolojik etkisinin yanında bebeğin-çocuğun dil gelişimine de katkısı büyüktür. Annenin de en mutlu olduğu zaman diliminin çocuğunun yanında olduğu zaman olduğu düşünüldüğünde anne için de ninni söylemenin bir terapi anı olduğu söylenebilir. Günlük yaşantıyı, duyguları, düşünceleri ninnilerde en açık şekliyle

görmek mümkündür. Mendil çok olmasa da ninnilerde de yerini almıştır. Mendil genellikle ninnilerin ilk iki dizesinde doldurma dize işlevinde kullanılmış olup, bunun yanında renkleriyle belirli anlamları ifade etme, örtme, bebeği övme ya da değerini ifade etme, silme, bir süs aracı olma ve bohça/kese işlevlerinde kullanılmıştır.

Mendilin ninnilerdeki en çok geçen işlevi asıl söyleneceklerle hazırlık oluşturma ve kafiye üretmedir. Mendilin bu işlevde kullanıldığı bazı ninniler şu şekildedir:

“Damda mendilim ıslanır,

Kafeste keklik beslenir,

Benim oğlum şimdi deli,

Ninni dedikçe uslanır!” (Özalp, 2006: 35)

Bu ninnide her ne kadar mendilin doldurma dize olarak kullanıldığı düşünülse de “damda mendilim ıslanır” ifadesi, annenin bebeği ile ilgilenirken dama astığı çamaşırı toplayamadığını da anlatır. İkinci dizede bebeğini kekliğe benzeten anne aslında hiçbir sözünü boşuna söylememiştir. Yavru güzel bir kuş olan kekliğe benzetilmiştir.

“Elindeki mendili,

Maviye mi boyadın?

Gözlerini sevdiğim,

Uykudan mı uyandın?” (Çelebioğlu, 1982: 180)

“Evlerinin önü susam,

Çıksam mendilimi yusam,

Ben kuzuma neler desem!

Ninni kızım sana ninni!” (Çelebioğlu, 1982: 200)

“Benim oğlumun mendili,

Medresenin kandili,

Evlere gitmez sözlüdür,

Yollara gitmez tozludur” (Özalp, 2006: 46).

Yine bu mânide mendil dize doldurmak için ninniye girmiştir fakat en değerli varlığımız olan evladımız için söylenen ninnide oğulun mendili ile medresenin kandili bir araya getirilmiştir. Kafiye yapılan kelimeler de bilinçli bir şekilde değerli unsurlardan seçilir.

Mendilin ninnilerdeki bir diğer işlevi renkli mendillerin farklı farklı anlamları ifade ediyor olmasıdır. Halk kültürümüzde genellikle her bir renk belirli anlamları karşılar ve çoğu renk hakkında ortak anlamlar oluşmuştur. İçinde mendilin bu işlevde geçtiği bazı ninniler şu şekildedir:

“Varın söylen boyacıya, mendil,
Kara kara boyamasın, mendil,
Kara giyen çirkin olur, mendil,
Ben çirkinden hiç hoşlanmam, mendil!
E, e, e, e!

Uyusun da büyüsün e, e, e, e!” (Çelebioğlu, 1982: 223)

Bu ninnide kara mendilin ya da giyimdeki kara bir aksesuarın insanı çirkinleştireceği anlatılmıştır. Mendil bu ninnide tekrar eden kelime görevindedir.

“Varın söylen boyacıya, mendil,
Sarı sarı boyamasın, mendil,
Sarı giyen hasta olur, mendil,
Ben çirkinden hiç hoşlanmam, mendil.
E, e, e, e!

Uyusun da büyüsün e, e, e, e!” (Çelebioğlu, 1982: 223)

Bu ninni de üstteki ninninin bir varyantıdır. Cümle yapısı tamamen aynı olmakla beraber sadece kara değil sarı rengi anlatır. Bu ninnide sarı mendilin ya da sarı giymenin hastalığa sebep olacağı ve bu yüzden boyacının başka bir rengi tercih etmesi istenmiştir.

Ninnilerdeki mendilin bir diğerk işlevi örtmedir. Mendilin örtme işleviyle kullanıldığı ninni şu şekildedir:

“Bahçesinde gülü bitmiş,

Mendilin yüzüne örtmüş,

Gelirim diye gitmiş!

Nenni yavrum nenni!” (Çelebioğlu, 1982: 335)

Mendil bu ninnide bebeğin yüzünü örtmek için kullanılmıştır. Bebeklerin yüzleri ya da üstleri çeşitli sebeplerle kapatılmaktadır; çok bulunan, hafif olan ve güzel gözüken mendil bu iş için oldukça uygun görülmüştür. Ayrıca bu ninnide eşini gurbete gönderen kadın “bahçesinde gülü bitmiş” ifadesiyle bebeğini güle benzetmiştir.

Mendilin ninnilerdeki bir diğerk işlevi, bebeği ya da küçük çocuğu annesinin övmesi ve onun değerini ifade edecek şeyler söylemesidir. Mendilin bu işlevde geçtiğı bazı ninniler şu şekildedir:

“Bâdem çiçeğı sensin,

Oğlan görçeğı sensin,

Kızların mendili olur,

Orta çiçeğı sensin!” (Çelebioğlu, 1982: 243)

Bu ninnide bebek ilk açan çiçek olan, ilkbaharın müjdecisi badem çiçeğine benzetilmiş. Kızların işlediğı mendilin orta çiçeğı-en güzel bölümü-olması yavrunun değerini ifade eder.

“Eski mahramanın saçağı,

Yeni mahramanın çiçeğı,

Senin baban askerlerin kaçağı,

Ninni yavrum ninni ninni!” (Çelebioğlu, 1982: 271)

Bu ninnide yavru, mendilin saçağı ve çiçeğine benzetilerek övülmüştür. Aynı zamanda ninnisiyle anne, babasının durumunu yavrusuna anlatarak derdini dökmektedir. Ninnilerin anne için bir dert dökme, terapi rolünde olduğunu bu örnekte görmekteyiz.

Mendilin ninnilerde görülen bir diğer işlevi de silmedir. Bebeklerin burnu, ağzı sürekli akar ve mendil bebekler için çok gerekli bir nesnedir. Mendilin bu işlevde geçtiği ninni şu şekildedir:

“Dandini dandini dayısı bakar,

Yanına yağlık emmisi takar,

Ağzına şeker babası eker,

Cebine harçlık dedesi döker!” (Çelebioğlu, 1982: 230)

Ninniden, ağzı ve burnu akan bebek için hemen yakınında mendil bulunsun diye mendilin bebeğin omzuna iğne ile tutturulduğu görülmektedir. Bebeklerin omuzlarına ya da yakalarına mendil ilişirme uygulamasının yakın geçmişimize kadar sürdüğü bilinmektedir.

Mendil ninnilerde kıyafetler için bir süs aracı olarak görülmüştür. Mendil erkek ve kadınların giyiminde oldukça yer tuttuğu gibi bebeklerin ya da küçüklerin giyiminde de güzel bir takı ya da aksesuar olmuştur. Mendilin bu işlevde kullanıldığı bazı ninniler şu şekildedir:

“Uyuyalım dam yapalım,

Çıkalım yola bakalım,

Baban geliyor diye,

Sırmalı yağlık takalım!” (Çelebioğlu, 1982: 239)

“Dam üstüne dam yapalım,

Çıkıp üstünden bakalım.

Baban gelmiş diyene,

Sırmalı mendil takalım.

Ninni yavrum ninni!...” (Özalp, 2006: 68)

Mendil, gurbette olan babanın geleceğinin duyulması üzerine bebeğin süslenerek babasını karşılaması için kullanılmıştır. Bekleyişin sürdüğü zamanlarda ise babanın geldiğini söyleyecek kişiye sırmalı mendil hediye edileceği vaat edilir.

Mendilin ninnilerde en çok geçen işlevlerinden bir tanesi bohça/kese işlevidir. Mendil halk kültürümüzün neredeyse her yerinde bohça/kese işleviyle karşımıza çıkmaktadır. Ninnilerde de mendil içerisinde hıyar, çerez, üzüm, yemiş ve ceviz gibi yiyeceklerin taşındığı bir bohadır/kesedir. Mendilin bohça/kese işleviyle geçtiği bazı ninniler şu şekildedir:

“Bahçelerde hıyarım,
Mor mendile koyarım,
Sen orda ne yaparsan,
Ben burda duyarım!

Ninni bebeğim ninni!” (elebioğlu, 1982: 213)

“Atı almış kaçıyor ninni,
Ninni ninni der yine ninni,
Yemiş koydu mendile ninni,
Ninni ninni dayısı bey!” (elebioğlu, 1982: 275)

“H h h nesine,
Kızım gider teyzesine.
Kızımın brck teyzesi,
erez koymuş çevresine!” (elebioğlu, 1982: 278)

“Ninni ninni ninnisine,
Oğlum gider yengesine,
Yengesi iyi bir kadınmış,
zm doldurur çevresine!” (elebioğlu, 1982: 281)

“Ninni ninni ninnisine,

Oğlum gider ninesine,

Ninesi cömert bir kadınmış,

Ceviz doldurur çevresine!” (Çelebioğlu, 1982: 281)

Örneklerden görüldüğü üzere, genellikle akrabalara götürülen küçük yaştaki evlat için akrabaları mendile yiyecekler koyar ve mendil bunları taşır. Mendile bir şeyler koyan akraba; dayı, teyze, nine, yenge gibi kişilerdir. Ayrıca verilen veya hediye edilen yiyeceklerin çocuk için besleyici ve sağlıklı olmasına önem verilmiştir.

3.3. Kalıplaşmış İfadelerde Mendil

Türk halk kültüründe kalıplaşmış ifadelerin önemi çok büyüktür. Kalıplaşmış ifadeler geçmişten bugüne kullanılmış, anonim hâle gelmiş ve birçoğu değişmeden ve ana fikrini kaybetmeden günümüze kadar gelebilmiş özlü sözlerdir. Bu kalıplaşmış ifadeler genel olarak atasözleri ve deyimler başlığı altında toplanmıştır. Bu sözler kısadır ve derin anlamlar içerir. Böylesine kısa sözcüklerin, söz öbeklerinin ve tek cümlelik anlamların bu kadar derin anlamlar içermesi halk kültürümüzün damıtılmış hâlinin az ve öz söz ile ifadesidir. Mendil de bu kalıplaşmış ifadelerimizin içinde yerini almış, atasözleri ve deyimlerde yer bulmuştur.

3.3.1. Atasözü ve Deyimlerde Mendil

“Sab / sav” adı verilen atasözü Orhun yazıtlarında ve Uygur alfabeli metinlerde deyim ve özlü söz olarak kullanılmıştır. Az sözcükle çok şeyin anlatıldığı atasözlerinde dolaylı anlatıma yer verilmez. Bu atasözlerinin amacı gerçekleri belirterek yol göstermek, öğüt ve ders vermektir. Deyimlerin amacı ise kavramları açıklamakken atasözlerinden farklı olarak kural, yargı ve yönlendirme belirtmezler (Aslan, 2011: 19-20). Mendil halk kültürümüzde genel olarak geniş yer tutmakla birlikte, atasözlerinde ve deyimlerde o kadar da sık kullanılmamıştır ve sadece birkaç deyim ve atasözünde mendilin kullanıldığı tarafımızca tespit edilmiştir. Mendil kalıplaşmış ifadelerde az yer edindiği için bu bölümde mendilin işlevleri hakkında herhangi bir tasnife gidilmemiştir. Atasözlerimizde ve deyimlerimizde mendil sevgililer arasındaki önemli

bir nesne olarak, sağlık alanındaki ifadelerde bir unsur olarak, büyüklüğü ile ve selamlaşma gibi iletişimi sağlayan bir araç olarak geçmiştir.

İçinde mendil geçen deyimler şu şekildedir:

1. Mendil atmak (TDK atasözleri ve deyimler sözlüğü): Gizli bir mesajı veya herhangi bir duyguyu karşıdaki insana farklı anlamlar içeren farklı renkteki mendillerle bildirmek anlamına gelir.³⁶ Bu deyim farklı şekildeki veya renkteki mendillerin geleneğimizde farklı anlamlar içerdiğini gösterir. İnsanların birbirleriyle konuşmak yerine bu şekilde anlaştığı görülmektedir. Eş seçerken kızların balkondan beğendikleri damat adayına mendil atışları ile de bu deyim örtüşmektedir.
2. Mendil kadar (TDK atasözleri ve deyimler sözlüğü): Çok küçük nesne veya çok küçük alan anlamlarına gelmektedir.³⁷ Buradaki deyimde mendilin fiziksel boyutuna değinilmiş ve küçük bir obje olduğundan yola çıkılmıştır.
3. Mendil sallamak (TDK atasözleri ve deyimler sözlüğü): Herhangi birisini selamlamak veya uğurlamak için uzaktan sallanılan mendil şeklinde ifade edilmiştir.³⁸ Buradaki mendilin işlevi bir nevi iletişim olarak görülebilir. Ayrıca bu deyimde mendil hem birilerini karşılamak hem de göndermek, uğurlamak amacıyla kullanılır ve bunlar günlük hayattaki en önemli aktivitelerden bazılarıdır ve bu da mendilin oldukça önemli bir eşya olduğunun göstergesidir.

³⁶ TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünde mendil atmak deyimini, ayrıntılı bilgi için bkz. <https://sozluk.gov.tr/>.

³⁷ TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünde mendil kadar deyimini, ayrıntılı bilgi için bkz. <https://sozluk.gov.tr/>.

³⁸ TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünde mendil sallamak deyimini, ayrıntılı bilgi için bkz. <https://sozluk.gov.tr/>.

4. Güneşinde mendil kurumamak (Bölge Ağızları-2, 2004: 134): Kimseye faydası olmamak anlamına gelen bir deyimdir. Onun güneşinde mendil kurumaz anlamı onun yaptıklarında ve davranışlarında insanlığa bir yarar yoktur şeklindedir. Mendil burada gerçek anlamıyla ve fiziksel bir bez oluşuyla kullanılmış ve herhangi başka bir anlamı çağrıştırmamıştır. Normalde güneşe konulan mendil bir zaman sonra kuruyacaktır ve burada bu sözün söylendiği insanın faydasız ve işe yaramaz olduğu vurgulanmıştır.

5. Mendil açmak: Dilencilik yapmak, dilenmek anlamlarına gelir. Bu deyim günümüzde de dilenme için sıkça kullanılan bir ifadedir.

İçinde mendil geçen atasözleri şu şekildedir:

1. Ağrimiyen başı desmāl beğlemeze (Atıcı, 2013: 159): Bu atasözünün günümüz Türkçesiyle yazılmış versiyonu “Ağrımayan başa mendil bağlamazlar” şeklindedir. Buradaki atasözünde mendilin sağlık alanında kullanımı verilmiştir. Ağrıyan başa mendil ve belki de mendil ile birlikte başka maddeler sarılarak baştaki ağrıyı iyileştirilebileceği çıkarılabilmektedir. Bu sözün arkasındaki esas anlam ise herhangi bir zorunluluk olmadan bir işte önlem alınmaz şeklindedir.

2. Sawlukka cawluk ta kerek (Müstecib, 1970: 81): Bu atasözü Kırım Türklerinden gelen bir sözdür ve günümüz Türkçesi “sağlığa mendil (bez) de gerek” şeklindedir. Bu atasözünden mendilin bir diğer anlamının veya kullanılışının da cawluk olduğunu görmek mümkündür. Bu atasözünün anlamı kaynağında açıklanmamış olsa da mendilin sağlık alanında ne kadar önemli olduğundan bahsedilmektedir.

3. Bir Kayseriye mendili için yangın çıkarmak (Arısoy, 2018: 130-131): Bu atasözündeki Kayseriye kelimesi kapalı çarşı manasına gelmektedir. Atasözünün uzun bir hikâyesi vardır. Tuhafiyeci dükkânında çalışıp işini beceremeyen bir oğlan bir gün evlenmeye karar verir. Belli bir süre sonra evleneceği kızı bulur ve onunla anlaşılır ardından kız oğlanı ziyaret etmek için tuhafiyeci dükkânına gelir. Dükkânda gördüğü iki tane güzel mendili oğlandan ona ücretsiz olarak vermesini talep eder. Oğlan bunun mümkün olmadığını aksi takdirde hesap veremeyeceğini anlatır. Kızın hummalı ikna sürecinden sonra kız iki mendili de oğlandan almayı başarır fakat oğlan sonradan yapmış olduğu hatanın farkına varır. Ustasına nasıl hesap vereceğini bir türlü kestiremeyen oğlanın dükkânı aleve verip dükkândan kaçmak aklına gelir. Hızlıca yanan dükkândan saçılan alevler bütün kapalı çarşayı yakar kül eder. Atasözündeki bir kapalı çarşı mendili için yangın çıkartmak sözünün hikâyesi de buradan gelir. Bu atasözünde mendilin sevgililer arasındaki bağı simgelediği ve hatıra amaçlı olarak alınıp verilen bir eşya olduğu fark edilmektedir. Ayrıca kızın koca dükkândan mendili istemesi de mendilin evlilikte taraflar için ne kadar büyük bir yerinin olduğunun göstergesidir.

4. Mecliste dilini, mendilde elini çek (Binici, 2019: 198): Sohbet meclislerinde çok konuşmak, sofraya hemen oturup çokça yemek hoş değildir. Kişi toplulukta çok önde olmamalıdır anlamında kullanılan atasözünde mendil sofraya oturmak olarak kullanılmıştır.

3.4. Dramatik Sanatlarda Mendil

Sanat, estetik yönüyle kültürü geleceğe taşıyan en değerli yapıdır. Dramatik sanatlar yaşamın küçük kesitlerini anlatan ve direkt olarak seyirciye hitap eden yapısı dolayısıyla etkili bir anlatıma sahip olmuştur. Osmanlı'da Geleneksel Türk Tiyatrosu türleri olan Karagöz-Hacivat oyunu, orta oyunu ve meddah özellikle şehirlerde tiyatro ihtiyacını karşılariken köy seyirlik oyunları kırsal kesimin tiyatro oyunlarıdır.

Geçmişteki uygarlıklardan günümüze ulaşan bu sözlü kültür ürünlerinin taşıyıcıları da meddahlar, ozanlar, kıssahanlar, âşıklardır. Geleneksel Türk tiyatrosunda özellikle meddah gösterilerinde mendil meddahla özdeşleşmiş bir eşyadır. Gösteri sanatlarında özellikle rol değiştirmek için kullanılan mendil halk dansları olarak adlandırdığımız halayların da önemli bir malzemesi ve aksesuarıdır.

3.4.1. Geleneksel Türk Tiyatrosunda Mendil

Tiyatro, olayların oyuncular tarafından sesli ve canlı bir şekilde izleyicilere aktarıldığı dramatik bir sanattır. Aktif ve dinamik bir sanat olduğu için insanların dikkatini kolayca çekebilmekte bu nedenle kültür taşıyıcılığı rolünü başarılı bir şekilde yerine getirmektedir. Geleneksel Türk tiyatrosu köklü bir geçmişe sahiptir. Geleneksel Türk tiyatrosunun en önemli bölümlerinden biri meddahtır. Karagöz ve Ortaoyunu güldürmeye dayalı salt bir göstermecî tiyatro olmasına rağmen Meddah gerçekçi tiyatroya yakındır (And, 1985: 218-219). Mendil genel olarak “Meddah”, “Karagöz” ve “Köy seyirlik” oyunlarında kullanılmıştır. Mendilin kolay taşınabilir ve bulunabilir olması tiyatrolarda kullanılabilmesi için bir avantajdır. Halk edebiyatının birçok farklı türünde olduğu gibi halk tiyatrosunda da mendilin giyimde önemli bir yerinin olduğu görülür. Ayrıca mendil farklı nesneleri anlatma ve rolleri canlandırabilme, hediye olarak verilme, halayda sallama ve örtme işlevlerinde kullanılmıştır.

Mendil halk tiyatromuzdaki giyim-kuşamda Meddah ve Karagöz oyununda karşımıza çıkmaktadır. Meddah gösterisinde mendil kadın ya da erkek başlığı veya giysi parçaları olarak kullanılmıştır (Sekmen, 2010: 36). Karagöz oyununda muhacir tipi mendil kullanılır. Genellikle Hüsmen Ağa adıyla bilinen bu muhacir pehlivanlık ve arabacılık ile uğraşan, yenilince mızıkçılık eden ve Trakya şivesiyle konuşan bir tiptir. Hüsmen Ağa’nın külâhının etrafında bir çevre (sırma işlemeli mendil) sarılıdır. Mendil bu oyunda kıyafetin bir parçası olarak kullanılır (Günana, 2016: 116). Verilmiş olan örneklerden hareketle genellikle mendilin halk tiyatrosunda insanların başında bir aksesuar olarak kullanıldığı görülmektedir.

Mendilin farklı nesneleri betimleme işlevi meddahta ve Köy Seyirlik oyununda görülür. Geleneksel Türk tiyatrosunda meddah birkaç malzeme ile tüm oyunu tamamlayan kişidir. Meddahın yanında kolayca taşıyabileceği basit aksesuarlardan

sopa; tüfek, boru, kalem, nargile, kapı, müzik aleti gibi sayısız aletin yerine kullanılır. Esnek, şekil değiştirebilen bir eşya olan mendil / makrame de aynı anlamda en kullanışlı aksesuardır. Mendil; perde, yorgan, bayrak bulut ve kuş gibi büyük ve hareketli nesneleri ifade edebilir (Sekmen, 2010: 36-37). Meddahta görüldüğü üzere oyuncunun hayal dünyası mendil ve sopa gibi birkaç basit ve kolay taşınır malzeme ile şekil bulmaktadır.

Adana köy seyirlik oyunlarında mendil yer almaktadır ve “Yaş” oyununda oyuncunun kuşağında bulunan mendil farklı rollere bürünmek için bir araçtır. Örneğin bu oyunda mendil bebek rolünde önlüğü temsil eder (Artun, 1996).³⁹ Verilmiş örneklerden görüldüğü üzere, boyutça küçük mendilin birçok değişik nesnenin yerine geçmesi onun geleneksel Türk tiyatrosunda oldukça işlevsel olduğunu göstermektedir.

Mendilin halk tiyatrolarımızda geçen diğer işlevleri hediye verilmesi, halayda sallamak üzere kullanılması ve bir şeyleri örtmesidir. Bütün bu kullanımlar mendilin yaygın kullanımlarıdır ve Köy Seyirlik Oyunlarında bu kullanımlara rastlanılmaktadır. Adana’da oynanan “Teke” oyununda kendini eşine beğendirmeye çalışan teke cebinden ipek bir mendil çıkarır ve onu eşine verir fakat eşi bu hediyeği beğenmez (Artun, 1996).⁴⁰ Mendil halk kültürümüzde hediye edilecek kıymetli eşyalardan bir tanesidir ve onun ipek oluşu kıymetini daha da artırmaktadır. “Kuburo” oyununda misafirler halay ekibi oluştururlar. Belirli bir tekerlemeden sonra oyunun kuralı gereği şalvarını çıkarmayan, mendil sallamayan veya gömleğini vermeyen dayakla cezalandırılır (Artun, 1996).⁴¹ Bu örnekte mendil sallamanın halayda zorunlu bir aktivite olduğu gözükmemektedir. “Hüsso ile Hasso” oyununda ise mendil oyuncunun gözlerini bağlamak için kullanılır (Artun, 1996).⁴² Mendilin örtü işlevi burada gözleri örtmek yani bağlamak için kullanılmıştır.

3.4.2. Halk Danslarında Mendil

³⁹ Detaylı bilgi için bkz. (Artun, 1996: Adana Oyunları bölümü, para. 7).

⁴⁰ Detaylı bilgi için bkz. (Artun, 1996: Nazlanma Oyunu bölümü, para. 3).

⁴¹ Detaylı bilgi için bkz. (Artun, 1996: Kuburo Oyunu bölümü, para. 3)

⁴² Detaylı bilgi için bkz. (Artun, 1996: Hüsso ile Hasso Oyunu bölümü, para. 3).

Halk dansları yaşamı konu edinir; yaşıntının merkezinde yer alır ve danslar günlük olayları, âdetleri ve gelenekleri oldukça iyi yansıtır. Bir topluluk ya da grubun halk danslarını izleyerek onların inanışları, âdetleri, gelenek ve görenekleri hakkında çeşitli bilgiler elde edilebilir. Türk kültüründe halk dansı yerine halk oyunları ifadesi tercih edilir. Müzikli ve canlı yapısından dolayı halk oyunları halk kültürümüzün aktif ve dinamik taşıyıcılarındandır. Mendil halk kültürümüzün birçok alanında yer aldığı gibi halk oyunlarında da yerini bulmuştur. Mendil halk oyunlarında en çok halaylarda görülür. “Mendilli”, “Mendil zeybeği”, “Mendil havası” vb. mendil ile oynanan ve bu adla anılan oyunlarımız da mevcuttur. Mendil halk oyunlarında süs ve aksesuar olarak kullanılır. Mendilin süs olarak kullanılması bu gösterileri daha cazip hâle getirmektedir. Ayrıca mendil halk oyunlarında çeşitli işlevlerde kullanılmıştır. Bu işlevlerden bazıları düzeni sağlama, kumanda etme, iletişim kurma, saygıyı ifade etme, örtme ve sevgiyi ifade etme şeklindedir.

Mendil birçok farklı halk oyununun içinde yer almıştır. Bunların en başında halay gelir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde “Mendilli” adlı bir halay oyunu varken, İç Anadolu’da “Mendil zeybeği” adlı bir zeybek türü vardır (Eroğlu, 2017: 75-76). Zeybek, Ege Bölgesine ait bir oyun olmasına rağmen İç Anadolu’daki birtakım zeybek oyunları da dik duruşu, yiğitçe bir edası olması hasebiyle zeybek olarak adlandırılmıştır. Kilis halk oyunlarında erkeklerin oynadığı “Mendilli” ritim bakımından hareketli bir oyundur, kadınların oynadığı Yarpız, Zennube, Pekmez, Köye giriş, Demirci, Gurbetçe adlı oyunlar ise çift mendille oynanan oyunlardır (Tohumcu, 2018: 37). Gaziantep’te oynanan “Koltuk altı” (Kılıç altı, Bıyık altı) denilen oyunda, halay başı ile ikinci kişinin (Koltuk) tuttuğu mendilin altından davulcu ve zurnacı geçirilmektedir. Bu oyunun Dede Korkut Kitabı’nda Yalancı Oğlu Yaltacuk’un, Beyrek’e karşı kabahat işlemesi üzerine; Beyrek’in kılıcının altından geçirilerek affedilmesi olayından geldiği görülmektedir (Dağı, 2020: 1032). Örneklerde görüldüğü üzere halk danslarımızda mendil birçok farklı yörede farklı oyunlarda kullanılmıştır.

Halk danslarında izlenimi en etkili ve cazip kılan şeylerden bir tanesi de oyuncuların aksesuarları, giyim kuşamıdır. Mendil kültürümüzdeki insanların giyiminde yerini aldığı gibi halk dans kıyafetlerinde de yer almıştır. Mendilin bu kıyafetlerdeki yeri önemlidir ve halk danslarında oyunu daha da etkili hâle getirmiştir.

Mendilin halayda aksesuar olarak da önemli bir yeri vardır. Genelde açık renklerden seçilen, kare şeklinde; işlemeli, işlemesiz olan mendil katlanarak kuşakla yelek arasına yerleştirilir. İşlemeli mendiller kuşağın sağ veya sol kısmına takılarak yere paralel olacak şekilde sarkıtılır (Koraltan, 2020: 156-157). Anadolu'da zeybek oyunlarının çalgıcıları olan davulcu ve zurnacı, beyaz şalvar ve sırmalı camadanlar giyerler. Bellerinde deriden, geniş bir silahlık ve buradan sarkan tel sırmalı mendil önemli bir aksesuardır (Satır, 2015: 3). Musabeyli köyünde halk oyunları ile uğraşan erkeklerin kıyafetlerinde de mendil önemli bir süs eşyasıdır. Aba adlı kıyafetin üzerine bel kısmını saracak şekilde ipek dokuma bağlanır. Kuşağın sağ tarafında mendil olur (Tohumcu, 2018: 42). Örneklerde görüldüğü üzere, mendil farklı yörelerde halk dansçılarının kıyafetlerinde farklı şekillerde kıyafetin tamamlayıcı bir parçasıdır.

Mendil en fazla halaylarda kullanılır. Halay, Altay Türklerindeki şamanların ruh çağırma törenine benzemekte ve birçok ortak nokta taşımaktadır. Altay Türklerinden gelen şaman danslarında davulu olmayan şaman adayları mendil kullanarak yardımcı ruhları çağırır. Şamanlar al ya da gök mendil kullanır. Halay başının uzun süre elindeki mendili sağa sola sallayışı, gözlerini kapatarak vecd hâlinde oluşu şamanların hareketleriyle birebir örtüşür. Halayda da mavi ve kırmızı mendiller kullanılır (Dağı, 2020: 1038). Mendilin halk danslarında en çok kullanılan işlevi halaydaki işlevi olan düzeni sağlamak, iletişimi kurmak, bir grubu kumanda ve kontrol etmektir. Halay, kültürümüzde düğünlerin vazgeçilmez eğlencelerindendir. Halay başının elinde mutlaka mendil bulunur. Halay başı müziğe, oyuna yatkın; becerikli, idare kabiliyeti fazla olan kişilerden seçilir. Halay başı kendinden daha iyisini görürse mendili ona bırakır. Bunun dışında kimse mendili ondan almaz. Halaydaki “poçık” adı verilen son kişide de mendil bulunur. Lider olan halay başının komutlarını onaylayan Poçık davranışlarıyla liderin oyununa uygun hareketler yapar (Koraltan, 2020: 46). Görüldüğü üzere mendil halayı yönlendiren kişinin iletişim vasıtasıdır. Göstergebilimsel çerçevede komut verme ve komutun alınıp alınmadığını denetleme amacıyla kullanılan mendil hareketleri ve naraların, oyun yöneticisi ile yardımcısının düzeni korumaya ve sağlamaya dönük eylemleri olduğu görülmektedir. Halay başı ile koltuk denilen yanındaki oyuncu arasında da mutlaka bir mendil ya da poşu bulunur. Liderin grupta arasındaki bağı her daim koruduğunun göstergesidir bu mendil (Koraltan, 2020: 161). Mendilin düzeni sağlama işlevi kervan göçü-halay benzerliğinde de görülmektedir. Türk kültüründe kervanların göçü ile halay arasında

ilgi olduğu düşünülür. Halay aslında göçün serüvenidir. Gaziantep yöresi oyunlarında mendil grubun kontrolünü sağlayan bir nesnedir. Halay yavaş yavaş giden kervanı temsil eder. Halay başının mendili tutuşu ve titretmesi kervan başının kervana hâkimiyeti gibidir (Genç, 2021: 246). Pomak kültüründe “Mendil havası” denilen bir oyun vardır. İki kişi karşılıklı geçer, ellerinde işlemeli ya da düz bir mendil vardır. Üçgen şeklindeki mendilin hareketlerine göre ayaklar hareket eder. Bu oyunda mendil havası müziği kullanılır (Güzel-Kurnaz, 2023: 205). Bu örnekte de ayakların mendilin hareketine göre hareket etmesi mendilin ekibi yönetme ve kontrol etme işlevini göstermektedir. Mendil ve naraların kumanda edici ve disiplini sağlayıcı özelliğinin kut törenlerin ve askerî alaylardaki yönetim şeklinin tezahürü olduğu görülür (Koraltan, 2020: 39). Görüldüğü üzere mendil düzeni sağlamada, kontrol ve kumanda amaçlı olmak üzere birçok halk oyununda yerini bulmuştur ve küçük bir mendilin büyük kalabalıkları senkronize edebilmesi onun oldukça kuvvetli bir unsur olduğunu göstermektedir.

Mendilin bir diğer işlevi kişiye saygıyı ifade etmesi ve mendili taşıyan kişiye bir yücelik katmasıdır. Mendilin genellikle sadece halay başındaki insanda olması o insana bir saygı katmaktadır ve öbür insanları hareketleriyle yönlendirme hakkı vermektedir. Kervan göçü ve halay arasındaki benzerlikte halay başı kervan başı edasıyla hep ciddidir ve saygı görür (Genç, 2021: 246). Bir başka saygı duyma ifadesi ise mendilin altından geçmektir. Kaba (Gaba) adlı oyunda davul-zurnacının halay başı ile yanındaki oyuncunun tuttuğu mendilin altından geçmesi halay başına olan saygının ifadesidir (Genç, 2021: 246). Mendilin belirli kişilere verilmesi ve onun altından geçmenin saygı ifadesi olması mendilin sevk ve idarede önemli bir vasıta olduğunu gösterir.

Mendilin diğer işlevlerinden bazıları örtme işlevi ve sevgiyi ya da aşkı ifade etmesidir. Meryem adlı halk oyununda oyuncular başlangıçta beraberdır ve oyunun sonunda köyün güzel ve genç kızı gruptan ayrılarak sahnede bazı figürler yapar. Oyun ismini Meryem adlı bir kızıdan almıştır. Köydeki birçok delikanlı Meryem’in önünde diz çökerek onun yüzünü görmeye çalışır. Meryem elindeki mendille yüzünü kapatır ve omuz silker. En son grubun başındaki kişi çeşitli figürlerle Meryem’in ilgisini çeker. Meryem elindeki mendili yere atar ve böylelikle teklifi kabul etmiş olur (Genç, 2021: 250). Bu halay bir aşk ilanıdır ve ilanın ifade ediliş şekli mendil atarak olur.

Yüzü örtme ve iletişimi sağlama işleviyle kullanılan mendil, bu oyunda halay başının elinde değil halay grubunun oyunlarından birinde kullanılan malzemedir. Yöredeki bir diğer oyun “Terşi” oyunudur. Erkeğin tarlada çalışması, kadının günlük işlerini yapmasını sembolize eden oyunda mendil, üzerinde hamur yoğrulan bir örtü, içinde çamaşır yıkanan bir leğen olarak kullanılır (Genç, 2021: 251). Yüz örtme ve mendilin atılarak sevginin ifade edilmesi halk kültürümüzdeki birçok farklı alanda da yaygın olan mendilin işlevlerinden bir tanesidir.

3.5. Çocuk Oyunlarında Mendil

Oyunlar, çocukların ve kısmen de olsa büyüklerin geçim telaşından ve günlük aktivitelerinden kalan vakitte herhangi bir hizmet ya da üretim çabası gözetmeksizin, sadece eğlenerek dinlendiren aktivitelerdir (Boratav, 2015: 267). Tekerlemeler oyunların önemli ve eğlenceli bir parçasıdır. “Tekerleme; söz ustalığı gösterme, dinleyicilerin dikkatini çekme, belli konularda bilgi verme amacı taşıyan, nazım nesir karışık, anonim halk edebiyatı ürünüdür. Tekerlemeler kafiyelerle elde edilen ses oyunları ve çağrışımlarla birbirine bağlanan düşüncelerin şiir düzeninde söylenen hayal ve düşünce oyunlarıdır.” (Artun, 2015: 138). Davranışlarıyla, hareketleriyle oyunun bir parçası olan ve bedensel gelişimini gerçekleştiren çocuk, tekerlemelerle de dilsel gelişimini sağlar. Kendini ifade etme ve toplumda eğlenceli bir şekilde söz sahibi olma ihtiyacını da gidermiş olur.

Türk halk kültüründeki çocuk oyunlarında mendil oyun malzemesi olarak önemli bir yere sahiptir. Mendil çocuk oyunlarında fiske vurma, yüz ve ter silme, kişiyi işaret etme, bohça/kese olarak içinde bir şeyler taşıma, örtme işlevleriyle kullanılmıştır. Mendilin küçük ve temiz olması ve birçok çocukta yaygın olarak bulunması mendilin çocuk oyunlarında çokça tercih edilmesine neden olmuştur. Mendilin fiziksel olarak küçük olması, fark edilmemesi ve hareketi kısıtlamamasından ötürü çocuk oyunlarında kullanılışı avantaj sağlamıştır. Mendilin çocuk oyunlarında çokça geçen işlevi olan fiske vurma, çok can acıtmadan şiddeti modelleyebilmek için mendilin oyunlarda oldukça uygun bir nesne olduğunun göstergesidir. Mendilin içerisinde çeşitli amaçlarla geçtiği bazı oyunlar şu şekildedir: Borik, Körebe, Mendil Kapmaca, Tura, Yağ Satarım Bal Satarım, Arpa Çarpa, Aşık, Üstten Atlamaca, Telden

Teleme, Ak Karakuşun Yavrusu, Mendil, Kiskandırma, Şimşidim, Hece, Mendilim Köşe Köşe ve Şeker Bulmaca (Yüzük Bulmaca).

Borik oyunu dışarıda oynanır ve oyunda iç içe iki daire çizilir. İç dairenin içine geçen ebenin başına bir mendil konur. Dıştaki dairenin içindeki çocuklar ebenin başından mendili almaya çalışır. Ebe alanından çıkamaz ve mendili almak için uzanan oyunculardan birisine dokunduğunda o ebe olur (Katı, 2020: 321). Mendil hafif oluşu, kolay bulunuşu nedeniyle bu oyunda tercih edilmiştir.

Körebe oyunu “Kör Çepiş” oyunuyla benzerlik göstermektedir, sadece ebe seçim kısmında farklılık vardır ve seçilen kişiye ebe yerine güdek denir (Onur-Güney, 2002: 35). Açık ya da kapalı alanlarda oynanabilir ve oyuncu sayısı farklılık gösterebilir. Ebe seçimi genellikle tekerlemelerle yapılır. Gözü mendil veya bir bez parçası ile bağlanan ebe diğer oyuncuları yakalamaya çalışır. Yakalanan ebe olur (Katı, 2020: 329). Mendil burada gözü kapatarak örtme işlevinde kullanılmıştır.

Mendil Kapmaca oyunu açık alanlarda oynanan bir oyundur. Ebe, iki çizginin ortasında durur, eline bir mendil veya bez parçası alır. İki grup, karşılıklı olarak çizgilere dizilirler. “Başla” komutuyla iki oyuncu, karşılıklı koşarak ebenin elindeki mendili kapmaya çalışırlar. Mendili kapan oyuncu, diğer oyuncuya yakalanmadan kendi çizgisine gelirse diğer oyuncuyu elemiş olur. Bir gruptaki tüm oyuncular elenene kadar oyun devam eder (Katı, 2020: 330). Mendil küçük oluşu ve kaparken elden kaçırılabilceği için oyunu heyecanlı hâle getirmek amacıyla kullanılan iyi bir malzemedir bu oyunda.

Tura oyunu can yakıcı bir oyundur ve genellikle daha büyük çocuklar tarafından oynanır. Halka şeklinde oturulur. Büyükçe bir atkı ya da mendilin iki ucundan birer kişi tutarak ters yönde bükmeye başlarlar. Kıvrılarak sertleşen mendilin bir ucu düğümlenerek oyun malzemesi hazırlanmış olur. Buna “tura” adı verilir. Ebe seçiminde elde saklanan para ya da yüzüğü son bulan kuralı geçerlidir. Ayakta halka olunur. Ebe elindeki parayı gizlice birine verir, çocuklardan birinin arkasına geçerek turayla ona vurur, para kimde diye sorar; çocuk diğerlerinin hâl ve hareketlerinden paranın kimde olduğunu bulmaya çalışır. Bilirse kendisi ebe olur bilemezse adını söylediği kişinin arkasına geçen ebe aynı işlemi tekrarlar, yüzük bulunana kadar oyun devam eder (Katı, 2020: 333). Mendilin tura hâline getirilişi hafif can yaksın hem de seçilen kişiyi işaret etsin diyedir.

Yağ Satarım Bal Satarım oyunu çoğunlukla dışarıda ve bazen evde oynanan ve oynayanların halka şeklinde oturduğu bir oyundur. Ebe seçilir, çocuklar halka şeklinde çömelirler. Ebe, elinde mendil halkanın etrafında hafif koşturarak “Yağ satarım bal satarım” tekerlemesini söyler, birkaç tur içinde mendili fark ettirmeden oyunculardan birisinin arkasına bırakır, koşmaya başlar. Bu oyuncu mendili fark ettiyse ebeyi kovalamaya başlar, yerine oturmadan ebeyi yakalarsa ebelikten kurtulur yoksa ebe olur (Kati, 2020: 333-334). Mendil burada hafif oluşu, sallarken dikkati dağıtıp fark edilmeyecek oluşu ve kolay bulunuşu nedeniyle tercih edilmiştir.

Arpa Çarpa oyunu bahçede oynanabilir, genellikle küçük çocuklar tarafından oynanır. Büyük çocuklardan birisi başkan seçilerek eline “sapan” adı verilen ucu düğümlemiş mendil ya da bir atkı verilir. Çocuklar daire şeklini alır. Başkan çocuklara işaretlerle bir hayvan ya da nesneyi tarif eder. Kalıplaşmış ifadelerin içinde ipuçlarını verir: “Başı but but bu kadar, gözleri but but bu kadar, ayakları but but bu kadar, gövdesi but but bu kadar” ya da “Gövdesi buk buk buklican, kanatları oklican, ağzı buklican”. Bu ipuçları kelimelerle değil jest ve mimiklerledir. Sırayla ucu düğümlü sapanı oyuncuların eline vererek “Bu nedir?” ya da “Bu hayvanın adı ne?” diye sorar. Çocuklardan biri soruyu doğru cevaplarsa sapan bilen kişinin eline bırakılır, başkan “Arpa çarpa arpa çarpa” diye bağırır ve diğer çocuklar kaçmaya başlarlar. Cevabı bilen çocuk elindeki sapan ile rastgele vurmaya başlar. Başkan “Arpa çarpa arpa çarpa” diye bağırdıkça vurma ve kovalama devam eder. Elinde sapan olan çocuk başkandan çok uzaklaşırsa birden “Buğday buğday.. buğday...” ya da “Buğd..a buğda” diye bağırır. Bu sefer kaçan çocuklar elinde sapan olan ebeye vurmaya başlar. Ebe can havli ile başkana yetişmeye çalışır, başkan yeniden “Arpa çarpa arpa çarpa” dediğinde ebe onlara geri dönerek elindeki sapan ile vurmaya başlar. Onlar da yakalanmamak için kaçırlar. Başkan yeniden başka bir nesneyi tarif etmek için onları yanına çağırncaya kadar oyun bu şekilde devam eder (Akman, 2016: 100). Mendil bu oyunda zarar vermeyen bir sopa işlevinde kullanılmıştır.

Aşık oyununda mendil bohça/kese işleviyle karşımıza çıkar. Bu oyuna başlamadan evvel bir mendilin içinde bağlı kül getirirler. Bunu tekrar tekrar oyunu kaybeden ve parayı vermeyen çocuğun yüzüne üfleyerek yüzünü, gözünü kül ederler (Onur-Güney, 2002: 14). “Sır Sır” oyununda da mendil içine para bağlanan bir bohça/kese görevindedir (Onur-Güney, 2002: 378). Bu iki oyunda da mendil

bohça/kese işlevinde kullanılmıştır. Mendilin içerisine para konulduğu birçok farklı eserde de mevcutken mendilin içerisine kül konulması yaygın bir kullanım değildir.

“Birdirbir” adıyla da bilinen Üstten Atlamaca oyunu genellikle dışarıda oynanır. Herkes fesinin ya da mendilinin içine bir taş koyup yere eğilerek ileriye doğru sallanarak ağızındaki fesi veya mendili ileriye fırlatır. Mendili geride kalan ebe olur (Onur-Güney, 2002: 31). Bu oyunda mendil ebeyi belirlemek için yapılan yarışın malzemesidir. Birdirbirde de eğilmiş olan oyuncunun sırtına konan tek yahut her oyuncuya ait birer mendil oyunun zorlaştırılmasında kullanılmış; hafifliğiyle, küçük oluşu sebebiyle tercih edilmiştir. Her çocuğun ebenin sırtına bir mendil bırakabilmesi mendilin çocuklar tarafından da sürekli cepte taşınan bir malzeme olduğunu gösterir.

Telden teleme bir bahar oyunudur. İlkbaharda bütün bitkilerden evvel köylülerin "kür" dedikleri böğürtlen filizlenir. Çocuklar böğürtlenin taze yerini koparıp soyarak bir tasa yahut çanağa koyarak tuzlarlar. Üstüne örttükleri beyaz bir bez veya mendil ile bütün ağaçların dibini gezerek ağaçlara vururlar. Bu esnada “telden teleme, telden teleme” diye bir tekerleme söyleyerek koştururlar. Bir ağacın altına vardıklarında, başında çanak olan “telden teleme” diye bağırır, diğeri o ağacın köküne vurarak “sen de vir hadi emme” der. Böylelikle tüm ağaçları gezerek, onları da bahara filizlenmeye çağırırlar. Ardından evlere giderek evlerin kapılarında bağırır, köylülere de baharı müjdelirler (Onur-Güney, 2002: 44). Mendil burada örtü işlevindedir, oyun çocukların doğayla olan ilgileri ve beklentileri açısından çok farklı bir oyundur.

Ak Karakuşun Yavrusu oyununda düğüne gelen kızlar toplanıp bir halka oluştururlar. İki baştan iki kız ağızlarına birer mendil alarak her kişi ağızındaki mendili yanındakinin ağızına vermekle görevlidir. Mendiller ağızdan ağıza geçerken nihayet bir yerde mendillerin karşılaştığı bir durum ortaya çıkar. Burada iki kız ağızdan ağıza mendilleri düşürmeden birbirine verirse oyun devam eder, ağızdan ağıza gezerken mendil düşerse, mendili düşüren kız diğerlerinin verdiği cezayı kabul eder. Ceza hayvan sesi çıkarmak, bağlamak gibi şeylerdir. Eğlenceli ve uzun süren bir oyundur (Onur-Güney, 2002: 47). Kuşların yavrularını düşürmeden ağızlarında taşımalarından ilham alınan oyunda mendil temiz, hafif oluşu sebebiyle tercih edilen önemli bir malzemedir. Sorumluluk duygusu kazandıran bu oyun annelik rolüne de hazırlık niteliğindedir.

Mendil adlı çocuk oyununda genç kızları oynamaya kaldırmak amacıyla bir kişi her kızdan mendil, başörtüsü gibi bir nesne alır, o nesne sahibini bildirme işlevine sahiptir. Görücü oyununda da bu işleve rastlamaktayız. Daha küçük kızların oynadığı Tekirdağ yöresi Gelin Oyununda Kızılıcıklar oldu mu türküsünün nakarat kısmı “Mendili şanına / Mendil verdim yanına / Annem beni salmıyor / Sevdüğimin yanına” şeklinde söylenmektedir (Onur-Güney, 2002: 54).

Kıskandırma adlı kız-erkek karışık oynanan oyunda karşı tarafın söylenen sözlerle kızdırılması söz konusudur. Oyunda “Küçük beyin cebine mendille ineyim.” sözü dikkat çekicidir (Onur-Güney, 2002: 208). Mendil burada değerli oluşu ve karşı tarafa yakın olma dileğiyle kullanılmıştır.

Şimşidim oyununda bacakların altından top ya da mendil geçirilir, amaç bu nesneyi ebeye kaptırmamaktır; en sonunda yorulan ebenin yüzü fark ettirilmeden karaya bulanarak, çok terledin yüzünü sil diye eline mendil verilir. Yüzünün karasını mendilde gören ebenin şaşkınlığı diğerleri için eğlence konusudur (Onur-Güney, 2002: 55). Mendil hem oyun aracı olarak hem de yüz ve ter silme işleviyle bu oyunda yerini almıştır.

Hece oyununda ise ucu düğümlenen mendil havaya atılırken atan kişi bir hece söyler, mendili tutan kişinin heceyi kelimeye çevirmesi gerekir (Onur-Güney, 2002: 89). Burada mendilin hem oyuncuyu belirleme hem de vakit kazandırma amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Mendilin ucunu bağlamak da ağırlık oluşturarak atışı kolaylaştırmak içindir.

Mendilim Köşe Köşe oyununda çocuklar iki gruba ayrılıp karşılıklı durarak el ele tutuşurlar. Bir taraf diğer tarafa: “Mendilim köşe köşe / Bizden size kim düşe” diye sorar, onlar da "Menekşe düşe" diye cevap verirler. "Menekşe" adlı oyuncu koşar, el-ele tutuşan karşı taraftaki çocukların halkasını koparmaya çalışır; koparabilirse oradan bir oyuncu alır, başaramazsa kendisi karşı tarafın oyuncusu olur. Oyunda sona kalan çocuğa "çürük elma" denir (Onur-Güney, 2002: 215). Mendil burada oyunun içinden bir bölüm olan sözlü kısımda kafiye oluşturma amacıyla yer alır.

Şeker Bulmaca oyunu en az üç kişilik iki grupla oynanan mendil altına şeker saklama oyunudur. Oyunda belli kurallara göre on beş deve kazanan oyunun galibidir (Oğuz, 2004: 87-88). Mendil altında nesne arama yaygın bir oyundur. Örtme işleviyle

bu oyunda yer alan mendil, aynı zamanda pratik bir araçla eğlenceli vakit geçirme vesilesidir.

Çocuk oyunlarının yanı sıra büyüklerin de eğlenmek, yarışmak amacıyla bazı oyunları oynadıkları görülmektedir. Büyükler için eğlenceli ve önemli bir oyun olan okçuluk Türk kültüründe avcılık ve savaş için gerekliken zamanla temel işlevini başka malzemelere bırakmış fakat okçuluk, spor müsabakaları şeklinde devam etmiştir. Modern okçuluğa kadar olan dönemde okçuluk müsabakalarında mendilin mesafeyi ve hava durumunu gösteren bir malzeme olduğu görülmektedir. Osmanlıda okçuluk müsabakalarında rüzgâr esintileri atışı önemli ölçüde etkilediğinden hava kontrolü için mendil kullanılır. Mendilin duruşu zemine paralel ise mendil ile bulutların gidiş yönü uyumluysa, atış için uygun bir hava var demektir. Mendilin ortasının dalgalanması, burulması, bulutların hareket yönü ile uyumsuzluk, atış için olumsuz hava şartlarını gösterir (Boran, 2022: 140-141). Okun nereye nasıl düştüğünü haber vermek için kullanılan araçlardan biri de mendildir. Ok yakın mesafeye düşerse mendil baştan yüksekte tutularak sallanıp çevrilir, ok arkada kalmışsa mendil bel hizasından karşıya doğru sallanır. Suya atılan ok için, eğilip mendili yere yakın ve iki tarafa sallamak gerekir. Bin gez mesafedeki oku tarif için; mendil yere uzatılır, başta bulunun serpuş havaya atılır, tutulup tekrar giyilir. Bin yüz gez mesafeye atılan ok için; mendil ile serpuş omuz hizasında birbirine yakın tutulur (Boran, 2022: 145-146). Mendil rüzgârın esiş şiddeti ve esiş yönünü anlamak için kullanıldığından hava durumunun tespiti işleviyle kullanılmıştır. Okun düştüğü mesafenin anlatılmasında da mendil hareketleri ile atışın yapıldığı bölgeye bilgi iletildiği için iletişimi sağlama işleviyle mendilin kullanıldığı görülmektedir. Bu iletişim daha önce tespit edilen iletişim türlerinden farklı olarak ok atış mesafesinin somut olarak anlatılması şeklinde görülmüştür.

4. RİTÜELLERDE VE HALK İNANIŞLARINDA MENDİL

4.1. Ritüellerde Mendil

Ritüeller bireyin toplumsal statüsünün değişimini ve çeşitli boyutlardaki “sınırı geçme” olayını anlatan ve kurallara bağlı dinsel ya da geleneksel törenlerdir (Ozan, 2011: 73). Ritüeller toplumda ortak düşünüş ve hareket edişin adıdır. Gelenek görenek hâline gelmiş davranışlar inanç yapısıyla bütünleşerek ortak hareket tarzını ortaya çıkarmaktadır. Ritüeller toplumda sözlü iletişimin dışında sözsüz kültürel bir iletişimin var olduğunu gösterir. Toplum; düşünce şeklini, olaylar karşısındaki davranışlarını bir sisteme oturtmuştur ve sistem çok iyi çalışır. Kimin nerede, ne yapacağı, nasıl düşüneceği bellidir. Elbette değişmeyen bir yapı yoktur fakat değişiklikler çok keskin ve hızlı olmaz. Toplumda duygu ve düşüncelerin bir düzeni vardır. Yaşantının sözlerle ifade edilmeyen yerleşik kuralları vardır. Güç yetirilemeyen durumlar için çözümler sunulmuştur. Sembollerle oluşturulmuş bir dili vardır ritüellerin. İnsana dair her konuda bir ritüel ile karşılaşmamak mümkün değildir. Dünyaya geliş anımızdan ölünceye dek hatta öldükten sonraki hayatımızı da kapsayan uygulamaların özellikle Türk toplumundaki genel adı olarak düşünebiliriz ritüelleri. Bebeklik ve çocukluğumuzdaki törenler, gençliğimize kadar olan her anımızda, evlilik törenlerimizde, ölüm törenlerinde yapılan her uygulama bizi bir toplumun üyesi yapan davranışlarla doludur. Ortak kültür, küçük farklılıklarla tüm coğrafyada benzer inanış ve yaşayış şeklini ortaya çıkarmıştır. Millet olma kavramını oluşturan, yaşantıyı kolaylaştıran, düzenleyen ve birlikteliğin devamını sağlayan kuvvetli bir yapısı vardır ritüellerin. Genel olarak geçiş törenlerindeki inanış ve uygulamalar olarak ele aldığımız başlıkların içinde mendil objesinin nasıl yer aldığını tespit etmeye çalıştık. Çoğunlukla silme, örtme, eşya taşıma, sarma, bağlama, hediye olarak takdim etme gibi çok kullanılan işlevlerinin dışında kötü ruhları kovma, kötülüğü üzerinde tutma, beklentiye ifade etme, kişiyi temsil ya da işaret etme işlevleriyle kullanılan mendil yaşantımızın her alanında kültürümüzün sembolik göstergesi olmuştur.

4.1.1. Doğum ve Çocuk Ritüellerinde Mendil

Halk kültürümüzde doğum ve çocuk ritüel ve uygulamalarının yeri oldukça önemlidir. Bu ritüeller doğum sırasında, bebek doğduktan kısa bir süre sonra, bebeğin ilk kıyafetinin giydirilişinde, bebeğe isminin verilmesinde, bebeğin yirmisinde ve kırkında, ilk dişi çıktığında, sünnet olduğunda ve yürümeye başladığında görülmektedir. Mendil kültürümüzün önemli bir taşıyıcısı olmakla beraber günlük ritüellerde ve olaylarda da yerini bulmuştur. Örnekleri verilmiş olan doğum ve çocuk ritüellerinin birçoğunda mendil kullanılmıştır. Mendil bu aktivitelerde, genel olarak hediye verilme, bohça/kese olup bir şeyleri taşıma, örtme ve ter silme işlevlerinde kullanılmıştır. Hediye olarak verilmesi bu ritüellerde mendilin en sık rastlanılan işlevidir.

Mendilin hediye olarak verilmesi halk kültürümüzde oldukça yaygındır ve onun kıymetli oluşundan ötürüdür. Doğumdan sonra ve bebeğin belirli ilklerini yaşadığı günlerde yakınlar, komşular ve akrabalar haneyi çokça ziyarete gelir. Bu ziyaretlerde genellikle kimse eli boş gelmez ve getirilen hediyelerin arasında mendil bulunur. Doğumun gerçekleştiğini haber veren kişiye muştuluk olarak çorap ve mendil gibi hediyeler verilir. Ebeye de mendil, çorap, kumaş ya da para verilir (Abalı, 2011: 23). Doğum zorlu bir işlemdir ve bunu müjdeleyen ve vesile olan kişilere mendil gibi bir eşyanın verilmesi, mendilin kültürümüzdeki değerini göstermektedir. Çocuğun adını koyan kimseye çocuğun annesi tarafından çorap, mendil veya havlu hediye edilir (Abalı, 2011: 38). Bebeğe isminin konulması da kültürümüzde önemli bir törendir ve genelde kıymetli görülen kişiler bu işi yapar. İlk “göz aydın” ziyaretinden üç gün sonra elbise, kumaş, çorap, mendil gibi hediyelerin verildiği hediyeli ziyaretler başlar (Yaşar, 2008: 145). Görüldüğü üzere mendil sadece yeni bebeğe sahip olan ev tarafından değil, bu eve ziyarete gelen kişiler tarafından da hediye edilen bir unsurdur. Mendilin hediye olarak ziyaretçiler tarafından getirilmesi mendilin bebeğin birçok ihtiyacını karşılayabilen bir eşya olmasından dolayıdır. Kırkı çıkınca bebek uzak bir akrabasına gezmeye götürülür. Kırk uçurmaya gidilen ev sahibi bebeğin yüzüne un sürer, iyi huylu olması için; cebi dolu olsun diye cebine yumurta konur ve ağzı tatlı olsun diye şeker yedirilir. Dedesinin cebine bebeğin eli sokularak ne varsa; para, tespih ve mendil aldırılır (Abalı, 2011: 40). Burada mendil dedesi tarafından torununa verilmesi mümkün eşyalardan bir tanesidir. Ayrıca, dedesinin cebinde para ve tespih gibi mendilin de bulunması onun günlük hayattaki önemini ve yaygın kullanılan bir eşya olduğunu göstermektedir. Çocuğun çıkan ilk dişini görene çorap, mendil, kazak

ve ayakkabı gibi hediyeler verilir. Diş buğdayı denilen ve bebeğin ilk dişinin çıkışını kutlamak için gelen misafirler çocuğa iç çamaşırı, elbise, çorap, mendil, para ve altın gibi hediyeler getirir (Abalı, 2011: 46). Anadolu’da çocuk yürüme çağına geldiğinde “Ayak bağı kesme” ya da “Duşak kesme” adı verilen tören yapılır. Duşağı kesen kişiye gömlek, çorap ve mendil gibi hediyeler verilir (Abalı, 2018: 113). Çocuk sünnet olduktan sonra yakınları sünnet ziyaretine gelirler. Ziyaretçiler yanlarında tepsi, çanak, mendil ve para gibi hediyeler getirirler (Abalı, 2011: 49). Verilmiş örneklerden görüldüğü üzere, bebeğin doğumundan çocuğun büyümesine kadar birçok tören mevcuttur; bu törenler genel olarak hediyeyle törenlerdir ve mendil, verilen ana hediyeliklerden bir tanesidir.

Mendilin doğum ve çocuk ritüellerindeki bir diğer işlevi de bohça/kese olarak kullanılması ve içerisinde bir şeylerin saklanmasıdır. Bu ritüellerde mendilin içine konulan şeylerden bazıları yumurta, taş, elma, çerez ve paradır. Çocuk doğduğunda temiz kalpli bir kişiye yirmi tane taş toplatılır. Taşlar bir mendile konur. Her gün yıkanırken leğene bir taş bırakılır. Yarı kırkında -yirminci gün- çocuk yıkanınca anne ve babası da bu suyla yüzlerini yıkar. Bu su evin dört köşesine serpilir. Kırkıncı güne kadar bu işlem devam eder. Bu taşlar mendile konarak ormana ya da bir pınara atılır (Abalı, 2011: 35-36). Bu örnekteki taşlar bebeğin ailesi için oldukça önemlidir burada mendil değerli bir nesneyi sarma ve taşıma işlevindedir. Lohusa (Yeni doğum yapmış kadın) ve bebek, yakınlarına ilk defa yarı kırkında giderler. Ev sahibi, bebek eğer kız ise mendilin içine iki tane yumurta koyar ve gelenleri bu şekilde uğurlar (Yaşar, 2008: 175). Sünnet olan çocuk eve geldiğinde dışarıda bekleyen çocuklara içinde elma, para ve çerezin bulunduğu mendiller atar ve dışarıdaki çocuklar bu mendilleri kapmaya çalışırlar. Ardından sünnet olan çocuk yatağına yatırılır (Yaşar, 2008: 143). Mendilin içine elma ve çerezin konulması oldukça yaygın bir kullanımdır. Bu ritüellerdeki mendilin bohça/kese işlevi, zamanında mendilin nesneleri sarıp sarmalamak ve taşımak için oldukça uygun ve sık kullanılan bir araç olduğunu göstermektedir.

Mendil ter silmek için çok kullanılır. Ter silme işlevi genellikle doğum öncesinde, doğum sırasında ve doğumdan bir süre sonra da devam eder. Mendil doğumda terleyen kadının terini silmede kullanılır. Terledikçe yüz silinirse yüzde doğum lekesi kalmayacağı düşünülür. İlaveten, doğum sırasında ağrısını dindirmek ve doğumdan sonra Alkarısının (Lohusa dönemindeki kadınlara musallat olduğu

düşünülen yaratık) kadına uğramaması için lohusanın, bir erkeğin terli mendilini de yanında bulundurduğu görülmektedir. Doğum öncesi ağrısı olan kadın için muskası, teri ve nefesi iyi geldiği düşünülen kişilerin teri bir mendile silinir ve kadın doğuma kadar bu mendili koynunda taşır (Bali, 2017: 93). Daha önce al kızı yakalayan bir erkeğin terlemiş mendili yeni doğum yapmış kadının yanına konulur ve bu sayede Alkarısının lohusanın yanına uğramayacağı düşünülür (Bali, 2017: 99). Bu iki örnekte de kıymetli birisinin terli mendilinin doğumu kolaylaştıracağı ya da doğumdan sonra doğum yapmış kadını kötülüklerden koruyacağı inancı görülmektedir.

Doğum ve çocuk ritüellerinde mendilin son işlevi örtü olarak kullanılmasıdır. Çocuğun ismi belirlendiğinde, yüzüne işlemeli bez, mendil yahut havlu örtülür (Yaşar, 2008: 103). Çocuğun yüzünün bir mendil ile örtülmesi onu dışarıdaki hastalık ya da mikroplardan korumak için bir vesiledir. Belenyurt Köyü'nde, kundaklama adı verilen bebeğin ilk kıyafetlerinin giydirildiği uygulamada kız bebek çember ile erkek bebek mendil ile kundaklanır (Eren, 2019: 5). Bu örnekte erkek bebekler mendil ile giydirilir yani vücutları mendille örtülür. Görüldüğü gibi mendil bebek ve çocuklar için önemli bir ihtiyaçtır ve bu da gelen birçok ziyaretçinin mendil getirmesine sebep olmaktadır.

4.1.2. Askerlik Ritüellerinde Mendil

Askerlik belirli bir yaşı geçen erkeklerin değişken sürelerle belirli bir askerî merkeze gidip orada kendisine verilen görevleri yerine getirmesidir. Halk kültürümüzde askerliğin yeri önemlidir ve askerlik kutsaldır. Hatta çoğu zaman evliliğin ön şartı olmuştur. Mendil de bu önemli görevde kendine yer bulmuştur. Mendil askerlik ritüellerinde, asker uğurlama törenlerinde kullanılmıştır. Mendil bu ritüellerde kişiyi hatırlatma ya da temsil etme ve örtme-bağlama işlevlerinde kullanılmıştır.

Mendilin asker uğurlamada ilk işlevi askere giden kişiyi temsil etmesi ve hatırlatmasıdır. Askere giden kişi bir mendile güzel bir söz ya da mânî yazıp camdan atar. Arkadaşları bu mendili kapabilmek için uğraşır; Mendili kapamayan arkadaş, askere giden kişi gelene kadar bunu saklar (Uğurlu, 2010: 74). Görüldüğü üzere, küçük bir mendil sevilen bir arkadaşını temsil eder ve o dönene kadar onu hatırlatacaktır. Mendilin bir kişiye ait olması ve birilerini hatırlatma işlevi halk kültürümüzde yaygın olsa da

mendile bir söz ya da mâninin yazılması özel durumlarda görülür. Mendilin askerlik ritüellerinde rastladığımız bir işlevi de bir şeyleri bağlaması veya örtmesidir. Kişi askere uğurlandıktan sonra eşi ve annesi yoldan geçerken birkaç saman sapı ve tüy alırlar. Bu toplananlar bir mendille bağlanıp evde yüksek bir yere konur. Mendil askerlik bitince buradan alınır (Pelin, 2020: 34). Saman sapının ve tüyün hafif olması askerliğin de hafif ve kolay geçeceğine dair bir inanışın gereğidir. Toplanan nesneleri bağlamak için mendilin kullanılmış olması onun yaygın bulunduğu göstergesidir. Askerden dönen genç için koç kurban edilir ve beyaz mendille koçun gözleri örtülür (Pelin, 2020: 34). Askerlik genelde uzun ve zorlu bir süreçtir ve geri gelebilen genç için kurban kesilmesi de bundandır. Kurban kesilmeden önce kurbanlığın sakın kalması, etraftakilerin hâllerini ve kesici aletleri görmemesi için gözleri örtülür ve burada da mendil tercih edilmiştir.

4.1.3. Evlilik Ritüellerinde Mendil

Evlenmek, insanların belirli yaşlara gelince düşünmeye başladığı, âşığın maşuğuyla buluştuğu ve birleştiği, gelecek nesillerin oluşmasına vesile olan ve birçok insan için hayatın vazgeçilmez bir safhası olarak düşünülen bir olaydır. Evlilik hayatın çok önemli bir kısmı olduğu için halk kültürümüzdeki yeri de oldukça önemlidir. Halk kültürümüzde evlilik ve evlenme süreci genellikle uzun bir süreçtir ve birçok aşama içerir. Bu aşamalar kız isteme öncesi, kız isteme, söz, nişan, düğün ve düğün sonrası olmak üzere kategorize edilmiştir. Görüldüğü üzere, kişiler birbirlerini sevmeye başladıktan sonra onların bir araya gelip bir yuva kurmaları için atmaları gereken bir hayli adım vardır. Mendil hayatın önemli bir parçası olduğundan dolayı evliliğin farklı aşamalarında kullanılmış ve çeşitli işlevleriyle görülmüştür. Mendil daha sevenler birbirlerini sevmeden kullanılmaya başlanır ve düğün ertesine kadar da her yerde, her işlevde yerini alır.

4.1.3.1. Kız isteme öncesinde mendil

Öncelikle kişiler birbirlerini görür ya da aracılar sayesinde karşıdaki kişinin özellikleri tanıtılır ve ardından kişiler birbirlerini sevip âşık olabilirler. Kişiler

birbirleri ile ilgili bir duygu hissediyorsa ve onunla bir ömür birlikte olmak istiyorsa kendi hislerini karşı tarafa aktarması gerekir. Sevilen insana kendisinin sevildiğini haber etmek genellikle mendilin görevidir. Mendil bu bölümde neredeyse hep karşı tarafa sevginin ve evlenme isteğinin belirtilmesi görevindedir, iletme işlevinin dışında kişiyi temsil etmesi ve bohça/kese işlevinde de kullanılmıştır.

Mendilin evlenme isteğini belirtme işlevi çok yaygın ve önemlidir. Seven kız ya da oğlan genellikle bir mendili sevdiğine gönderir, bu aradaki bağı başlangıcıdır. Diyarbakır'ın Lice ve Dicle ilçeleri ve Karacadağ yöresinde, evlenmek isteyen kızlar isimlerinin baş harflerini beyaz ve kırmızı renkle mendile işler ya da üzerine kalp resmi işli bir mendili bir  ocuk aracılığıyla sevdiğine gönderirler. Erkek de karşılık olarak tespihini yollar (Koca, 2012: 82). Bu davranış şekli İslamiyet'ten sonraki Türk toplumunda birbirine yabancı olan kadın ve erkeğin yan yana gelemeyişi nedeniyle iletişimin sembollerle yapılmasını gerekli kılmıştır. Bingöl yöresinde kız, evlenme isteğini sevdiğine başörtüsünü göndererek iletir. Erkek de aynı duygu ve düşüncede ise kendi mendilini baş rt n n içine katlayıp koyar ve geri gönderir (Koca, 2012: 82). Nevşehir yöresinde erkek kıza toka, ayna hediye eder; kız da işleyip s slediğı ve içine sa ından bir parça koyduğı mendili verir. Bu hediyeleşme kız ile erkeğin birbirlerini sevdiklerinin göstergesidir (Sönmez, 2016: 1459). Mendil burada ayrıca bohça/kese ya da sarma işlevinde de kullanılmıştır. Mendil burada, değerli olduğu kadar başkasının da görmemesi gereken bir nesneyi, saçı, koruyan kılıftır. Kılıfın da içine konulan hediye kadar değerli ve güzel olması gerekmektedir, bu nedenle el işi g z nuruyla bezenen mendil, sevgiyleilmekilmek işlenip hazırlanmıştır. Evlilik  ağına gelmiş kızların beğendikleri gence beyaz mendil içinde özel bir eşyalarını gönderdikleri bilinmektedir. Doğu Anadolu'nun bazı bölgelerinde görülen bu davranış "Gel beni iste" anlamına gelir. Bunlar mendil, yüzük ve tarak gibi oğlana kıızı hatırlatacak türden eşyalardır (Koca, 2012: 81). Mendil gönüllü olmayı, rıza göstermeyi, bağlılığı, sözü, değer vermeyi, hatırlamayı-hatırlatmayı tam olarak karşılayan somut kültür varlığımızdır. Türk toplumunda kıza ait mendil ya da yüzüğün karşı tarafa verilmesi kızın evliliğe razı olduğunu gösterir. Gelin adayı değerli bir eşyasını damat adayına vererek bağlılığını ifade eder.

Mendilin kız isteme öncesindeki bir diğer işlevi de kişiyi temsil etmesi ve kızın beğendiğı oğlanı mendil aracılığıyla seçmesine vesile olmasıdır. Mendilin evlenecek

kişiyi temsil ediyor oluşu onun sembolik gücünün bir göstergesidir. Kız görmeye gelen görücülerin her biri bir renk mendille eşleştirilir. Evlenecek kızın önüne konan mendiller arasından seçimini yapması uygun görülmüştür. Kız gönlü kimden yanaysa onun rengine ait mendili seçmiştir (Ünalın, 2022: 189). Türk kültüründe söz ile duygu ve düşüncelerin ifadesi ayıp sayılmış; anlatımın zarif bir şekilde olması gerektiği düşünülmüştür. Halkımızın sembollerle gizli bir dil kullandığı ve her nesnenin nerede, nasıl, ne zaman kullanıldığının belli olduğu bir kültür hazinesi vardır elimizde. Kelimeler yerine sembollerin etkili olduğu kültürel yapıda kişinin evleneceği kişiyi seçmesinde mendilin işaret edici rolü görülmektedir.

4.1.3.2. Kız istemede mendil

Sevenlerin tanışıp birbirlerini beğenmesinden sonraki aşama, kız istemedir. Kız isteme halk kültürümüzde evlenme sürecindeki en kritik aşamalardan biridir. Oğlan tarafı çeşitli hediyelerle birlikte kız ailesini ziyarete gider ve kızı, kız tarafından değerli görülen bir büyüğünden isterler. Oğlan ve kız birbirini her ne kadar çok sevse de kız istemede çeşitli faktörlere bağlı olarak bu birliktelik uygun görülmeyp istemeye gelenler geri çevrilebilir. Kız tarafından mendil almak artık arada ciddi bir ilişki başlayacağının somut delilidir. Kız isteme aşamasında mendil genellikle içine değerli şeylerin konulduğu nesne yani bohça/kese işlevinde kullanılmıştır. Bunun dışındaki işlevi de mendilin, kızın verildiğinin bir göstergesi olmasıdır.

Mendilin bu bölümdeki ilk işlevi bohça/kese işlevi olup içerisinde kız isteme ya da az öncesinde yapılan aktivitelerde ve buluşmalarda kıymetli şeyler taşınmasıdır. Mersin yörelerinde kız evi karşı tarafa evet diyecekse “Tuzunuzu almaya gelin” diye oğlan tarafına haber gönderir. Hatırı olan kişiler, köy imamı ve oğlanın bazı akrabaları ilk cuma gecesi kız evine giderler. Biraz oturulunca ortaya bir bohça/kese tuz konulup bir çevre (mendil) açılır. Kız tarafı, tuzdan biraz alır, hayırlar dileyip ortaya açılan mendile atar, istemeyenler, isteksiz olduklarını belirtmek için, o gece gelmez. Çıkılanan mendil imamın cebine konur. İmam, oğlan evine mendili teslim eder. Bereket getireceğine inanılan bu tuz, düğün ekmeğinin içine katılır (İncir, 2011: 36-37). Burada mendilin içerisinde tuz taşınır ve düğün ekmeğine katılması tuzun kıymetini göstermektedir. Ayrıca kız isteme gibi ya da evlilik süreci gibi genellikle

soyut olan bir süreci mendil, içerisinde tuz ya da başka maddeler taşıyarak somutlaştırmıştır. Görücü usulü evliliklerde iki tarafı da tanıyan, saygıdeğer, ikna gücü kuvvetli kişiler “Aracı” olur. Evliliğe atılan ilk adım kız istemedir. Kız istemeye gitmeden önce aracı-bir kadın kadınlara, bir erkek de kızın babası ve ağabeylerine durumu kız evine iletir. Gerekirse oğlan tarafını da överek bu işin olması için ellerinden geleni yaparlar. Aracıya mendil içine para konularak hediye verilir (Kayabaşı, 2018: 75). Bu örnekte mendil, içerisinde kıymeti çok parayı taşımaktadır. Hediye nin de sunuluşu zarif bir biçimde mendil içine konularak yapılmıştır. Aracının yaptığı iş oldukça sorumluluk gerektiren ve zor bir iş olduğu için para ile mükafatlandırılmıştır.

Mendilin kız istemedeki bir diğer işlevi ise kızın verildiğinin kesinleştirilmesi ve bu haberin oğlan tarafına bildirilmesidir. Kız isteme töreninde verilen ya da oğlan evine gönderilen mendil ise hem oğlana hem yakın çevreye artık aradaki resmiyetin başladığının ilanıdır. Mendilin erkek tarafına gönderilişi bazen sözün verildiği bazen de kızın verildiği anlamına gelir. Mendil damat adayına ulaştırılan işlenmiş, zarif bir o kadar da büyük anlam içeren bir değerdir. Bilecik yörüklerinde kız isteme biter bitmez “çember” denilen örtü ya da kızın işlediği mendil hazırlanır ve hemen helva yapımına başlanır. Oğlana gönderilen ince işlenmiş örtü kızın verildiğinin ifadesidir. Honamlı Yörüklerinde ise bu örtüye çevre denir (Yılmaz Vurgun, 2018: 596).

4.1.3.3. Söz törenlerinde mendil

Söz artık tarafların, kız alıp-kız verileceğine dair söz vermeleridir. Söz töreni bazen kız istemeden kısa bir süre sonra, bazen aynı gün yapılır ve bazen bu iki tören birleştirilerek tek bir tören yapılır. Dolayısıyla kız istemenin ve söz almanın manaları birbirine oldukça yakındır. Sözde mendilin en sık kullanılan ve esas işlevi mendilin kendi başına sözü temsil etmesidir ve mendil aradaki bağı ifade etmektedir. Bu ana işlevin yanında hediye olarak verilme, bağlama-sarma ve bohça/kese işlevlerinde de kullanılmıştır.

Mendilin sözün somut hâli olması söz merasimlerinde mendilin en yaygın işlevidir. Söz alma işlemi “mendil alma” tabiriyle ifade edilir. Aydın Koçarlı yöresinde oğlan tarafı tüfekte ateş ederek, kornalar çalarak evlerine dönerken yaşanan coşkudan

mendilin alındığı belli olur. Tüfek sesini duyar duymaz oğlan, müstakbel kayınpederini telefonla arar ve hâl hatır sorar. İlk kez bu konuşma esnasında kayınpederine “baba” diye hitap eder. Mendil alma gününden sonra oğlan, kızın akrabalarını sayar ve onlara gereğince hitap eder. Ayrıca söz kesmenin tarihi de mendil alma gününde kararlaştırılır (Abalı, 2011: 61). Bu örnekte mendil almanın anlamı artık kız ile oğlanın bir yola girebilmesi için ilk işaret oluşudur. Genelde söz ile mendil almak aynı anlamlara gelse de bu örnekte mendil almanın kendi başına bir tören olduğu görülmektedir. Oğlan tarafı söz almak için kız evine geldiğinde “söz mendili” verilir. Söz verildikten bir hafta sonra “çevre verme” töreni yapılır. Çevre verme âdeti hâlâ günümüzde Eğirdir’de devam ettirilmektedir (Yılmaz, 2022: 635). Mendil sözün havada kalan bir ifadeden çok elle tutulan, bir işe dönüştürülmüş hâlidir. Dil ile verilen sözlerin el ile mendile düğüm atılarak, fiile dönüştürülerek akla kazınması; göze gösterilmesi gerekmektedir. Kişiler birçok duyu organıyla bu olayı fark edebilmeli ve anlamlandırmalıdır. Söz kesmenin Mersin yöresindeki adı yağlık bağlamadır. Bu uygulamada kırmızı bir yağlığa büyük bir düğüm atılır. Kız ve oğlan yağlığın uçlarına sıkı düğümler atarlar. Kız ile oğlanın böylelikle birbirine bağlı olacağına inanılır. Mendil kaynananın sandığının dibine konur. Duvak günü düğümlü mendili gelinin önüne koyan kaynana mendili çözmesini ister. Burada gelinin sabrı ölçülür. Çözülen mendil ile gelinin çenesi bağlanır (İncir, 2011: 37). Gelin sessiz olsun diye yapılan bu ritüelde çenen bağlanana kadar yani ölene kadar işlerini sabırla yap ve az konuş mesajı vardır. Burada ayrıca mendilin sarma ya da bağlama işlevi de görülmektedir. Mendilin ucunun düğümlenerek verilmesi ise sözün unutulmamasını temsil eder. Erkek evinden giden teklife kız evi olumlu bakarsa, kız isteme töreni yapılır. Anamur yöresi yörüklerinde “isteyici” olarak adlandırılan dünürçüler, kızı isterler. İstemede damat bulunmaz. Kız evinin olumlu cevabı ile birlikte “mendil ucu” bağlanıp damada gönderilerek artık sözlü oldukları bildirilir (Erdem Nas, 2015: 28). Mendilin bağlanması genellikle sevenlerin birbiriyle sözlü olduklarını bildirir. Çemişgezek’te “Dil bağı” denilen söz kesme törenine bohça götürülür, bohçada mutlaka mendil yer alır ya da mendile bağlanmış altın, kıza verilir bu da dil bağı sayılır. Gençler artık sözlüdürler (Koçoğlu, 2016: 48). Denizli ilinde sözün kesildiğini gösteren ve kızın işlediği mendil oğlan tarafına verilir. Verilen sözün tutulacağı anlamında buna “tutu” adı verilir (Kaymaz, 2018: 137). Kültürümüzde söz töreninden önce kızın da rıza vermesi önemlidir ve kızlar bu rızayı mendil ile verir, bu da kızın sözlenmeye hazır

olduğunun somutlanmasıdır (Ögel, 2001: 266). Kütahya Tavşanlı’da mendil verme diye de adlandırılan söz kesiminde oğlan evine kız evinden gönderilen bohçada çitili yazmalar, ipekli mendil, iç çamaşırı, erkeklere çorap ve damada gömlek gibi şeyler bulunur (Yücel, 2011: 76). Nikaha kadar kız ve oğlan yalnız yan yana gelmezler. Kız tarafı mahramayı yani içinde para olan düğümlü mendili geri isterse veya mahramayı herhangi bir nedenle-erkek tarafı geri gönderirse söz bozulur (Ünalın, 2022: 191-192). Bu örnek, mendilin ifade gücünün ve iki sevenin arasındaki bağı temsil edişinin bir göstergesidir. Sözen vazgeçme işlemi bile mendilin kullanımıyla mümkün olmuştur. Yöreden yöreye törenlerin ismi, yapılış şekli, zamanları değişse de mendil, âşıkların arasındaki söz olmuştur.

Mendilin sözdeki bir diğer işlevi hediye olarak verilmesidir. Türk kültüründe Anadolu’da kız evinden gönderilen hediyelerden biri de mendildir (Ögel, 2001: 266). Mendil hediyeleşmenin olduğu her durumda yer alır. Mendilin kendisi hediyedir ya da hediye verirken kullanılan kılıftır. Kültürümüzde birinin eline bir şeyleri tutuşturarak vermek çok güzel bir sunuş şekli değildir. Hediye para, altın, kuruyemiş, bazen şeker gibi küçük bir şey olabilir. Hediyeleşirken de hassas olmak, ince, latif olabilmek hem veren kişiyi hem de alanı incitmemek, kültürümüzde insanın duygu dünyasına verilen önemi göstermektedir. Mersin’de yapılan “çevre verme” töreninde gelin ve damat adayları başta olmak üzere aile büyüklerine hazırlanan bohçalarda kişiye göre hazırlanmış hediyelerin içinde mendiller de bulunur (Yılmaz, 2022: 635). Eskişehir’de söz kesme töreninde oğlan tarafından gelen her kişinin önüne birer mendil konulur. Gelen misafirler bu mendillerin altına bir miktar para bırakırlar. Bırakılan paralar kız evine kalırken mendilleri giderken oğlan tarafı götürür (Soysal-Vahid, 2023: 99). Örnekten görüldüğü üzere, evlilik olgusunun başından sonuna kadar yerine, kişisine, anlamına, rengine ve işlevine göre hazır edilmesi gereken birçok mendile ihtiyaç vardır. Söz kesme töreninde taraflar karşılıklı verilmek üzere hediyecek bohça hazırlarlar. Bunun yanında bazı bölgelerde fanus içerisinde yer alan mendil, Kuran ve tespih kız tarafına verilir (Ateş, 2023: 682).

Mendilin son işlevi de nadir de olsa bohça/kese işlevinde kullanılmış olmasıdır. Söz kesme törenlerinde erkekler bir araya gelir ve kesin söz kesme olur. Oğlanın babası “uğur parası” anlamında bir miktar “arılık” verir. Kız babası da arılığı bir mendil içine koyar, düğümleyerek erkek tarafına verir. Söz kesmenin diğer adı

mahrama tügmelemedir (Ünalın, 2022: 191). Burada mendilin içerisine para konulmuştur ve bu paranın uğurlu geleceğine inanılmıştır. Mendil görüldüğü gibi kıymetli bir şeyi içerisinde taşımaktadır ve bu kıymetlileri taşıırken onları narinliği ve zarafetiyle daha da kıymetlendirmektedir.

4.1.3.4. Nişanda mendil

Nişan ve hemen ertesinde kimi bölgelerde yapılan Yanık gibi törenler düğünün bir öncesindeki adımdır. Nişanlanmak, âşıkların arasındaki ilişkiyi bir kademe daha sağlamlaştırmaktır. Nişan töreninden sonra yöreden yöreye farklılık gösterse de genellikle kız ile oğlanın birlikte dolaşmasına ve birbirlerini tanımasına izin verilir. Evlilik bir ömür birlikte olmak ve her türlü durumda birbirinin derdine ortak olmak olduğu için gençlerin birbirini tanıması elzemdir. Mendil de nişan töreninde, nişan öncesi, nişan sonrası törenlerde kıymetli bir eşya olarak yerini almıştır Oğlanın ya da kızın mendili o kadar kıymetlidir ki insanlar bu mendilleri alıp nişanlıya satmaya çalışırlar. Bazı yörelerde eğlence olarak görülen uygulamada nişanlanan gencin cebinden arkadaşları mendilini kapar, kıza götürürler. Kız da onlara bunun karşılığında yumurta ve sucuk verir. Oğlanın evine dönen gençler bunları yiyerek eğlenir (Musalı, 2018: 13). Balıkesir’de nişanda oğlan tarafından önden arkaya doğru kayınvalide, nine ve yenge bulunur ve elleri sırasıyla öpölür. Ardından yenge gelinin belinde bulunan işlemeli ve dört köşeli olan mendili alır ve elindeki şekeri hızlı bir biçimde gelinin ağzına sürer. Yenge almış olduğu mendili kendi beline dolar ve nişan bitiminde damada satar. Yenge, gelinin ağzına sürmüş olduğu şekerin kalanını da damada yedirir (Tokmak, 2009: 79). Örneklerden görüldüğü üzere, mendil karşılığında değerli hediyeler alınacak kıymetli bir nesnedir ve sahibine tekrar ulaştırılması çok önemlidir. Mendil, nişan bölümünde nişanı sembolize etme, hediye ve örtü işlevlerinde kullanılmıştır.

Mendilin ilk işlevi nişanın gerçekleştiğini bildirmesi ve gençlerin arasındaki bağı somut olarak göstermesidir. Mendilin verilmesi kıızı isteme anlamına gelir ayrıca bazı yörelerde direkt nişan olarak görülür. Tarihi oldukça eskilere dayanan nişan merasimine eski Türklerde çok önem verilmiş; evliliği düşünen çiftlerin yüzük takıp,

birbirlerine mendil vermesi yoluyla nişanlı olduklarını göstermeleri adetten sayılmıştır (Çolak, 2012: 167).

Mendilin bir diğer işlevi ise hediye olarak verilmesidir. Evlilik yolunda her adım bir tören edasıyla gerçekleşir. Kız evine her gidiş ve oğlan evine yapılan ziyaretler ciddi bir tören ve şölen edasıyla gerçekleşir. Karşılıklı hediyeleşmenin yapıldığı bu törenlerde bohçaların içindeki hediyelerin başında mendil vardır. Serez yöresinde aile yakınlarının katıldığı kapalı nişan ve herkesin katıldığı açık nişanda mendil, gelin hanıma oğlan tarafının getirdiği hediyelerden biridir. Açık nişanda iki kat elbise getirilir bunlara uygun renkte iki mendil de mutlaka olmalıdır (Üçüncü, 2012: 199-200). Nişandan hemen ertesi gün yapılan kız evinin oğlan evine iade-i ziyareti olan Yanık töreninde, kız tarafı oğlan tarafına hediyeler götürür. Bu törene kız, kızın ailesi, arkadaşları ve akrabaları da katılabilir. Güzelce süslenen yedi sininin içine börek, tatlı, çerez, şeker, tavuk ve et konur. Oğlan evine varılır ve orada hazırlananlar yenilir, içilir; muhabbet edilir. Kızla oğlan birbirlerini görür ve konuşurlar. Oğlan evi sinilerine çorap, çamaşır ve mendil gibi hediyeler hazırlarlar, sinileri boş göndermezler (Abalı, 2011: 66).

Mendilin nişan törenlerindeki son işlevi de örtü işlevidir. Bilecik Küçükemalı köyünde nişanın ilk gününde birçok erkek ziyarete gelir ve gelin onların ellerini üzerlerine birer mendil koyarak öper (Yılmaz Vurgun, 2018: 597). Mendil üzerinden erkeklerin elini öpme davranışı inanç yapısının gereğidir. Mendil burada eli öpülenlerin elinin üstünü örtmüştür ve bu sayede gelin ile çok yakını olmayanların arasında doğrudan bir temas olmamaktadır ayrıca sağlık açısından da önemli bir uygulamadır.

4.1.3.5. Düğünde mendil

Nişandan bir sonraki aşama ve son aşama düğündür. Düğünden sonra sevenler artık resmen evli sayılmaktadır ve aynı evde birlikte yaşamaya başlamış, yeni bir yuva kurmuşlardır. Düğün son aşama olsa da kendi içerisinde düğün öncesi hazırlıkları, çeyiz, kına, nikah, gelinin alınması ve eve getirilmesi gibi birçok çetrefilli bölümleri de içermektedir. Düğün içerisindeki aşamaların sayısı bölgeden bölgeye ya da kültüre bağlı olarak değişkenlik gösterir. Mendilin düğün öncesindeki ve sırasındaki

aktivitelerde kullanımı çok yaygındır ve mendil birçok farklı işlevde kullanılmıştır. Mendilin düğündeki işlevleri davetiye, hediye olarak verilme, sarma-bağlama, oyunlarda malzeme-ödül olma, bohça/kese olarak kullanılma, sevenlerin arasındaki bağı somutlama, kişiyi işaret etme, süs ve giyimde kullanılma, örtme, silme ve minnet duyma şeklinde tasnif edilmiştir.

Mendilin düğünlerdeki ilk işlevi davetiye olarak kullanılmasıdır. Düğün davetiyesi olarak yazının ve matbaa baskısı kartların kullanılmadığı dönemde mendil davetiye olarak kullanılmıştır. Hatta yakın bir zamana kadar düğün davetiyesinin yanında mendil, şeker, kumaş, havlu gibi nesnelerin okuntu yani davetiye olarak kullanılmaya devam edildiğini görmekteyiz. Modern yaşayış için anlamlı olan davetiye kartları Anadolu'da daha geç kabul görmüştür. Kuru kuru davet mi olur, mendiliniz, şekeriniz nerede diyerek alışlagelen davet tarzını bekleyen Anadolu insanı ağız tatlılığı verecek şekeri, sürekli kullandığı ya da anmalık olarak sakladığı mendil, havlu gibi işlevsel davetiyeleri makbul saymıştır. Anadolu'da damat, düğününe çağırmak için arkadaşlarına “Okuntu” denilen, mendil, limon ve portakal gibi hediyeler gönderir. Yine eş-dostun düğüne okunması da şeker, mendil, terlik ve mum gibi küçük hediyeler ile yapılır (Sağır, 2023: 1267-1268). Korkuteli’nde düğüne davet edilecek kişilere atlet, mendil, çay bardağı, çorap, kahve ve kibrit kutusu gibi okular (okuntular); saygın, itibarlı kişilere ise kumaş, peşkir ve gömlek gönderilir (Gök-Savaş, 2023: 105). Davetiye olarak mendilin yollanılması onun halk kültürümüzdeki önemini ve yerini göstermektedir.

Mendilin bir diğer işlevi hediye olarak verilmesidir. Düğünün her aşamasında mendiller bohça içinde ya da tek tek hediye olarak verilir. Mendil zarif, küçük bir armağan olarak değer görür. Çeyizden bohçalara konan her mendil hatırlanmanın adıdır. Akrabalık derecesine göre, düğün sahibine değer verip gelenlere, düğün sahibinin değer verdiği kişilere, düğünde emeği geçen herkese, eş, dost, akrabaya hediye vermek gelenektir. Gelinin çeyizinde onlarca, yüzlerce mendil olur ve oğlan evi de birçok yerde mendil hediye eder. Çok ihtiyaç duyulan bir eşya olan mendil her türlü hediyeleşmede tercih edilmiştir. Adıyaman’da evlenecek tarafların ileri gelenleri, evlenecek kişilerin yeni evlerini kurabilmeleri için alınacak eşyalar hakkında bir senet imzalarlar. Bu senete “Mihr Senedi” denilir ve bunu hazırlayan kişiye çorap, mendil ve gömlek gibi hediyeler verilir (Uysal, 2019: 187). Deliorman yöresinde düğün

çalgıcılarına peşkir, mendil gibi hediyeler verilir (Paşaoğlu, 2006: 82). Deliorman bölgesi Bulgaristan'da olsa da bu bölgedeki Türklerin çoğu artık ülkemizde yaşamaktadır. Mersin Gülnar'da güveyi bohçasında giysilerin yanında dokuz kapaklı mendil ile güzel bir yağlık bulunur. Yine bu yörede çeyiz devesinin iki yanına birer mendil bağlanır, çeyiz yerine ulaştığında mendiller deveyi çeken kişiye verilir (İncir, 2011: 46). Düğünlerde sağdica, kınacıya, bayrakçıya, davulcu ve sürücülere havlu veya ipekli mendiller verilir (Ünalın, 2022: 203). Örneklerde görüldüğü üzere, düğün sırasında düğüne katkısı olan insanlar mendil ile ödüllendirilmiştir. Mendil ve üzerine yapılan süs (Barak), kız evinden oğlan evine hediye olarak gönderilir (Sağır, 2023: 1277). Çeyiz bohçasında damat için gömlek, pijama, çorap, mendil, havlu, elbiselik kumaş olur (Altuncuoğlu, 2022: 82). Kına gecelerinde erkek tarafı kız evine mendil, kına, kına bezi ve kına duvağı, kızların elinde tutması için mum, bunları yakmak için kibrit; ikramlık olarak da kuruyemiş ve meşrubat götürür (Kılıç-Altuncu, 2014: 239). Kına gecesi oğlan tarafı kız tarafına kına, mendil ve mum gönderir. Bu gecede kına yakılan kaba gelin parası atılır ve tek sayılı mumlar yakılır (Azar-Anarbekova, 2018: 445). Kına gecesinin ana unsurları olan mum, mendil, kına gibi eşyaların genelde oğlan tarafından hediye olarak geldiği görülmektedir. Gelinin çeyizinden düğüne gelenlere akrabalık yakınlığına göre değişebilen mendiller, yün çoraplar, havlular, lifler, değişik renk ve kalitede kumaşlar hediye edilir (Çiçek, 2022: 1335). Gelin alayının yolunu bir urgan çekerek kesen gençlere tavuk, mendil, çevre ya da kese gibi hediyeler verilir (Kocasavaş, 2018: 136). Gelin alınıp eve dönülürken yolda gençler birbirlerinin omzuna basarak "baca" denilen piramit şeklini oluştururlar. Bu gençlere mendil, peşkir ve havlu hediye edilir (Paşaoğlu, 2006: 86). Gelinin damadın evine götürüldüğü süreçte birçok çocuk veya grup, konvoyun önünü kesmeye çalışır ve görüldüğü gibi mendil onlara verilen hediyelerden bir tanesidir. Damadın, gelinin kapısında bekleyen çocuklara ve gençlere mendil, para, şeker ve ceviz vermesi gerekir (Paşaoğlu, 2006: 85). Çocuklara bile şeker, para gibi hediyelerin yanında mendil verilmesi ve çocukların bunlara itibar etmesi mendilin çocuklar için de önemini ortaya koymaktadır. Gelin evine getirildiğinde kucağına oğlan ve kız çocukları olsun diye bebekler verilir. Gelin de kendisine verilmiş olan bebeğe mendil hediye eder (Yalçın-Arık, 2017: 82). Davetiye olarak, bir nevi hediye olarak yollanan mendil; çeyizde, kınada, gelin almada, düğün konvoyunda, gelin eve geldiğinde ve düğünün daha birçok aşamasında hediye olarak emeği geçenlere, tanıdıklara ve ziyaretçilere

verilmiştir. Mendilin hediyeleşmede bu kadar çok tercih edilmesi günlük işlerde kullanımı, zarıflığı, küçük oluşu ve hatırası oluşundandır.

Mendilin düğünlerdeki bir diğer işlevi sarmak ya da bağlamaktır. Mendilin bu işlevi kına gecelerinde görülür ve kızın ya da erkeğin kınalanmış eli bir mendille sarılmaktadır. Kınanın etrafa dağılmaması, sürülmemesi için elin bağlanması gerekir; bunun için de en rahat bulunabilen nesne olan mendil tercih edilmiştir. Oğlan kınasında bakır bir tepsideki çerezlerin üzerine kurdele ile bağlanmış mendil ve kına tası konur. Mendil burada kınalı eli bağlamak için kullanılır (Altuncuoğlu, 2022: 83). Serez bölgesinde kına yakılınca gelinin elleri ipekli mendil ile sarılır. Gelin büyüklerin elini öperken bu mendilin üzerine eli öpülen kişiler para bırakır (Üçüncü, 2012: 201). Samsun Vezirköprü’de damadın sağ eli tevhit söylenerek yüzük parmağından baş parmağına kadar kınalanır. Ardından kınalanmış el mendil veya bez ile sarılır ve herkes evine döner. Sabah ilk gelen kişi damadın elini çözer ve mendil onun olur (Tokmak, 2009: 164). Kınayı sarmak için kullanılmış, üzerine kına bulaşmış mendil düğün hatırası olarak saklanır.

Mendilin düğün safhasındaki bir diğer işlevi, oyunlara malzeme olması ve kazananlar için bir ödül olmasıdır. Düğünler sırasında düğüne gelenler arasında bir sürü oyunlar oynanır, müsabakalar düzenlenir. Bu oyunlarda da çok pahalı olmayan ama manevi değeri çok olan mendilin ödül olarak verildiği görülmektedir. Türkmenlerde düğünden sonra “yağlığa tovusmak” adlı oyun oynanır. Yüksekçe asılı bir mendili kapmak esasına dayalı bu oyunda mendil oyun aracı olarak kullanılır (Sağlık, 2006: 79). Mendilin kolayca kavranabilmesi ve hafifliğinden dolayı düşmesi hâlinde kimsenin canını acıtmaması onun bu oyunda malzeme olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Şarkışla yöresinde gelin alma yapıldıktan sonra güreş müsabakaları düzenlenir. Kazanan kişilere düğün evi tarafından çorap, mendil ve havlu gibi eşyalar hediye edilir (Topçu, 2023: 205). Kütahya göçmenlerinde gelin alma günü gelin hazır oluncaya kadar erkekler çeşitli yarışlar yapar. Damat evi, at yarışında birinci olana gömlek, ikinci olana havlu, üçüncüye de mendil verir (İmren, 2009: 41).

Mendilin bohça/kese işlevi düğünlerde çokça görülür. Mendil bohça/kese işleviyle düğünün çeşitli safhalarında farklı kişiler tarafından değişik amaçlarla kullanılmıştır. Düğünlerde genellikle içerisine para konulan mendilin bazen de içerisine çerez, buğday ve şeker konulmuştur. Adıyaman’da düğünün son gününde

“savaş” adlı gelenekte davulcular ortaya bir mendil atarlar ve dışarıdan gelen insanlardan bu mendilin içerisine para koymaları beklenir (Uysal, 2019: 186). Kastamonu’da geline kına yakılmasının ardından başına serdar (mendil) ve daday (kalbur) konur. Bunların içerisine birçok kişi para (kına parası) bırakır ve bu paranın kızın cebini bereketlendireceğine inanılır (Tokmak, 2009: 148). Sivas’ın Ulaş ilçesinde gelin arabadan inip evine doğru yürürken, damat yüksekçe bir yere çıkarak elindeki para ve çerez dolu mendili gelinin başından aşağı saçar. Para saçma işi, gelinin baba evinden soğutulup kendi evine bağlanması anlamını taşıırken, çerez ise bolluk bereketin sembolüdür (Kılıç, 2012: 31-32). Saçı olarak adlandırılan bu geleneğin Hz. Muhammed’in bir sahabenin düğününde duadan sonra içinde meyve, şeker ve hurma bulunan bir kâseyi gençlerin üzerinden saçması üzerine olduğu düşünülür (Kılıç, 2012: 35-36). Gelin damat evine geldiğinde, damat koynundan gelinin mendilini alır. İçinde buğday, şeker ve demir para bulunan mendille birlikte damat dışarı çıkar ve bekleyen kalabalığa bunları saçar. Saçılan mendil kısmeti ve bereketi temsil etmekte olduğu için onu özellikle genç kişiler kapmaya çalışır (Pelin, 2020: 42). Örneklerde görüldüğü üzere, mendil düğünün birçok aşamasında bohça/kese işlevinde kullanılmıştır. Bunun sebebi kolay bulunuşu ve içerisine belirli miktar nesneyi kolayca alıp kavramasından ötürüdür.

Mendilin bir diğer işlevi sevenlerin arasında somut bir bağ kurmasıdır. Mendiller âşıkların sözlendiğini veya nişanlandığını gösterir. Aradaki duygusal bağın somut ifadesidir mendil. Mendil kimi zaman düğümlenerek söz verme anlamı taşır kimi zaman da mendilin burulmasının aradaki muhabbeti arttırdığına inanılır. Bunların aksine, mendilin bağlanması, düğümlenmesi bazı durumlarda asla yapılmaması gereken bir iştir.

“Düğünde sevdiğim var

Elinde mendilim var

Döğme aşın yemeden

Goynuna giresim var” (Çekiç-Özkan, 2022: 425-426).

Düğün yemeğinde keşkek yemenin önemini anlatan bu türküde sevgilinin elinde kendi mendilini taşıması nişanlı olduklarının işaretidir. Damat ile gelin arasında kurulması istenen güzel bağın mendilin bükülmesi ile somutlanması da ilginç bir uygulamadır.

Nikâh esnasında mendil bükülürse gelin damat arasında bir bağ olacağı düşünülür (Ünalın, 2022: 205). Kız ile erkeği birbirine bağladığına inanılan nikah töreninde, inanışa göre orada bulunanlardan biri eline bir ip ya da bir mendil alıp bağlamamalı veya düğüm atmamalı hatta eller kollar bile bağlanmamalıdır. Bu inanca göre nikah sessiz sedasız ve az kişiyle yapılmalıdır. Birilerinin bir şeyleri bağlaması erkeğin bağlanmasına ya da erkeklik duygularının yok olacağına neden olur, inancı vardır. Evliliğe engel olmak isteyenlerin de mendil düğümleyerek işi bozacaklarına inanılır (Yakıcı, 1991: 33-34). Normalde, mendili bağlama ya da bükme gibi davranışlar aradaki bağı kuvvetlendirse de bu örnekte tam aksine bir kullanım görölmektedir. Görüldüğü gibi mendil, sevenlerin arasındaki somut bir bağ hâline gelmiş ve toplum tarafından öyle kabul edilmiştir.

Mendilin düğünlerdeki bir başka amacı kişileri işaret etmektir ve genelde bu kişiler damat, gelin veya sadıçtır. Düğünler kalabalık organizasyonlardır, dışarıdan gelenler damadı ya da gelini tanımayabilir. Düğünün başrolleri gelin ve damat bu misafirlere mendil aracılığıyla tanıtılmaktadır. Düğünde “al” adı verilen mendil büyüklüğündeki kırmızı bez damadın boynuna atılır (Sağır, 2023: 1277). Tekirdağ yöresinde kına yakılırken gelinin omzuna mendil konur, sonra kına yakılır (Yalçın-Arık, 2017: 79). Bartın’da damat ve sağdıç bir hocanın eşliğinde giysilerini giyerler. Ardından ikisinin de omuzlarına birer mendil konur ve oğlan tarafı kızı alma hazırlıklarına başlar (Erol Çalışkan, 2019: 430). Burada mendil damat ve sağdıcin kim olduğunu işaret etme amacıyla kullanılmıştır.

Mendilin bir diğer işlevi giysilerde aksesuar ve süs olarak kullanılmasıdır. Mendil çeyiz taşımada ya da düğün arabası olarak kullanılan atları, düğün bayrağını ve kıyafetleri süslemede kullanılmaktadır. Çeyiz atlarla götürüldüğü için atın başına işlemeli mendiller bağlanır (Altuncuoğlu, 2022: 82). Deliorman yöresinde gelin almaya katılan misafirlerin atlarına mendil, peşkir ve basmalar bağlanır (Paşaoğlu, 2006: 84). Mendillerin düğün konvoyundaki araçlara, arabalara takılması günümüzde hâlâ devam etmektedir. Gelin almaya giderken kullanılan bayrak direğine basma, havlu veya mendil gibi nesneler takılır. Gelin almadan sonra gençler bayrak direğindeki mezadı damada para karşılığında satmaya çalışırlar (İmren, 2009: 43). Mendilin kıyafetin tamamlayıcısı olarak süs işlevinde kullanıldığını da görmekteyiz. Damat gelini odasına bırakır ve cebinde mendili, elinde sigara tabakası ile

arkadaşlarının yanına döner (Yalçın-Arık, 2017: 81). Mendilin burada erkeklerin cebinde taşıdığı bir süs olduğu görülmektedir. Çeyizin serildiği gün komşular ve akrabalar hazırlanan çeyizleri görmeye giderler. Lüleburgaz ilçesinde kız evinde yastık, yatak ve yorgan gibi çeyizler görünürken oğlan evinde mendil, şalvar ve çeşitli giysiler görülür (Yalçın-Arık, 2017: 82). Oğlanın çeyizinde mendilin çok olması erkeklerin sürekli yanlarında ihtiyaçları gereği mendil taşımalarının yanında mendilin kıyafetlerde bir süs ya da aksesuar olarak kullanıldığının da göstergesidir.

Mendilin düğünlerdeki bir diğer işlevi örtü olarak bir şeyleri örtmesidir. Mendil düğünün aşamalarında yüz, ağız gibi vücut parçalarını ve tas gibi eşyaları örtmede kullanılmıştır. Eskiden gelinler evden çıkarken mendili asker selamı verir gibi tutar ve yüzlerini kapatırlardı (Saraç-Seçim, 2020: 203). Burada, gelinin mendili yüzüne tutması, nazardan korunmak ve halkı selamlamak içindir. Nikah Türkmenlerde akşam üzeri kız evinde kıyılır. İmamın karşısına evlenecek gençler oturur. Gençlerin önüne konan şerbet tasının üzerine para bağlı mendil örtülür (Sağlık, 2006: 79). Bu uygulamada nikahın evlenen çifte huzur ve bereket getireceğine inanılır. Para bağlı mendil ağızları tatlı olsun dileğiyle birleştirilen gençlere aynı zamanda bereketli bir yuvaları olsun temennisinin sembolik ifadesidir. Bu örnekte, mendil şerbet tasının üstünü örtmek için kullanılmıştır. Tunceli yöresindeki ilginç bir uygulamada, gelin evine getirilince damat musahiple kol kola dama çıkar, sol elindeki mendille ağzını kapatır sağ elindeki elmayı üç kere sallayarak gelinin başına atar. Ardından damat bir tabak meyveyi ya da parayı gelinin başından serper. Eski Türklerdeki darı serpme geleneğinin devamı olan bu davranışta gelinin eve bereket getirmesi sembolize edilir. Elmayı kapamış kişinin ilk evleneceğine inanılır (Yıldırım, 2010: 27). Buradaki mendille ağzın örtülmesi damadın güldüğünü gizlemek içindir.

Mendilin düğünlerde diğer işlevleri silme ve minnet duymadır. Mendil düğünlerde gözyaşı silmek amacıyla kullanılmıştır. Düğünde kızın yakınları, kızı uğurlarken "Merdivenden çıkıp gelir, mendilini dürüp gelir, Ağlamış babam gözyaşlarını silip gelir." diye mâni söyleyerek yaşanan hüznü ifade ederler (Yılmaz Vurgun, 2018: 597). Erkeğin ağladığını gizlediği toplumlarda mendilin gözyaşını silip hemen dürülmesi mendile duygusal bir anlam yüklemektedir. Mendilin düğünlerde görülen son işlevi de minnet duymaktır. Keşkek pişirilen düğünlerde, düğün sahibinin keşkekçi kadınlara yazma ve mendil salması, onlara duyulan minnettarlıktan dolayıdır.

Aynı zamanda salınmış olan mendil keşkeği pişiren yengeler için önemli bir motivasyon sebebidir (Çekiç-Özkan, 2022: 429). Mendil burada emeği geçen kişilere bir teşekkür vesilesi olmuştur. Aynı zamanda kişileri motive edebilen küçük bir mendilin anlam derinliği ve aksiyona geçirici yapısı mendilin halk kültürümüzdeki önemini daha da artırmıştır.

4.1.3.6. Düğünden sonraki törenlerde mendil

Halk kültürümüzde evlilikle ilgili törenler düğünle sınırlı kalmaz, düğün akşamı, ertesi gün, sonraki günlerde devam eder. Düğün sonrasında “Gelin Beslemesi”, “Duvak”, “Kalaç” ve “Gale” gibi çeşitli törenler bulunmaktadır. Bu törenlerin esas gayesi, evli çiftleri daha çok insanın ziyaret etmesi ve onların evliliğinin akraba ve tanıdıklar tarafından daha da tanınır hâle getirilmesidir. Mendil bu törenlerde bohça/kese, kişiyi işaret etme, selamlama ve hediye olarak verilme işlevlerinde kullanılmıştır.

Mendilin içerisinde bir şeyleri taşıdığı yani bohça/kese işlevinde kullanılması ilk olarak gelin beslemesi töreninde görülmektedir. Yatsı namazından sonra gelin beslemesi denilen bir sofraya kurulur. Güvey, gelinin ağzına iki kere yemek verir. Gelin ikinci lokmayı yutmayarak mendiline alır ve mendili sofranın altına koyar. Bunu muhafaza ederler. İlaç olarak düşünülür (Üçüncü, 2012: 202). Mendilin kolay bulunması ve insanlara fark ettirmeden lokmanın ağızdan alınabilmesi için bu görevde mendil kullanılmıştır. Evlenen kızın artık evli olduğunu gösteren Gale töreninde (kahrkül kesme), kesilen saçlar bir mendile sarılır ve gelinin sandığına konur. Ardından, kahrkül kesilen gelin kız, zülüflerini çemberinin iki yanından sarkıtır (Gönel Sönmez, 2016: 1454-1455). Mendil burada içerisinde değerli bir nesne olan saç taşımaktadır.

Mendilin düğün sonrasında görülen bir işlevi de kişileri işaret etmesi ve gelin ile damadın gelenleri selamlama esnasında kullandığı araç oluşudur. Düğünün ertesi gün “Duvak düğünü” yapılır. Gelinliğini giyen gelin, elindeki mendili ile gelenleri selamlar. Gelinin akrabalara tanıtıldığı gelin selamlaması denilen bu törende mendil hem gelini işaret etme işlevinde hem de hoş geldiniz anlamında kullanılmıştır. Damadın da yakasına bir mendil takılarak gelenleri selamlaması gerekir (Saraç-Seçim, 2020: 206). Evinden çıkan gelinin vedası mendil sallayarak olurken, kendilerini

görmeye gelen misafirlere de mendil sallayarak hoş geldiniz der. Burada vedalarda ve karşılamalarda mendil sallama geleneğinin yaygın uygulaması görülmektedir.

Düğünden sonraki bir başka tören olan kalaç töreninde, mendil hediye işlevinde kullanılmıştır. Düğünden sonraki gün kız ve erkek tarafından akrabaların ziyarete gelmesine “kalaç” denir. Kalaç bir çeşit yağlı ekmek türünün adıdır aslında. Bu günde misafirlere yemek ikram edilir ve misafirler de yemek ya da para gibi şeyleri ev sahibine takdim ederler. Giderken kadınlara helva ve boyalı yumurta; erkeklerle çorap, mendil hediye edilir (Şutanrıkulu, 2022: 380). Mendil, gelen hediyelerin karşılığı olarak hediye işleviyle kullanılmıştır.

4.1.4. Ölüm Ritüellerinde Mendil

Halk kültürümüzde ölüm; ölüm öncesi, ölümden hemen sonrası, cenazenin hazırlanılması, cenaze töreni ve tören sonrası olmak üzere çeşitli aşamalara ayrılmaktadır. Bu aşamaların hepsinde yöreden yöreye değişebilen çeşitli uygulamalar yapılmaktadır ve birçok insan bu aktivitelerin içinde yer almaktadır. Ölüm ritüelleri halk kültürümüzde önemli bir yer tutar ve mendil günlük yaşamdaki sık kullanırlılığı sebebiyle bu ritüellerin birçoğunda yerini bulmuştur. Mendil ölüm ritüellerinde ter silme, kişileri temsil etme, mezarları süsleme, bağlama, sallama, bohça/kese ve hediye olarak verilme işlevlerinde kullanılmıştır. Mendilin mezarları süsleme ve ölen kişinin cinsiyetini belirleme işlevi ilginç bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ölüm ritüellerindeki mendilin bir işlevi ter silmektir. Ölecek kişi genellikle ölmeden hemen önce çok terler ve mendil bu terlerin silinmesi için en uygun kumaştır. Ölüm döşeğindeki kişinin mendil veya pamukla dudakları ıslatılır. Bunun sebebi öleceği anda bile şeytanın su ile hastayı kandırıp imanını çalacağına inanılmasıdır. Hastanın terleri mendille silinerek rahatlatılmaya çalışılır (Kılıç, 2012: 37). Bu örnekten de görüldüğü üzere, ölüm oldukça zorlu bir vakit dilimi olabilmekte ve bu süre zarfında hasta çokça terleyebilmektedir.

Mendilin başka bir işlevi kişileri temsil edebilmesidir. Eskiden çok daha yaygın kullanımı olan mendil neredeyse birçok kişide mevcuttu ve herkesin kendine özgü bir mendili vardı. Küçük bir mendil, insanları temsil edebilmesi ve insanları

birbirinden ayırabilmesi açısından oldukça kuvvetli bir eşyadır. Vefat eden kişi gözleri açık şekilde öldüyse bir yakınına hasret çektiğinden dolayı gözleri açık gittiğine inanılır. Bu inanıştan ötürü, hastanın yakınları hastanın başına gelemeyecekse kendi mendilini gönderir (Gezer, 2011: 47). Halk kültürümüzde, genellikle ölen kişinin gözlerinin açık olarak kalması iyiye işaret değildir ve böyle durumlarda birisi vefat etmiş kişinin gözlerini eliyle hemen örter. Gelemeyecek kişilerin mendillerini yollaması mendilin kişileri temsil ettiğinin bir göstergesidir.

Mendil ölümden sonra sarma ve bağlama işlevinde kullanılır. Türk kültüründe İslam dininin gereği olarak ölünün çenesi mendil ile bağlanır (İncir, 2011: 88). Bu bağlama işlemi ölümden hemen sonra hızlı bir şekilde yapılmalıdır, aksi takdirde işlem oldukça zorlaşmaktadır. Mendilin çok bulunması ve bağlama işlerinde etkili oluşu onun bu işlevde kullanılmasına sebep olmuştur.

Mendil ölüm ritüellerimizde sallanan bir nesne olarak karşımıza çıkar. Anadolu'da cenaze törenine ağıtçı çağırma geleneği vardır. Ağıtçılar, ölünün başında mendil ya da ölünün gömleği, başörtüsü gibi bir eşyasını sallayarak derdini yel alsın, derler ve kafiyesiz cümlelerle ağıt yakarlar (İncir, 2011: 56). Ağıtçılık uygulamasında ölü yakınlarının acısını paylaşma ve azaltma düşüncesi vardır. Mendil sallama uygulaması cenaze yakınlarının acısını yele vermek gibi bir düşünceyle yapıldığı gibi, Türklerin eski inanışlarından gelen kötü ruhları kovma maksadıyla da yapılır.

Mendilin halaylarda sallanması oldukça yaygındır ve bu örnekte ağıtçıların da mendili sallayarak işlerini yaptıkları görülmektedir. Bunun sebebi, mendilin kolay bulunur ve hafif olmasıdır.

Mendilin bir diğer işlevi olan hediye olarak verilmesi yine ağıtçılık uygulamasında yerini bulmuştur. Ağıtçı ağıt söylemesinin karşılığında cenaze sahiplerinden herhangi bir ücret almaz. Bunun yerine ağıtçıya mendil, havlu ve yazma gibi hediyeler verilir (Demir-Bakar, 2016: 129). Ağıtçılık Anadolu'da önemli bir meslektir ve ağıtçılığın karşılığında mendilin hediye olarak verilmesi mendilin manevi değerini de göstermektedir.

Mendilin bohça/kese işlevi, ölünün yıkanmasından sonra devir denilen uygulamalarda görülmektedir. Bu uygulamanın asıl amaçlarından bir tanesi ölen kişinin günahlarına bir karşılık bulunması ve mevtanın öbür tarafa olabildiğince

günahsız olarak gönderilmeye çalışılmasıdır. Rize’de ölü yıkanmaya başlayınca devir işi de başlar. Ölen kişinin yakın akrabası cüzdanını ortaya atar ve hoca cüzdandan aldığı parayı mendile dağıtır. Devirde toplanan para fakir fukaraya dağıtılır (Kabataş, 2006: 83). Üçkonak ve Yeniyayla köylerinde devir/ıskat işleminde cenaze evinde yedi kişi toplanır ve isimleri hocaya verilir. Mevtanın günahları, kaçırmış olduğu ibadetleri tahminen hesap edilir. Ardından bir mendilin içerisine para konulup mendil bağlanır. Devire katılmış olan yedi kişi bu mendili yedişer kez dolaştırırlar ve mendili alan kişiler üçer kez “aldım kabul ettim” derler. Mendile konulmuş paranın bir miktarı cenaze ve mezar işleriyle uğraşan kişiye, kalanı ise devire katılmış kişilere bölüştürülür (Tarçın, 2012: 38). Mendil açmak deyimi ile özdeşleşen para toplama işinde mendil geniş bir yaygı olarak paranın atılması ve bohça/kese gibi toplanıvermesi açısından işi kolaylaştıran bir araçtır. Görüldüğü üzere devir uygulamalarında mendil bohça/kese göreviyle kullanılmış ve içine sadece para konulmuştur. Devir uygulamasında görüldüğü gibi, paranın toplanması için ortaya hemen birisi mendilini atar bu da mendilin yanımızdan ayırmadığımız işlevsel bir eşya olduğunu gösterir.

Mendilin bazı bölgelerde mezarlıklarda ve tabutlarda kullanıldığını görmekteyiz. Mendilin mezarlıklardaki temel kullanım amacı mezarları belirtmesi ve süslemesidir. Kefenleme bittikten sonra mendil, çiçek ve bez gibi süsler kullanılarak ölünün ayak ve başucuna bayrak yapılır (Abalı, 2011: 93). Mersin Tahtacılarında cenazenin eline eskiden mendil verilirken şimdi para verilmektedir ve bu para ölen kişinin yerini satın alabilmesi içindir. Ayrıca kefenin içine gül suyu, karanfil ve kolonya gibi güzel kokan şeyler saçılır (Kılınç, 2008: 4). Görüldüğü üzere mendil o kadar kıymetli bir eşyadır ki, ölen kişinin onu mezarda ve öbür tarafta dahi kullanabileceğine dair bir inanış vardır. Mardin Savur’da kadınların tabutunun üzerine beyaz bir mendil konulur (Çınar, 2021: 54). Anadolu’da sıkça görüldüğü gibi köyün girişinde olan Kıratlı mezarlığındaki mezar taşlarında ve tahtalarında; mendiller, toprak testiler, yapma çiçekler ve rengarenk yemeniler görülür (Karataş, 2018: 96). Mezarları süslemede güzel çiçek ve yemenilerin yanında mendilin de kullanılması mendilin ölüm ritüelindeki önemini göstermektedir.

4.2. İnanışlarda Mendil

“İnanç, kişice ya da toplumca bir düşüncenin bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi demektir.” (Boratav, 2015: 13). İnanma duygusu her insanın doğasında vardır. İnsanoğlunun inanç yapısıyla beraber kültüründe var olan gelenek ve görenek içinde karşımıza çıkan her türlü inanış ve uygulama o milletin bir bölümünde ya da genelinde görülen uygulamalardır. “Halk bilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarına uygulayarak yaşattığı yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiği ince yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenir.” (Boratav, 2015: 13). Kültürel kimliğimizin hızla kaybedildiği bu dönemde birçok inanış ve uygulamanın hayatımızın dışında kaldığı bir gerçektir. Kültürel mirasımızı yazıya geçirerek korumak tarihî bir önem taşımaktadır. Halkımızın çözüm bulamadığı durumlarda dua ve dileklerle, halk hekimliği uygulamalarıyla, hayal ve büyü ile umudunu kaybetmeme, isteğine ulaşma yoluna gittiğini görürüz. Evlenemeyen gençlerin kismetlerinin açılması dua ve dileklerin yanında somut uygulamalarla da desteklenmek istenmiştir. Mendilin içine sarılan dua ve dilekler, mendil sallamanın kötü ruhları kovacağına olan inanış kültürümüzde hâlâ yerini korumaktadır. Mendil bazen değerli bir kişiyi temsil ederken bazen de arzulanan evladı temsil eder; bazen doğum ağrısını yüklenirken bazen hastalığını üstlenir. Sarı mendilin sarılıktan koruyacağına inanılırken kırmızı hayatı, canlılığı; beyaz kefeni, ölümü; mavi kötü bakış ve düşünceden korunmayı sembolize eder. Anne bebeğinin en değerli parçalarını mendile sararak saklar. Dilek ve isteklerin kabulünde yine mendil hediyeelik eşyalardan biridir. Mendil içine yemişlerin, helva, sarımsak, çörekotu gibi şifalı yiyeceklerin, bereketin, umudun, derdin, devanın sarıldığı; bazen sade bazen allanmış pullanmış bir kültür taşıyıcısıdır. Mendilin işlevleri bu bölümde kismet açmaya vesile olma, somutlama, bağlama, silme, kötülüklerden koruma, örtü, hediye, kişiyi ya da varlığı temsil etme, bohça/kese gibi ana işlevler ve kız çocuğunu anımsatma, tıkaç gibi diğer işlevler altında tasnif edilmiştir.

Mendilin inanışlardaki ilk işlevi kismet açmada kullanılan önemli bir eşya oluşudur. Belirli bir yaşa gelip evlenemeyen kızlar, kismetlerinin kapalı olduğuna inanır ve kismetlerinin açılması için çeşitli aktiviteler yaparlar. Mendilin bağını çözmek, onu gül dalına asmak, aşağı atmak ya da belirli zamanlarda mendil sallamanın kismetini açmakta önemli rolü olduğuna inanılır. Kismetini kapalı olan kızlar için bir mendil alınıp bağlanır. Cuma namazından çıkan ilk kişiye bağlanan mendilin düğümü

çözdürülerek kızın kısmetinin açılacağına inanılır. Yine minareye çıkan imamın eline verilen bağlı mendili imamın minarenin etrafında dönerek çözmesi, kızın kısmetinin açılacağı inancını doğurur (Akgün, 2021: 31). Bu örnekte, bağlı mendilin iman eden ya da namazlarını kılan kişiler tarafından çözülmesinin önemli olduğuna dair bir inanış görülmektedir. Evlenemeyen kızların al renkli bir mendili, Hıdırellez gecesi bohça gibi katlayıp gül dalına asarak kısmet beklemeleri ve Hızır Aleyhisselam mendili açarsa kısmetlerinin açılıp evlenecekleri inanışında da mendil dileğin gerçekleşmesindeki sembolik malzemedir (Ünalın, 2023: 106). Tire’de mendil uçurma denilen bir uygulama vardır. Kırk parça bez birbirine eklenerek Cuma salâsı okunurken minareden aşağı atılır. Bez açık bir hâlde yere düşerse kızın kısmetinin açılacağına, kapalı olarak düşerse bir süre daha evlenemeyeceğine inanılır (Aydınoglu, 2005: 76). İki örnekte de görüldüğü gibi, mendilin açılmasıyla kısmetin açılması denk sayılmıştır. Aynı zamanda mendilin kapalı düşmesi ya da açılmaması da kızın kısmetinin kapalı kaldığı anlamına gelmiştir. Çorum’daki bir inanışa göre kızlar Cuma ezanı esnasında mendil sallarlar, makaranın ipini boşaltırlar. Bu davranışların kızların kısmetini açtığına inanılır (Kabak, 2011: 46). Edirne’de Cuma salâsından önce genç kızlar ellerine aldıkları havlu ya da mendili minareye doğru sallarlar. Sallanılan mendil veya havlular saklanarak kızların kısmetinin açılacağı düşünülür (Kabak, 2011: 45). Örneklerden görüldüğü üzere, mendil sallamanın kısmet açmada önemli bir yeri olduğuna inanılmıştır. Ayrıca mendilin salâ ya da ezan gibi mübarek zamanlarda sallanılması da uygulamanın inançla birleştirilerek etkisinin artırılması açısından önemlidir. Mendilin inanışlardaki bir diğer işlevi somutlamadır. Halk kültürümüzde dilek tutmanın yeri geniştir fakat dilek soyut bir kavramdır ve mendil kullanılarak halkımız bu soyut dilekleri somutlamaya çalışmıştır. Somutlama işlemi mendil bağlayarak, mendilden salıncak yaparak, mendili sallayarak, kabirlere ve türbelere mendil bırakarak gerçekleşmiştir. Keçiborlu Aydoğmuş kasabasında gül ağacının dalına mendil ya da ip bağlanarak dilek tutulur (Oğuz-Oral, 2004: 18). Anadolu’da çocuğu olmayan kadınların yatırlardan medet umması çok yaygın bir gelenektir. Çocuğunun olmasını isteyen kadınlar, dileğinin gerçekleşmesi için dua ederek, yatırın bir kenarına çocuk resmi yapar. Küçük bir mendilden de çocuk salıncığı yaparak yatırın girişinde bulunan ağaca asar. Dileği kabul olursa bir testiyle beraber yatırı yeniden ziyaret eder ve ardından yatırın başındaki testi yani bardağı kırar (Yaşar, 2008: 36-37). Bu örnekte, kişi bir çocuğu olsun istemiş ve bu soyut isteği somutlamak

için de yatıra resim çizmiş ve mendilden bir çocuk salıncağı yapmıştır. Mendil yaygın bulunuşu ve kolay katlanması sebebiyle salıncak gibi küçük eşyaların maketini yapmak için uygun bir eşyadır, sıkça tercih edilmiştir. Van'da cuma günü bir çeşme açılarak niyet edilir. Niyet edilen kişinin eline mendil, kravat gibi nesneler verilerek sala boyunca bunu sallaması istenir. "Salladım salaya, sığındım Mevla'ya; at beni selamet gelecek cumaya" cümlesi söylenerek dileğin gerçekleşmesi umulur (Aktulga Gürbüz, 2010: 42). Kişinin Allah'tan dileği, bir sonraki cumaya sağ salim çıkabilmektir ve bu dileği somutlamak için mendili sallamak gerekmektedir. Isparta'da İhlamur Dede türbesine mendilden yapılan küçük salıncaklar bağlanarak evlat sahibi olma isteği somut bir şekilde ifade edilir (Ölmez-Gökmen, 2005: 82). Mendil bir dileğin ya da isteğin belirtisi olarak türbeye bırakılan bir işarettir ve dileği somutlayan eşyadır (Aday, 2013: 549). Bazen de mendil dileğin hatırlanması için kabirlerin üzerine bırakılır veya ağaca bağlanır (Aday, 2013: 708). Örneklerde görüldüğü üzere, dilemek herkesin belirli zamanlarda yaptığı bir iştir ve bu dilemenin gerçekliğinin ya da inandırıcılığının artması için hatırlatıcı, işaret edici bir malzemeye ihtiyaç duyulmuştur.

Mendilin inanışlardaki diğer işlevi de bağlanan nesne oluşudur. Mendil inanışlarda kınalı eli bağlamada ve tüfek gibi eşyaları bağlamada kullanılmıştır. Bolu'da kına yakarken gelin evine alıyla girsin, kefeniyle çıksın diye bir ele kırmızı diğer ele beyaz mendil bağlanır (Oğuz-Oral, 2004: 22). Mendilin kınalı eli bağlama işlevi halk kültürümüzde oldukça yaygındır. Bu örnekte farklı renkteki mendillerin değişik anlamlar taşıdığını da görüyoruz. Kullanılmayan tüfeklerin uç kısmına mendil bağlanır aksi takdirde tüfeğin kendiliğinden patlayacağına inanılır (Abalı, 2011: 116). Mendilin bağlamadaki kullanımı bu örnekte biraz farklılık göstermiştir. Ayrıca mendilin boş duran tüfeğe bağlanmasının bir sebebi de etrafta gezen çocukların ya da silah kullanmayı bilmeyenlerin tüfeğe dokunmasını engellemektir. Mendil, dikkat çekici bir eşyadır ve bu örnekte uyarıcı rolündedir.

Mendilin silme işlevi inanışlarda da görülmektedir. Mendil bu bölümde akan gözü, yüzü, burnu ve vücudun farklı kısımlarını silmede kullanılmıştır. Darende'de gelin gözyaşlarını sildiği mendili oğlan evine götürmez, yolda atar. Götürürse gözyaşının hiç dinmeyeceğine inanılır (Uslu, 2004: 92). Nezle olan kişiler de burnunu sildiği mendilini bir eşiğin semerine sıkıştırır. Eşek hangi köye giderse hastalığı da

beraberinde götüreceğine inanılır (Mollaibrahimoğlu, 2008: 92). Mendil burada insan gibi hastalığı taşıyabilen bir varlığa benzetilmesiyle de önemlidir. Bolvadin'in batısında Kızlar Evcığı ya da Kırk Kızlar denilen Frigya kaya mezarına bunalım geçiren, sinir nöbetleri olan yetişkin hastalar ve ateşli hastalığı olan bayılan, havale geçirmiş çocuklar getirilir. Hasta oyuğa yatırılarak güneye dönülür, dua edilir. Hastanın marazlı olan yerleri mendille silinir, mendil orada bırakılır. Hastalık mendile geçmiştir. Yoldaki kaya oyuntularına da alanlar dua etsin diye sadakalar bırakılır (Karanfil Güldemir, 2008: 102). Mendil hastanın hastalıklı kısımlarını silmek için tercih edilmiştir. Mendilinin yaygın bulunması ve onun silme kabiliyeti hastalar için onu çok önemli bir unsur hâline getirmiştir. Ayrıca bu örnekte, mendil kişiyi temsil etmiş ve kişiye ait olan hastalığın mendile geçtiği düşünülmüştür. Mendil temsili bir taşıyıcıdır fakat tıbbi açıdan bakıldığında mendilin virüs ya da bakterileri üzerine aldığı da belirtmek gerekir. Hastalığı sahibinden çekip alışı semboliktir.

Mendilin inanışlarda görülen bir diğer işlevi kişiyi kötülüklerden korumasıdır. Bu kötülüklerden bazıları kötü ruhlar, sarılık hastalığı ve nazardır. Gelinin elinde mendil tutması, bindiği atın yularına bağlanan mendiller onu korumak içindir. Bu inanış eski Türklerdeki Umay inancıyla ilgilidir. Böylelikle kötü ruhların kovulacağı inancı vardır (Kayabaşı, 2016: 150). Bebeği sarılıktan korumak için sarı mendil hazırlanır (Demirci-Şişman-Yılmaz Çal, 2019: 169). Mendilin rengi hastalığın adından dolayı sarı seçilmiştir ve mendilin çocuğu böyle bir kötülükten ya da hastalıktan koruyacağına inanılması mendile yüklenen misyonun önemini gösterir. Nazar değmesi inancı Anadolu'da hâlâ etkili bir inanıştır. Nazarlıkların nazardan koruduğuna inanan Türk halkı mavi mendilli, mavi boncuklu nazarlıklar takarak çocuklarını nazardan korumaya çalışmıştır (Yaşar, 2008: 153). Mavi mendilin ya da mavi nazarlıkların esas amacı insanların bakışlarını bu eşyalara çekmek ve çocuğun üzerindeki bakışları azaltmaktır. Bu sayede halk genelinde nazarın engelleneceğine dair bir inanış ortaya çıkmıştır, nazar değmesi inancı hâlâ devam etmektedir.

Mendilin örtü işlevi inanışlarda az da olsa görülmektedir. Ankara ve Yozgat yöresinde gelin başı bağlanınca gelin sıkı ağızlı olsun, iyi sır tutsun diye ağzı mendille örtülerek nasihat edilir. Bu sembolik ağız kapatma sözlerin hatırdan kalması için bir hatırlatmadır (Tarçın, 2009: 135). Mendilin yüzün belirli kısımlarını örtmesi halk kültürümüzde sıkça görülen davranışlardandır. Sofra mendilinin içindeki kırıntılar

ayak basılan bir yere çırpılırsa fakir olunacağına inanılır (Karanfil Güldemir, 2008: 46). Mendil burada da sofranın altını ve yeri örtmektedir. Sofranın altının örtülmesi yemek yenirken dökülen kırıntıların ve parçaların yere değil bir örtüye toplanmasını sağlamak içindir. Nimetin kültürümüzdeki ve inancımızdaki yeri çok önemlidir ve nimete hürmet göstermek gerekir, sofraya mendili kullanmak evin temiz tutulması için de gerekli bir davranıştır.

Mendilin hediye olarak verilmesi inanışlarda da sıkça görülen bir işlevdir. Mendil zarıflığıyla ve çok kullanılışıyla hediye olarak verilen eşyaların başında gelir. Sağaltıcı olduğuna inanılan kişilerin ocaklarına gidilerek şifa aranan halk hekimliği uygulamalarında bazı hastalıkları iyileştirdiklerine inanılan “eli yiğniği” adı verilen bu kimselere genellikle para, mendil, zeytinyağı, çorap, peynir, yoğurt veya süt gibi hediyeler götürülür (Abalı, 2018: 112). Çocuğun sık hastalanması adının ağır geldiği inancını doğurmuştur. Bu nedenle ya da çocuğun isminin Kuran’da geçmediğinin öğrenilmesi gibi sebeplerle sonradan isim değiştirme töreni yapılır. İsmi değiştiren kişiye mendil, çevre, peşkir gibi hediyeler verilir (Kabataş, 2006: 98-99). Görüldüğü üzere, mendil insanların üzerinde emeği geçen kişilere sundukları vazgeçilmez, kıymetli bir hediyedir. Bilecik/Söğüt ve Hamitabat’ta söz kesme işi bitince oğlan evine çevre verilir. Çevre verme esnasında arayı soğutacağına inanıldığı için misafirlere soğuk su ikram edilmez (Tarçın, 2009: 85). Burada hediye olarak verilen mendil aynı zamanda aradaki sözü de ifade etmektedir. Tez Murat Dede türbesine üç hafta boyunca gelerek dileklerinin kabul olmasını isteyenler yeni gelenlere mendil, yazma ve yiyecek gibi şeyler dağıtır. Bu hediyeler dileklerinin gerçekleşmesi için verilen sadakalardır (Ölmez-Gökmen, 2005: 87).

Mendilin inanışlarda çok geçen bir işlevi, kişiyi ya da varlığı temsil etmesidir. Doğayla iç içe yaşayan Anadolu halkı hayvanları da inanışlarının içine katmıştır. Doğumun kolay olması için kurbağa ile yılan arasından geçen bir kişinin mendili gebe kadının karnına bağlanır (Mollaibrahimoğlu, 2008: 51). Mendil burada yılan ve kurbağanın arasından geçen kişiyi temsil eder. Kişinin cesaretinin mendile geçtiğine inanılmıştır, bu cesaretin doğum yapan kadına cesaret ve güç kattığına inanılır. Darende’de doğum sancısı çeken kadının yanından ayrılan kişi bu ağrı benimle gelmesin diye tülbent, mendil, çorap gibi bir eşyasını bırakır (Uslu, 2004: 92). Kişi mendilini kendisini temsilen ağrı çeken kadının yanında bırakmıştır ve mendilin o

ağrıyı kendi üzerine çekerek ayrılan kişiye ağrının geçmesine engel olacağına inanılır. Olağanüstü varlıklarla ilişkilendirilen Al Ocaklarının peri, evliyâ, velî gibi kişiler vesilesiyle olduğu inancı yaygındır. Dereli İlçesindeki Al Ocağı'nın oluşma hikâyesinde Hacı İbrahim gölde yakaladığı peri kızı ile evlenir. Onu elinde tutmak için sakladığı mendili, unutarak peri kızına kaptırır. Peri kızı gölüne geri dönerken Geyik Gölü'nün artık "Al Ocağı" olacağını söyler ve gölüne döner. Al Ocağı olarak kabul edilen mekân şifa aranan bir merkeze dönüşmüştür (Kürkan, 2019: 122). Hacı İbrahim perinin mendilini saklayarak periyi elinde tutmaya çalışmıştır ve mendil peri gibi bir varlığı temsil etmiştir. Anadolu'da yağmur duasına çıkma geleneği yaygındır. Çok eşli bir kişinin ıslatılması ile yağmur yağması arasındaki ilişki çok eşli kişinin çok çocuk sahibi olabileceği, dolayısıyla bereketli olduğu anlayışıyla açıklanır. Zamanla kişiyi ıslatmak yerine onun bir parçasını, ayakkabısını, ıslatma anlayışı yapılagelmiştir. Hatta ayakkabı yerine o kişiye ait çorap, mendil, şapka gibi nesneleri ıslatmak da yeterli görülmüştür (Acıpayamlı, 1964: 231). Islatılan parçanın kişiyi temsil ettiği düşünülür. Küçük bir mendilin kişinin şahsını karşılaması mendile verilen büyük önemi göstermektedir. Tunceli yöresinde kedinin evde beslenmesinde sakınca yoktur. Kedi için Hz. Fatma'nın, Hz. Ali'nin mendilidir, denir ve uğurlu sayılır. Bu yüzden kedilere zarar vermenin ya da onları öldürmenin büyük günah olduğuna inanılır (Parlayan, 2012: 68). Bu örnekte kediler mendile benzetilmiştir ve bu mendiller de çok kıymetli kişilere ait oldukları için kıymetli kabul edilmişlerdir. Normalde bir mendil çok kıymetli olmasa da bazı mendiller belirli kıymetli kişileri temsil ettiğinden dolayı daha da önemli hâle gelmiştir.

Mendilin inanışlarda çokça geçen bir işlevi, bohça/kese işlevidir. Anadolu'da bebeğin göbeği mendile veya kâğıda sarılır, saklanır. Mendil, çocuğun büyüyünce hangi işi yapması isteniyorsa o işle ilgili bir yerin bahçesine (okul, hastane vb.) gömülür (Çınar, 2021: 29). Manisa Soma'da anne ve bebek kırklanırken kırk tane taş, altın yüzük, soğan, sarımsak, çörek otu ipek bir mendilin içine konur. Şeytanın, cinlerin anneye ve bebeğe zarar vermesini engellemek için suyun içine sarımsak ve çörek otu konur. Kırklama ipek mendilin üstünden su dökülerek gerçekleşir (Aktaş, 2023: 118). Normalde mendilin içerisine bir çeşit yiyecek veya eşya konurken bu örnekte birçok farklı şey aynı mendilin içine konulmuştur. Anadolu'da şifa taşı uygulaması denilen bir uygulama vardır. Özellikle kış aylarında çiçek hastalığına yakalanan hayvanlara temiz bir tasın içinden su içirilir. Kullanılmamış bir süpürge ile

bu sudan üzerlerine serpilir. Şifa taşı temiz bir mendile bağlanarak ağıl kapısının üzerine hayvanlara değmeyecek şekilde asılır. Koyun ve keçiler asılan tasın altından geçirilir (Aksoy, 1976: 39). Bu örnekte, mendil içinde şifa taşı taşımaktadır ve bağlama işleviyle birleşerek eşyaları bir yerlere asmak için ideal bir eşya haline gelmiştir. Nevruz günü Kars'ta gençler bir evin damına çıkıp uç kısmında mendil, poşet ya da örtü takılı olan bir odunla kapıya vurur. Kapıyı açan ev sahibi odunun ucuna yumurta, çerez ve yemiş koyar (Küçük Tursun, 2022: 101). Iğdır'da bayram arifesinde mendil atma (desmal atma) adı verilen bir uygulama vardır. Gençler evin damına çıkar ve damda bulunan bacadan ipin ucuna bağlanan mendili içeriye atarlar. Ev sahibi mendile hediye bağlar. Mendili atan aileye yakın bir kişiye verilen hediyenin kıymeti artar. Nişanlı gençlerin de mendillerine hediye koyarak içeriye attıkları yine aynı yörede yapılan bir uygulamadır (Alım, 2011: 236). Hıdrellez gecesinde evdeki bakliyat, buğday, şeker gibi yiyeceklerden tek adet alınarak mendile sarılır. Küçük bir bohça/kese işleviyle kullanılmış olan mendil, gül dalına asılır, gün doğmadan daldan alınır; her erzak, çuvalına geri konur. Böylelikle yıl boyunca bu yiyeceklerin bereketli olacağına inanılır (Aktulga Gürbüz, 2010: 43). Günlerin, zamanların, gıdanın önem taşıdığı bir inanç yapısında mendil de dilek ve isteklerimizin gerçekleşmesi için yardımcı bir eşyadır. Türbeye gidilerek sahip olunan erkek evlat adaklı olur. Adaklı çocuğun saçı, Azrail canını almaya gelemesin diye yedi yıl kesilmez. Yedi yılın sonunda kesilen saç ya bir mendilde saklanır ya da temiz bir toprağa gömülür (Kurt, 2012: 29-30). Burada Orta Asya'dan gelen kötü ruhları kandırma inanişinin etkisi görülmektedir. Seyyid Nurettin Hazretleri etrafında oluşan efsanede cuma namazlarına katılmadığı söylenen Seyyid'in kısa süre içinde paşa ile Mekke'ye gitmesi, Seyyid'in, namazın sünnetini erken bitirip tekrar memlekete dönerek paşanın evinden mendile sarılı helvayı alarak Kâbe'deki paşaya getirmesinin hikâyesi vardır. “Yum gözünü tekkeye, aç gözünü Mekke'ye” atasözünün de buradan geldiği söylenir (Aday, 2013: 546-547). Mendil bu efsane ya da inanişte helvanın sarıldığı ya da helvayı içinde taşıyan eşya olarak görülür. Örneklerde görüldüğü üzere mendilin bohça/kese işlevi inanişlerde en çok geçen işlevlerden bir tanesidir ve içerisinde çeşitli yiyeceklerden, vücut parçalarına ve farklı unsura kadar birçok şeyi taşımıştır ve bu da mendilin çağın gereği olarak çok kullanılan bir eşya olduğunu göstermektedir.

Mendilin ana işlevlerinin yanında kız çocuklarını anımsatma ya da kadın giyiminde yer tutması ve tıkaç olarak kullanılması inanışlardaki diğer işlevleridir. Elazığ'da anne adayının rüyasında gördüğü bıçak, erkek çocuğa işaret eder; rüyada makas, boncuk ve mendil görürse bu da kızı olacağı anlamına gelir (Köseoğlu, 2009: 9). Bu örnekte, mendilin daha çok kızlara veya kadınlara ait bir nesne olduğu ve mendilin doğacak kız çocuğunu anımsattığı görülmektedir. Bazen de ulaşılması en kolay eşya olarak cepten çıkarılıp çokça akan suya tıkaç olan mendil orada efsanevî bir gölün oluşmasına vesile olan eşyadır (Aday, 2013: 700). Mendilin küçük, yumuşak ve rahatça katlanabilir olması onun tıkaç işlevinde kullanılmasını sağlamıştır.

5. SEYAHATNAMELERDE MENDİL

Seyahatnameler seyyahların gezileri esnasında kaleme aldıkları eserlerdir. Bu eserler gerçek kişiler tarafından kültürün gözlemlenmesi ile ortaya çıktıkları için halk kültürümüzü aktarmadaki rolü oldukça büyüktür. Türk halk kültürü Kafkasya, Anadolu, Orta Asya, Avrupa, Balkanlar ve daha birçok coğrafyada yabancı ve yerli seyyahlar tarafından birçok eserde tasvir edilmiş ve anlatılmıştır. Mendil halk kültürümüzün birçok farklı alanında görüldüğü gibi seyahatnamelerde de yerini bulmuştur. Mendil seyahatnamelerde kıymetli oluşu ve kadınların giyiminde önemli bir yere sahip olmasıyla bilinmektedir. Bunun yanı sıra mendil seyahatnamelerde hediye olarak verilmesi, örtme, selamlama, sarma-bağlama ve baş ağrısını engelleme işlevinde kullanılmıştır. En çok kullanılan ve sık geçen işlevi mendilin hediye olarak birilerine verilmesidir ve bu işlev genellikle Evliya Çelebi'nin seyahatnamelerinde görülmektedir. Öbür işlevler ve özellikle mendilin kadın giyimindeki yeri yabancı seyyahlar tarafından anlatılmıştır.

Mendilin seyahatnamelerdeki en yaygın kullanımı olan hediye olarak verilmesi, birçok farklı seyahatnamede yerini bulmuştur. Lady Mary Montagu'ya İstanbul'da ve Edirne'de yeni tanıştığı kadınlar tarafından nakışı güzel mendiller hatıra amaçlı verilmiştir (Han, 2011: 250-251). Evliya Çelebi genellikle mendili askerî ve diplomasiyi iyileştirmeye yönelik çabalar için hediye etmiştir. 1660 yılında Evliya Çelebi dayısı Melek Ahmet Paşa ile birlikte bir askerî mesajı Split komutanına vermek için yola çıkmışlardır ve sonra Split komutanı gelenler için ziyafet verdiğinde Evliya Çelebi komutana hediye olarak iki adet bukalemun renginde Kaya Sultan tarafından işlenen mendili hediye etmiştir. Nakışları çok beğenen komutan bir mendili hemen şapkasına takmıştır (Han, 2011: 248-249). Bukalemun rengiyle kastedilen şey mendildeki renklerin ve parlaklıkların birbirine nakışta karışmasıdır (Han, 2011: 250). Başka bir olayda düşman tarafından esir tutulan Osmanlı askerini kefaretle kurtarmak için Nikola Zrinski'ye gönderilen Evliya Çelebi gitmeden önce hediye olarak Kaya Sultan'ın iki tane mendilini göndermiştir (Han, 2011: 249). Evliya Çelebi Viyana'ya gönderildiğinde, diplomatik hediye olarak Viyana Sarayındaki önde gelen kişilere ve çara, Kaya Sultan'ın bol nakışlı yağlığından vermiştir (Han, 2011: 249). Hatta Evliya Çelebi Viyana'da dişinin ağrısını hafiflettiği için askerî dişçiye az işlemeli bir mendil hediye etmiştir (Han, 2011: 249). Bir başka seferde 1667 yılında Kafkasya bölgesini

gezen Evliya Çelebi, şahı ziyaret etmiş ve ona Kaya Sultan nakışlı bir yağlık armağan etmiştir. Hediyeye çok sevinen şah, yağlığı hemen kalpağına bağlayıvermiştir (Han, 2011: 249). Lady Montagu yeni bir gelinin hamamdaki kutlamasına şahit olmuş ve bu kutlamada yeni evlenen kız, evli kadınları sırasıyla dolaşmıştır ve onlardan selamlar, övgüler ve hediye olarak mendil ve mücevher gibi değerli eşyalar almıştır (Keçeci, 2020: 289). Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere mendil birçok farklı seyahatnamede hediye işlevinde kullanılmıştır. Evliya Çelebi'nin eserlerinde genellikle askeriye ve diplomasi alanlarında hediye edilen mendil bir hayli faydalı olmuştur. Mendilin ne kadar kıymetli olduğu, bu eserlerdeki uluslararası kullanımından ve düşman komutanların mendile verdikleri kıymetten anlaşılmaktadır. Ayrıca verilen mendillerin çoğu 4.Murat'ın kızı İsmihan Kaya Sultan tarafından nakşedilmiş olup oldukça özel mendillerdir. Diş doktorunun yaptığı zorlu iş karşılığında mendili kabul etmesi de mendilin kıymetini vurgulamaktadır. Fakat ona verilen mendil daha az nakışlıdır ve nakışlanma oranı da mendilin kalitesini belirleyen faktörlerden bir tanesidir. Ayrıca Lady Montagu'nun örnekleri, mendilin sadece askerî ya da diplomasi alanında verilen bir hediye değil, kadınlar arasında da oldukça sık kullanılan bir hediye nesnesi olduğunu göstermiştir.

Mendilin seyahatnamelerde geçen bir diğer işlevi örtü olarak kullanılması ya da bir şeyleri örtmesidir. Bu işlev diğer halk kültürü alanlarında da oldukça sık kullanılmaktadır. Bunun ilk örneği, mendilin bozulmasını engellemek için gözü örtmesidir. Erzurum'da göz hastalıklarının çok olmasının sebebi çok kar yağması ve ışığın karlardan şiddetli şekilde yansıyıp göze gelmesidir. Seyyahlar bu hasarı engellemek için bürümcük tarzındaki ipek mendilleriyle gözlerini örterler (Batği, 2017: 171). Neave, katılmış olduğu Türk düğününün bir kısmında kadınların damadı görebilmek için kalabalıkların arasından ön salona doğru koştuğunu ve bu sırada peçeleri olmadığı için başlarını küçük mendilleriyle örtmeye çalıştıklarını anlatmıştır (Bacıoğlu, 2010: 73).

Mendilin Türk kadınının ve bazen de erkeklerinin giyim kuşamındaki önemi özellikle birçok yabancı seyyah tarafından anlatılmıştır. Lady Montagu'nun Osmanlı kadınlarının tarifinde, kafalarına kalpak denilen bir şapka ve üstüne altın renkli bir püskülle beraber elmastan bir halka ya da ince işlenmiş bir mendil konulduğunu söylemiştir (Gök, 2018: 40). Tournefort, Osmanlı zamanındaki erkeklerin de

kuşaklarında birer mendil taşıdıklarını anlatmıştır (Gök, 2018: 36). Lady Elizabeth Craven, bir Osmanlı paşasının evindeki davetinde paşanın hanımının giyimini tasvir ederken giyilen saten kaftanın altına mendilin sarkıtıldığından bahsetmiştir (Ağırbaş, 2019: 210). 17. yüzyılda Kıbrıs'taki Müslüman kadınların giyimini betimleyen Corneille Le Bruyn, başlarının çevresinde işlemeli bir mendil olduğunu söylemiştir. 18. yüzyılda buraya giden Giovanni Mariti de kadınların başlarına mendil taktığını tasdik etmiş ve yinelemiştir (Şencan, 2014: 201). Verilmiş olan örneklerden görüldüğü üzere, mendil özellikle Türk kadınının giyiminde önemli bir yer tutmuştur. Mendil genellikle kadınlarda baş kısma takılmakla beraber bazen kaftanın altından sarkıtılmış ve erkekler için de kuşakta taşınmıştır. Halk kültürümüzde olmasına rağmen mendilin giyimdeki kullanımı günümüzde neredeyse yoktur ya da oldukça sınırlıdır.

Mendilin kıymetli olduğu verilen bütün işlevlerde görülmektedir ve kıymetli olduğuna dair bilgiler başka seyahatnamelerde de mevcuttur. Türk geleneğinde değerli nesneler başka değerli şeylerle muhafaza edilmektedir. Örneğin: Kuran kılıfı, mendil, bayrak kılıfı, padişah kaftanı gibi önemli eşyalar diba ve kemha gibi ipekten kumaşlarla dokunmaktadır (Selek, 2016: 42). Mendil o kadar kıymetlidir ki öbür kıymetli görülen nesnelerin üstü mendil ile örtülmüştür. Örnekler arasında verilmiş olan Kuran kılıfı, padişah kaftanı gibi oldukça önemli eşyalar ile mendilin birlikte verilmiş olması mendilin kıymetini vurgulamaktadır. Garnett kendisinin bir Osmanlı gezisinde çocuklar için eğitimin ilk gününün çok önemli olduğunu ve bu güne “Âmin Alayı” dendiğini söylemiştir. Bu alayda eğitmenin arkasından gelen bir çocuk eğitilecek kişilere ezberlenecek ya da öğretilecek olan Kuran'ı Kerim'i bir ipek mendilin üstünde taşıyarak göstermiştir (Karataş, 2023: 474). Bu örnekte de çok kıymetli Kuran'ın altında mendilin olması mendilin oldukça özel bir eşya olduğunu gösterir.

Mendilin kullanımıyla ilgili seyahatnamelerde de bir şeyleri sarma ya da bağlama işleviyle kullanılmıştır. Özellikle türkü ve mânilerimizde mendilin yara sarma özelliği ön plandayken mendil seyahatnamelerde farklı bir şekilde kullanılmıştır. Gelin hamamı töreninde gelinin eline altın lira, kına konulur ve el mendil ile bağlanırdı (Sezen, 2021: 308). Gelin kınasının mendil ile bağlanması halk kültürümüzde yaygındır. Ellison İstanbul'daki bir evde kadınların başlarının ağrıması için başlarını mendille sardıklarını aktarmıştır (Bacioğlu, 2010: 7). Baş

ağrısını engellemek ya da başın ağrıması için başı mendille sarmak halk arasında sık görülen bir uygulamadır.

Mendilin seyahatnamelerdeki kullanımlarından birisi olan mendil sallamak, görücü usulü evliliklerde görülür. Görücü usulü evliliklerde oğlanın yakın akrabaları ve aracılar kızı görmeye kızın evine gelir. Misafirler salona davet edilir, kız da en güzel elbise ve takılarıyla birlikte görücülerin karşısına çıkarak mendille gelenleri selamlar ve özel bir koltuğa oturtulduktan sonra kahve ikramı yapılır; kahve içilene kadar gelenler kızı inceler (Hangül, 2022: 22). Mendil Yörük Türklerinin nişanında taraflar arasında değişilen bir eşyadır (Bacıoğlu, 2010: 69). Mendilin diğer işlevlerinden bir tanesi de halay başının mendil sallamasıdır. Tournefort Türklerin bayram günlerinde çılgınca dans ettiklerini ve bu dansların Türklere özgü olduğunu söylemiştir. Halay bunlardan sadece bir tanesidir ve baştaki kişi eline bir mendil alır, erkekler bolca zıplarken kızlar neredeyse hiç kıpırdamadan halay çekerler (Dinçer Berdibek, 2017: 53). Bu örneklerde mendilin özel günlerde, nişanlarda ve oyunlarda da kullanıldığı görülmektedir.

Seyahatnamelerde mendil birçok farklı işlevle geçmiştir ve seyahatnamelerde mendilin halk kültürümüzdeki önemi ve yaygın kullanımı görülmektedir. Mendilin Türk halk kültüründeki kullanım yelpazesi ve işlevleri çok daha geniş olmakla birlikte seyahatnamelerde bu işlevlerin bazılarını görmek mümkündür. Bu kadar geniş bir coğrafyada ve değişik zaman dilimlerindeki seyyah anlatılarından görüldüğü üzere halk kültürümüz oldukça köklüdür ve mendil bu köklü kültürün vazgeçilmez bir parçasıdır.

6. SONUÇ

Mendil halk kültürümüzde sembolik anlam taşıyan nesnelerden sadece bir tanesidir. Geçmişimizden bugüne kadar mendil hayatımızda çok kullanılan eşyalardan biri olmuş ve insan yaşamıyla âdeta bütünleşmiştir. Mendil; doğumdan ölüme kadar her aşamada kullanılmış, üzüntüden mutluluğa, sevgiden ayrılığa her türlü duygunun sembolü haline gelmiştir. Hayatın her aşamasında insanımızla bütünleşen bir eşya olan mendil; halk edebiyatımızdaki masal, türkü, ninni, hikâye, çocuk oyunları vb. birçok türde kendine yer bulmuştur. Mendilin geniş işlev yelpazesi sayesinde ayrılıklar, bekleyişler, kavilleşmeler, kavuşmalar gibi daha birçok yaşam kesiti halk kültürümüzde mendil aracılığıyla ifade edilmiştir.

Tezimizde, bugünlerde eskisi kadar önemi kalmamış olan ve günlük hayatta neredeyse hiç kullanılmayan mendilin, aslında atalarımız için olmazsa olmaz bir eşya olduğu ve bu eşyanın halk kültüründe kazandığı soyut anlamlar gösterilmiştir. Bu çalışma mendilin kaybolan değerini, anlamını kayıt altına almak ve ilerideki nesillere aktarabilmek için büyük önem taşımaktadır. Kültürümüz içinde mendilin kazandığı anlamlar, küçük parçalar halinde ileriye taşınan davranışlar ya da eserlerin (türkü, mâni, inanışlar vb.) açıklanmasında, yorumlanmasında kullanılacaktır. Mendilin işlevlerinin sistematik bir sınıflamasına ulaşılmıştır. Mendilin halk kültürümüzdeki türlerde ortak işlevleri olduğu gibi birçok farklı işlevleri de bulunmaktadır. Mendil bütün çalışmamızda bohça/kese, örtü, sihirli olma, bağlama-sarma, silme, kişiyi temsil etme, hediye olma, sevgiyi ifade etme, sevgiliden ayrılmada ve sevgiliyi beklemede kullanılma, sevgiliyi ya da kişileri hatırlatma, kafiye üretme ya da dize doldurma, sözü ya da nişanı somutlama, iletişim aracı olma, oyun malzemesi olarak kullanılma vb. işlevlerinde kullanılmıştır. Genel olarak mendilin ortak işlevleri; örtü, bohça/kese, sarma-bağlama ve silme (gözyaşı-ter), temsil etme işlevleridir. Az kullanılan işlevlerine ise kötülüklerden koruma, minnet duyma, başka nesnelere dönüşebilme, saygıyı ya da aşkı ifade etme vb. örnek olarak verilebilir.

Çalışmamızda en çok yer alan işlev bohça/kese işlevidir. Bu işlev; seyahatnameler, Türk tiyatrosu, halk dansları ve kalıplaşmış ifadeler dışındaki bütün bölümlerde kendine yer bulmuştur. Mendilin bol bulunan bir eşya oluşu ve onun içinde bir şeyleri saklama kabiliyeti onun halk kültürümüzde oldukça fazla yer almasını

sağlamıştır. Çalışmanın en uzun bölümlerinden olan türkü ve mânide mendil kısımlarında en çok geçen işlev ise mendilin sevgiyi ifade etmesidir. Türkülerdeki sevgiyi ifade etme işlevine yakın sıklıkta geçen bir başka işlev de mendilin sevgiliden ayrılmada ve sevgiliyi beklemede kullanılmasıdır. Görüldüğü üzere mendil sevgiyi ifade edebildiği gibi, tam tersi olan ayrılıkları ve bekleyişleri de çokça ifade etmiştir.

Mendil çalışmamızda sırasıyla en çok türkülerde, mânilerde ve ritüellerde (özellikle evlilik ritüellerinde) geçmektedir. Bunun aksine mendil, en az kalıplaşmış ifadelerde ve Türk tiyatrosunda kullanılmıştır. Türkülerde mendil bölümü, sekiz ana işlevinin yanında diğer işlevleriyle birlikte işlev bakımından çalışmamızdaki en çeşitli kısımdır. Mendilin türkü, mâni ve evlilik ritüellerinde oldukça fazla kullanılması; mendilin sevgi, aşk ve sevenlerin arasındaki ilişkiler gibi konulardaki önemini ortaya koymaktadır.

Mendilin işlevlerinin yanı sıra özellikle türkü ve mâni kısımlarında mendilin sıfatlarına geniş yer verilmiştir. Bu sıfatlar mendilin renklerine, yapım maddelerine, oylarına vb. özelliklere göre tasnif edilmiştir. Ayrıca mendil, hem erkeklerin hem de kadınların giyim kuşamında oldukça çok kullanılmıştır. Mendilin süs aracı olarak ya da kıyafetlerde kullanımı çalışmamızda ninni, seyahatname, Türk tiyatrosu, fıkra, hikâye, halk dansları ve ritüel bölümlerinde geçmektedir. Mendilin farklı farklı halk kültürü bölümlerinde kıyafetlerde bir süs olarak geçmesi onun giyim kültürümüzdeki önemini göstermektedir.

Bu çalışmada mendilin halk kültüründeki işlevleri, sıfatları, giyim kuşamındaki önemi vb. kapsamlı şekilde ortaya konulmuş olsa da tezin sınırlılıkları ve geliştirilmesi gereken yönleri de mevcuttur. Mendilin masallarda, fıkralarda, hikâyelerde, kalıplaşmış ifadelerde, bilmeceelerde ve Türk tiyatrosunda işlevleri genişletilebilir. Ayrıca araştırma evreni genişletilerek mendilin halk kültürümüzdeki bu tezde yer almayan işlevleri de çalışmalarda yerini bulabilir.

Kültürel yapının millî kimliğin tanınması, korunması ve yaşatılmasında önemli bir görevinin olduğu gerçeği ile bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmamızda Türk halk kültüründe mendil, farklı tür başlıkları altında tasnif edilmiş ve her farklı türün içinde mendil işlevlerine göre sınıflandırılmıştır. Araştırmalarımız ışığında halk kültüründe mendil başka hiçbir çalışmada bu kadar

kapsamlı şekilde sunulmamıştır. Halk edebiyatımızın birçok örneğinde de mendilin işlevlerine göre böylesine tasnifi başka çalışmalarda mevcut değildir. Bu sebeplerden dolayı çalışmamız, Türk edebiyat dünyasına mendilin geniş işlev yelpazesini sunmuş ve bundan sonra Türk halk kültüründe mendilin işlevleri hakkında araştırma yapmak, bilgi edinmek ve bu işlevleri daha da geliştirmek isteyen kişilerce istifade edilebilir bir kaynak hâline gelmiştir.

KAYNAKLAR

- Abalı, İ. (2011). *Koçarlı Halk Kültürü*. Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Abalı, İ. (2018). “Aydın İli Gözkaya Köyünde Geleneksel Halk Hukukuna Dair Örf ve Âdetler”. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 105-121. <https://doi.org/10.30803/adusobed.441315>
- Acıpayamlı, O. (1964). “Türkiye’de Yağmur Duası”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 22(3-4), 221-250.
- Aday, E. (2013). *Kütahya İli Türbe ve Yatırları Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar*. Doktora Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ağırbaş, S. (2019). “Batılı Kadın Seyyahların Anlatımlarında Osmanlı Kadını”. *Akademik Hassasiyetler*(6), 195-222.
- Akbalık, E. (2012). *Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerini ile Kadınlar*. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgün, Ö. (2021). “Erciş (Van) ’te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu”. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 13-46.
- Akman, E. (2016). “Siverek Çocuk Oyunları”. *Şehir ve İrfan Araştırmaları Dergisi*(3), 95-102.
- Akman, M. (2006). *Balıkesir Yöresinde Ahilikten Kalma Tören ve Uygulamalar*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksoy, E., & Çapraz, E. (2018). *Kayseri Türküleri ve Oyun Havaları*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Aksoy, O. (1976). “Şifa Tasları”. *Türk Etnografya Dergisi*(65), 35-54.
- Aktaş, E. (2023). *Manisa (Soma) Darkale Halk Bilimi Araştırmaları*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktulga Gürbüz, S. (2010). *Van Merkezinde Bulunan Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alangu, T. (1990). *Keloğlan Masalları*, İstanbul.
- Alım, M. (2011). “Bir Kültürel Coğrafya Çalışması: Iğdır’da Nevruz”. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 231-238.
- Alptekin, A. B. (2007). “Türk Halk Hikâyelerinde Ağaç Motifi Üzerine”. *Milli Folklor*, 19(76), 33-39.
- Alptekin, M. (2018). “Meddah Behçet Mahir’in Halk Anlatılarında Halk Hekimliği ve Baytarlığı”. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(3), 879-893. <https://doi.org/10.21547/jss.398355>
- Altun, I. (2008). “Türk Halk Kültüründe Elma”. *Electronic Turkish Studies*, 3(5), 262-281.
- Altuncuoğlu, N. (2022). “Geleneksel Kayseri Düğünlerine Dair”. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*, 2022(1), 76-95.
- And, M. (1985). *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Arısoy, Ş. (2018). “Türkçe ve Farsçada Ortak Kullanılan Atasözleri / Common Proverbs in Persian and Turkish”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(57), 127-138.

- Arslan, D. (2011). *Kahramanmaraş İli Göksun İlçesi Halk Kültürü Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Artun, E. (1996). “Adana Köy Seyirlik Oyunlarından Örnekler”. Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi. (<https://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/3.php>, Erişim tarihi: 15.02.2024).
- Artun, E. (1997). “Adana’da Mânî Söyleme Geleneği”. *VII. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri*, 1-35.
- Artun, E. (2015). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Asan, N. (2017). *Yeni Türk Edebiyatında Letaifname (1837-1928)*. Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslan, E. (2011). *Türk Halk Edebiyatı*, Ankara: Maya Akademi Yayınevi.
- Aslan, E. (2016). “Kars’ın Selim İlçesinde Yaşayan Karapapak-Terekeme Türklerinde Mânî Söyleme Geleneği”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(33), 37-57.
- Aşkın, Ş. (2019). *Yaren Mahallesi (İvrindi-Balıkesir) Halkbilimi Ürünleri*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atalay, B. (1985). *Divan’ü Lûgat-İt-Türk Tercümesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ateş, F. (2023). “Bohça Geleneğinden Valiz Kültürüne Bir İnceleme”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(35), 678-693. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1253399>
- Atıcı, A. (2013). “Sungur Türkçesi Atasözü Örnekleri”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 13(2), 143-166.
- Atlı, R. (2013). “Taşköprü (Kastamonu)’de Mânî Söyleme Geleneği”. *Turkish Studies*, 8(1), 755-774.
- Avcı, C. (2021). “Kilis Manilerinde Kültürel Eko-Sistem Üzerine Bir Değerlendirme”. *Asia Minor Studies*, 9(1), 621-644. <https://doi.org/10.17067/asm.830431>
- Ay, Y. B. (2015). *Türk Halk Hikâyelerinde Aşk Motifi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, H. (2007). “Türkü İcrasında Yeni Bir Bağlam: Video Klipler”. *Millî Folklor Dergisi*, 19(75), 50-54.
- Aydinoğlu, B. (2005). *Tire Merkezinde Halk İnanışları*. Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayva, A. (2006). “Havsa (Edirne)’da Mânî Söyleme Geleneği”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(19), 149-173.
- Azar, Ö. Ü. B., & Anarbekova, V. (2018). “Gelenekten Gelenlerle Palu Dügün Adetleri”. *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*(1), 433-448.
- Bacıoğlu, E. (2010). *Yabancı Seyahatnamelerde Geçiş Dönemleri*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bali, A. (2017). “Gaziantep Yöresi Doğum Geleneklerinde Anne ve Çocuk Sağaltımı”. *Turkish Studies*, 12(5), 85-110. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11349>
- Başaran, G. (2019). “Masallardaki Hediyeleşmenin Toplumsal Cinsiyet Boyutu”. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*(3), 91-116.
- Başaran, U. (2012). “Âşık İsmetî ile Kapı Güzeli Hikâyesi Bağlamında Türk Halk Hikâyelerinin Değişim ve Dönüşüm Dinamikleri”. *Journal of Turkish Studies*, 7(3), 573-581.
- Batğı, Ö. (2017). “Seyahatnamelerde Osmanlı İnsanın Hastalıkları ve Tedavi Yöntemleri”. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 169-182.

- Bazancir, R. (2022). "Türk Halk Bilmecelerinin Özellikleri ve İlhan Başgöz'ün Bilmecelere Dair Biçimsel ve Yapısal Analizleri". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 9(4), 1331-1361.
- Baykasoğlu, N., & Gilik, A. (2020). "Burdur İli Suzeni (İlme - Kasnak İşi) İşlemeciliği". *Folklor Akademi Dergisi*, 3(4), 311-327.
- Binici, S. (2019). *Afyonkarahisar İli Sultandağı İlçesi Halk Kültürü Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Uşak: Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boran, M. (2022). "Osmanlı Devleti'nde Menzil Atışlarında Genel Düzen ve Kurallar". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*(36), 133-153. <https://doi.org/10.20427/turkiyat.1050480>
- Boratav, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boratav, P. N. (2015). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*, Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. (2004), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Canbay, A. (2015). "Çanakkale Müzik Kültüründe Geleneksel Halk Müziği". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 13(18), 667-684. <https://doi.org/10.17518/caty.28334>
- Coşkun Elçi, A. (2011). "Sözel ve Müzikal Varyantlaşma: Manilerin Türkü İçindeki Dönüşümleri". *Millî Folklor Dergisi*, 23(91), 130-139.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çakmak, Ş. (2013). *Bursa Kent Müzesinde Bulunan 19. ve 20. Yüzyıllara Ait Bursa Gelin Kıyafetlerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çekiç, İ., & Özkan, A. (2022). "Geleneksel Tören Keşkeğinin Türk Gastronomisindeki Yeri ve Önemi". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 11(1), 522-435.
- Çelebioğlu, A. (1982). *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul: Ülker Yayınevi.
- Çelebioğlu, A., & Öksüz, Y. Z. (1995). *Türk Bilmeceler Hazinesi*, İstanbul: Kitabevi Yayınevi.
- Çelik, N. (2019). "Bulgaristan'dan Gelen Türk Göçmenlerin Manileri Üzerine Bir Değerlendirme". *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43(1), 21-38.
- Çelikten, H. (2020). "Ekoeleştirel Yaklaşım Bağlamında Şanlıurfa Efsaneleri". *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 107-126.
- Çınar, C. (2021). *Mardin'de Kadın Folkloru "Savur Örneği"*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çiçek, A. (2022). "Erzurum ve Kelkit Yörelere Ait Ortak Düğün Gelenekleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 1324-1339. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1183386>
- Çolak, A. (2012). "Hadis Temelli Anadolu Düğün Âdetleri". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 147-188.
- Dağı, F. (2020). "Türkistan Kam/Şamanlarından Anadolu Halay Başlarına". *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(4), 1027-1045.
- Daştan, N. (2018). "Bayburtlu Halk Şairi İmdat Sancar'dan Derlenen Hikâyeli Türküler". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(63), 305-323. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat3998>
- Değirmencioğlu, F. (2010). *Manyas Halk Edebiyatı ve Folklor Ürünleri*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Demir Solak, N., & Berkli, Y. (2022). "Türk-İslam Kültüründeki Destimal Geleneği ile Hristiyan İncındaki Kutsal Mendil İkonografisinin Karşılaştırılması". *Sanat Tarihi Dergisi*, 31(1), 741-771. <https://doi.org/10.29135/std.1078016>
- Demir, Ö., & Bakar, N. (2016). "Silifke Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(35), 111-133. <https://doi.org/10.21563/sutad.187113>
- Demircan, A. (2017). Simav Mânileri, Ankara: Karaağaç Yayınevi.
- Demirci, E. Ş., Şişman, G., & Yılmaz Çal, G. (2019). *Rize Halk Kültürü Derlemeleri 1 (Mani, Halk Şiiri, Atma Türkü, Menkıbe, Memorat, Efsane ve Halk İnanışı)*, Ankara: Ankara Ofset Basım Matbaacılık.
- Demren, Ö. (2019). *Gelin Kitabı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Dervişoğlu, M. (2016). *Edirne Efsaneleri*. Doktora Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dikmen, M., & Terkin, T. (2022). "Türkülerde Beddua: TRT Halk Müziği Repertuarı Örneği". *Turkish Academic Research Review*, 7(3), 731-761. <https://doi.org/10.30622/tarr.1160775>
- Diñçer Berdibek, Z. (2017). "Ötekinin Merceğinden Osmanlı Eğlence Kültürü". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 37-58.
- Dursun, F., Dursun Çalışan, Ç., & Abanoz, G. (2019). "Düzce İli Geleneksel Özel Gün Kadın Giysilerinin İncelenmesi". *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(1), 56-74. <https://doi.org/10.21547/jss.439875>
- Duymaz, A. (2012). "Bursalı Velilerin Balıkesirli Halifeleri". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(28), 231-247.
- Ekici, S. (2000). *Elazığ-Harpur Müzik Folkloru*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekmekçi, D. N. (2020). *Muş Efsaneleri (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elçin, Ş. (1959). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Elçin, Ş. (1989). *Türk Bilmeceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eraslan, H. S. (2020). "Bayburt Mani Atma Türküleri Üzerinden Bayburtluyu Tanımak". *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 3(6), 97-113.
- Ercilasun, A.B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara.
- Erdal, K. (2016). "Keloğlan Masallarında Çocukların Eğitime Yönelik İletiler". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 5(4).
- Erdem Nas, G. (2015). "Yörük Kültüründe Düğün-Ölüm Âdetleri ve Adlandırmaları". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 1(2), 25-32. <https://doi.org/10.20322/lt.71799>
- Eren Soysal, E., & Vahid, E. (2023). "Türkiye- İran Azerbaycan Bölgesinde Evlenme ve Düğün Ritüelleri". *Folklor Akademik Dergisi*, 6(1), 95-104. <https://doi.org/10.55666/folklor.1241818>
- Eren, M. (2019). "Ulubey'de Doğum ile İlgili Halk İnanışları". *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 114-121.
- Eren, M. (2021). "Ordu'da Bir Sarı Sâdık Saltuk Ocağı ve Anlatıları". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(25), 126-139.
- Eroğlu, T. (2017). "Türkiye'deki Halk Oyunlarının Temel Özellikler, Tür ve Dağılım Bakımından İncelenmesi". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(42), 67-78.
- Erol Çalışkan, Ş. S. (2019). "Bartın'da Düğün Geleneklerinin Dünü ve Bugünü". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 8(1), 413-445.

- Ertürk, S. (2014). *Türk Halk Müziği Geleneğinde Kemik Üflemeli Çalgı Çığırta; Burdur İl Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Evsen, F. (2018). *Antalya Yöresi Türk Halk Müziği Ezgilerinin Müzikal-Edebi Analizi ve Müzik Eğitiminde Kullanılabilirliğinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Fidan, S. (2018). “Kına Geleneği Bağlamında Oluşan Sözlü Şiir Ürünlerinin İşlevleri: Gaziantep Örneği”. *Asia Minor Studies*, 6(AGP Sempozyum Özel Sayısı1), 275-293. <https://doi.org/10.17067/asm.442668>
- Filizok, R. (1983). “Manilerin Tasnifi Problemi ve Manilerde Değişmeyen Unsurlar”. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 165-175.
- Genç, E. (2021). “Barak Türkmenlerinde Halk Oyunları”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(5), 235-259. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.908969>
- Gezer, S. (2011). *Sarioğlan ve Çevresi Halk İnanışları*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gök, G. (2018). *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda İngiliz ve Fransız Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplum*. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gök, S., & Savaş, C. (2023). “Korkuteli Yöresi Düğün Geleneklerinin Müzik Folkloru Açısından İncelenmesi”. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 11(1), 97-135. <https://doi.org/10.12975/rastmd.20231115>
- Göksu, M. (2023). *Zaralı Halil Söyler'in Hayatı ve Eserlerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökşen, C., & Gökşen, R. (2016). “Dağ'ın Türkölere Mitik Bir Öge Olarak Yansıması”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(57), 1599-1618. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat1542>
- Gönel Sönmez, T. (2016). “Nevşehir Düğünlerinde Gâle Töreni ve “Saç” İmgesi”. *II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiri Metinleri*, 1453-1463.
- Gönen, S. (2015). “Türkölere Dilinde İstanbul Silüetinin Görünümü”. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(23), 159-178.
- Gönenç, C. S. (2011). *Âşık Tarzı Türk Şiirinde Muamma ve Lugaz*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Görkem, İ. (2014). “Haşan Dağı ile Ali Dağı Efsanesinin Kaynakları ve Varyantlarının Değerlendirilmesi”. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 5(1), 55-59.
- Gülbeyaz, K., & Sevinç, B. (2019). “Tokat Yöresi Damat Cepkeni”. *Folklor Akademi Dergisi*, 2(3), 527-538.
- Güler, S. E. (1999). *Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar*, Ankara.
- Gülyüzlü, M. (2022). *Anadolu Sahası Türkölere Gelin*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günana, S. (2016). *Dinî ve Ahlakî Değerlerin Aktarımında Karagöz Gölge Tiyatrosunun Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneş, R. (2019). *Âşık Garib Hikâyesi (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Güzel, Ö., & Kurnaz, H. A. (2023). "Anadolu'da Kültürel Mirasını Koruyan Pomaklar: Sosyo-Kültürel Yaşantıları Üzerine Bir Araştırma". *Milli Folklor*, 18(137), 199-213. <https://doi.org/10.58242/millifolklor.1058925>
- Han, V. (2011). "Balkan Sanat Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 11(2), 245-259.
- Hangül, O. (2022). *Fransız Seyahatnamelerine Göre 19. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Dini Yaşam*. Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Harmancı, M. (2010). *Türk Masallarında Keloğlan Tipi*. Doktora Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Irmak, Y. (2015). "Bingöl Halk Oyunları". *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 55-74.
- Irmak, Y. (2018). "Osmaniyeli İspir Onbaşı ve Karacaoğlan Hikâyesi". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 7(1), 292-312.
- İmren, M. K. (2009). *Kütahya'da Yaşayan Balkan Göçmenlerinin Halk İnanışlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İncir, A. (2011). *Mersin Yörüklerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm ile İlgili İnanışların Mukayeseli Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnternet: <https://manifold.press/mendilim-oya-oya>, Erişim tarihi: 15.04.2024.
- İnternet: <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 05.11.2023.
- İnternet: <https://www.bursamuze.com/en-kiymetli-mendil-destim-l-i-serif-vakif-kulturu-muzesinde>, Erişim tarihi: 23.04.2024.
- Kabak, T. (2011). *Derinkuyu Yöresi Halk İnanışları*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kabataş, F. (2006). *Rize ve Çevresindeki Yaygın Halk İnanışları*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kan, N. (2014). *Halk Türkülerinde Mendil*. Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karadağ, M. (2020). "Kaz Dağları Yöresi Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma". *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, 1-7. (<https://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/kazdagı.pdf>, Erişim tarihi: 12.03.2024).
- Karademir, F. (2007). "Kalıp Kullanımları Bakımından Türk Halk Bilmeceleri". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 7(2), 103-132.
- Karadeniz, A. (2006). *Âşık Şeref Taşlıova'nın Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. Yüksek Lisans Tezi, Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagöz Dursun, B., & Bahşi, N. (2023). "Malatya Türkülerinde Söz Varlığı". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(10), 632-647. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1252637>
- Karakuş, E. (2012). "Anadolu ve Balkan Manilerine Gösterge Bilimi Açısından Bir Bakış". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(2), 425-439.
- Karanfil Güldemir, M. (2008). *Afyon-Bolvadin ve Çevresi Halk İnanışları ve Uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaoğlan, H. (2015). "Anadolu'da Hz. Ali Tasavvurları: Kahramanmaraş Örneği". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(26), 37-70.
- Karataş, B. (2023). "19. Yüzyıl İngiliz Kadın Seyyahların Osmanlı Devleti Eğitim Sistemine Bakışı". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(36), 470-487. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1327791>

- Karataş, H. (2018). "Taşımdaki Mendil Başımdaki Yemeni". *Journal of Social Sciences and Humanities*, 2(1), 96-111.
- Katı, Y. (2020). "Malatya Geleneksel Çocuk Oyunları ve Çocuk Gelişiminde Oyunun Rolü". *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 8(22), 309-338. <https://doi.org/10.31126/akrajournal.768232>
- Kaya Çakı, B. (2020). "Bursa Dağ Köylerinde Mânî Söyleme Geleneği". *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 21-31.
- Kayabaşı, O. A. (2016). "Taşeli Yöresi Tahtacılarının Geçiş Dönemlerinde Mitolojik Unsurlar". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*(78), 139-158.
- Kayabaşı, R. G. (2018). "Bahşiş Yörüklerinde Evlilik ile İlgili Âdet ve İnanmalar". *Folklor/Edebiyat*, 24(95), 67-93. <https://doi.org/10.22559/folklor.299>
- Kaymaz, Ş. (2018). "Unutulmaya Yüz Tutmuş Yöresel Öğelerin Kültür Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi: Denizli İlinin Kültür Öğeleri Örneği". *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 134-149. <https://doi.org/10.32572/guntad.345091>
- Keçeci, Ö. E. (2020). *XVIII. Yüzyıl İngiliz Seyahatnamelerine Göre Osmanlı ve İngiliz Toplulukları ve Şehirleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, A., & Yayan, G. (2013). "Kahramanmaraş Oyalarının Dili ve Türk Halk Edebiyatında Manilerle Dile Gelen Oyalar". *Uluslararası Türk ve Dünya Kültüründe Kahramanmaraş Sempozyum Bildirileri*(2), 51-60.
- Kılıç, S. (2012). *Sivas İli Ulaş İlçesi Halk İnanışları*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, S., & Altuncu, A. (2014). "Karakoçan'da Evlilik Âdetleri". *Turkish Studies*, 9(5), 233-250.
- Kılınç, A. (2008). "Alevî Bektaşî Geleneğinde Vasiyet Kültürü". *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 1-9.
- Kılınç, N. (2010). *Antalya Yöresi Yörük Fıkraları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koca, S. K. (2012). *Türk Kültüründe Sembollerin Dili*. Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kocasavaş, Y. (2018). "Atayurttan Anadolu'ya Bir Toy: Kız Evlendirmek". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(58), 133-141.
- Koçoğlu, S. (2016). *Tunceli Çemişgezek İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçu, R. E. (1969). *Türk Giyim Kuşam Süslenme Sözlüğü*, Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Konak, R. (2022). "İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T. 6087 Envanter Numaralı El-Kiyâfetü'l-İnsâniyye Fi Şemâilî'l-Osmaniye El Yazmasında Yer Alan Padişah Portreleri". *Uluslararası Sanat ve Sanat Eğitimi Dergisi*, 5(9), 72-90.
- Koraltan, A. (2020). *Halk Oyunlarının Karakteristik Yapısının İncelenmesi (Diyarbakır Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kök Kaplan, N. (2020). *Denizli Yöresi Türkülerinin Söz Varlığı*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köseoğlu, I. (2009). *Elazığ Merkezine Bağlı Tadım Köyü Alevilerinin Halk İnanışları ve Bunların Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kurt, B. (2012). *Malatya İli Doğanşehir İlçesi Halk Kültürü Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuru, M. (2006). *Edirne İli Keşan İlçesi Folklorunda Gelenekler ve Maniler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kutay Çalışkan, F. (2018). *Arpaçay Köylerinden Derlenen Masalların ve Halk Hikâyelerinin Motif İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Küçük Tursun, F. (2022). *Türk Kültüründe Kapı ve Eşik*. Doktora Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kürkan, F. (2019). "Giresun'da Türk Su Kültürünün İzleri". *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(16), 109-130.
- Mavili, V. (2012). *Yozgat Yöresi Müzik Kültürünün İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mollaibrahimoğlu, Ç. (2008). *Anadolu Halk Kültüründe Hayvanlar Etrafında Oluşan İnanç ve Pratikler*. Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Musalı, V. (2018). "20. Yüzyılın Başlarında Bir Rus Oryantalistin Ankara'da Topladığı Etnografik Derlemeler ve Onlar Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Tarihte Etimesgut Sempozyumu (UTES)*, 1-19.
- Müstecib, Ü. (1970). *Dobruca'daki Kırım Türklerinde Atasözleri ve Deyimler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Oğuz, M. Ö., & Oral, Z. (2004). *Türkiye'de 2004 Yılında Yaşayan Halk İnanışları: Nesneler ve Uygulamalar*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimleri Merkezi Yayınları.
- Onur, B., & Güney, N. (2002). *Türkiye'de Çocuk Oyunları: Derlemeler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Ozan, M. (2011). "Geçiş Ritüelleri ve Halk Masalları". *Millî Folklor Dergisi*, 23(91), 72-84.
- Ögel, B. (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ölmez, F. N., & Gökmen, Ş. (2005). "Isparta İl Merkezi'nde Bulunan Türbeler". *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*(35), 71-103.
- Önal, M. N. (2000). "Dobruca/Romanya Türkleri'nin Manileri ve Mani İncelemeleri". *4. Uluslararası Kıbrıs-Balkanlar-Avrasya Türk Edebiyatları Sempozyumu*, 170-206.
- Özalp, N. A. (2006). *Türk Ninnilerinden Seçmeler*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Özcan, D., & Dinç, M. (2018). "Kemal Sunal Filmlerinde Mani İcrası". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(22), 117-126. <https://doi.org/10.12981/motif.460>
- Özçam, Ç., & Deniz, S. (2017). "Elazığ Türkülerinde Yöresel Unsurlar". *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 55-76.
- Özgül Turgay, N. (2017). "İkidiilli Türkçe / Rumca Şarkılarda Ortak Kelimeler ve Güftelerde Anlam". *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 2(2), 425-443. <https://doi.org/10.21733/ibad.2159>
- Parlayan, M. (2012). *Tunceli ve Çevresinde Halk İnanışları*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Paşaoğlu, S. (2006). "Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Deliorman (Ludogoriye) Bölgesi Etnik Türklerinde Geleneksel Düğün Uygulamaları". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 73-89.

- Pelin, M. (2020). *Edirne’de Pomak Halk Kültürü*. Yüksek Lisans Tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sağır, C. (2023). “Anadolu Ağızlarında Evlilik ile İlgili Söz Varlığı Üzerine Tematik Bir Tasnif Denemesi”. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 1261-1281. <https://doi.org/10.11616/asbi.1271715>
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saraç, Ö., & Seçim, M. (2020). “Sarıaliç Mahallesi Evlilik Âdetleri ve Kültürel Değişim”. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(25), 193-210.
- Sarı, M. (2019). “Erkmen’in Kültür Hayatı”. (<https://erkmen.bel.tr/wp-content/uploads/2019/02/1520712617.pdf>, Erişim tarihi: 15.12.2023).
- Satır, Ö. C. (2015). “Ankara Halk Müziğinin Tarihsel ve Geleneksel Temelleri”. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-12.
- Satır, Ö. C., & Ortakçı, A. (2016). “Çorumlu Halkevi Dergisindeki Müzik Yazılarına Dair Değerlendirmeler”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(36), 345-385.
- Sekmen, M. (2010). “Oyuncu Meddah ya da “Kendi ve Diğerleri” Mekanizması”. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 30(30), 27-45. https://doi.org/10.1501/TAD_0000000249
- Selcan Sağlık, G. (2006). “Türkmen Düğün Geleneği”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 71-85.
- Selek, C. İ. (2016). *İbn Fadlan ve El-Gırnati Seyahatnamelerinde Türklük ile İlgili Kavramlar*. Yüksek Lisans Tezi, Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sezen, G. (2021). “Batılı Seyyahların İzleniminden Hamamlar”. *Türkiyat Mecmuası*, 31(1), 301-322.
- Süğümlü, Ü., & Tekşan, K. (2018). “Türkülerin Türkçe Eğitiminde Kullanılabilirliği”. *Sakarya University Journal of Education*, 8(4), 286-299. <https://doi.org/10.19126/suje.480111>
- Şahin, H. (2011). “Arguvan Türkülerinde Geçen Simgeler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Malatya Türk Halk Müziği Sempozyumu*, 1-53.
- Şen, T., & Kavcı Özdemir, E. (2024). “Osmanlı’dan Günümüze Ege Bölgesi’ndeki Kumaş Dokuma Merkezleri”. *Art-E Sanat Dergisi*, 16(32), 984-1005. <https://doi.org/10.21602/sduarte.1382325>
- Şencan, E. E. (2014). “Dört Mekân Bir Kadın: Osmanlı Döneminde Kıbrıs Adasında Yaşayan Müslüman Türk Kadınının Yaşam Alanının Mesafe Analizi Yoluyla İncelenmesi”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10(20), 195-220.
- Şengül, M. B. (2017). “Bitlis Türkülerinde Aşk, Ayrılık ve Sosyal Hayat”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 315-332.
- Şimşek, E. (1998). “Hal Mahmut Hikayesi (Kadirli Varyantı)”. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, 292-300. (https://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/esma_simsek_hal_mahmut_hikayesi_kadirli_varyanti.pdf, Erişim tarihi: 20.04.2024).
- Şutanrıkulu, G. (2022). “Dünden Bugüne Terekeme Türklerinin Düğünlerindeki Değişimler Üzerine Bir Araştırma (Dağıstan-Derbent Örneği)”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 22(1), 367-385. <https://doi.org/10.30627/cuilah.1095064>
- Tahsin, S. (2014). *Irak-Erbil Yöresi Türkmenlerinin Sözlü Kültür Ürünleri (İnceleme-Metinler)*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

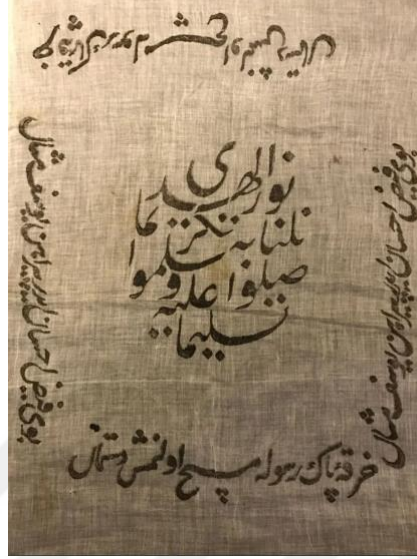
- Tarçın, G. (2009). *Kayseri Üçkonak-Adana Yeniyayla Köyleri Karşılaştırmalı Halk Kültürü Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarçın, G. (2012). "Kayseri/Üçkonak ve Adana/Yeniyayla Köyleri Halk Kültüründe "Üç, Yedi, Kırk" Sayıları". *MSGSÜ Sosyal Bilimler*(6), 28-42.
- Tarçın, G. (2015). "Çukurova'da Bilmece Sorma Geleneği (Adana-Osmaniye)". *Turkish Studies*, 10(12), 1085-1102. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8458>
- Tatlı, M. (2023). "Sevinç Çokum'un "Kütahyalı Kız" Öyküsünde Kültürel Bellek". *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 256-269. <https://doi.org/10.22466/acusbd.1301492>
- Tekin, F. (2020). "Kazan-Tatar Türklerinin Halk Anlatılarında Ölüm". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(30), 566-579. <https://doi.org/10.12981/mahder.729483>
- Tohumcu, A. (2018). *Kilis-Musabeyli Yöresinin Folklorik Özellikleriyle İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokmak, Y. (2009). *Balıkesir ve Çevresinde Kına Folkloru Üzerine Derlemeler ve İncelemeler*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topçu, Ç. (2023). "Şarkışla Ortaköy Alevileri Geçiş Ritüelleri: Evlenme ve Düğün". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 16(41), 186-209. <https://doi.org/10.12981/mahder.1172133>
- Tozlu, N. (2011). "Kerem ile Aslı Hikayesinin İki Eş Metnin Karşılaştırılması". *Humanities Sciences*, 6(2), 356-372. <https://doi.org/10.12739/10.12739>
- Tozlu, S., & Bahadır, S. (2016). "Çorum Bilmeceleri ve Çorum'da Bilmece Sorma Geleneği". *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu*, 693-718.
- Tunceli El Sanatları, (2012). Tunceli: Tunceli Valiliği.
- Uğurlu, M. (2010). *Adana İli Karataş İlçesi Halk Kültürü Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğurlu, U. (2019). *Rumeli Türkülerinin Eğitim Müziğinde Kullanılabilirliğinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Uludağ, E., & Kara, R. (2023). "Halk Hikâyelerinde Erzincan". *Edebiyat Ve Beşeri Bilimler Dergisi*(70), 1-14. <https://doi.org/10.5152/AUJFL.2023.23090>
- Ulusoy Yılmaz, D., Keklik Kal, F., & Bayburtlu, A. S. (2021). "Halk Türkülerinin İçinde Varlığını Sürdüren Şiddet Çağrışımlı İfadeler". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(6), 1651-1666. <https://doi.org/10.18506/anemon.964286>
- Uslu, Ş. (2004). "Darende ve Çevresinde Halk İnançları". *Milli Folklor*, 16(61), 90-101.
- Uysal, G. (2020). "Dede Korkut Hikâyelerinde Mendil Sözcüğünün Kavramsal Alanı". *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni ve Deli Dönmez'e Ad Verme Çalıştayı Bildiriler Betiği*, 106-120.
- Uysal, Y. (2019). "Adıyaman Halk Kültüründe Evlilik ve Evlenme Törenleri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(46), 179-193. <https://doi.org/10.21563/sutad.636732>
- Üçüncü, K. (2012). "Mehmed Esad Serezli'nin Kayıt ve Tanıklığıyla Serez Yöresi Türk Kültür Geleneği". *Türkbilig*(24), 187-208.

- Ünalın, Ö. (2022). "Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Alanya Yörüklerinde Evlilikle İlgili Âdetler ve İnanışlar". *Anasay*(22), 177-212. <https://doi.org/10.33404/anasay.1184499>
- Ünalın, Ö. (2023). "İşlevsel Halk Bilimi Kuramı Çerçevesinde Türk Halk Kültüründe Mendil". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 16(41), 98-122. <https://doi.org/10.12981/mahder.1223549>
- Yakıcı, A. (1991). "Düğün Kelimesi ve Kültürümüzdeki Yeri Üzerine". *Milli Folklor*(11), 33-36.
- Yalçın, S., & Arık, S. (2017). "Bereket Kavramının Trakya Bölgesi Düğün Törenleri Geleneği ile İlişkilendirilmesi". *Akademik Sanat*, 2(4), 73-86.
- Yardımcı, M. (1999). "Anadolu Kıbrıs ve Balkanlarda Ortak Mâniler". *Uluslararası Kıbrıs ve Balkan Türk Edebiyatları Sempozyumu*, 1-9.
- Yaşar, A. U. (2018). *Maniler Üzerine Tematik Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaşar, H. (2008). *Balıkesir ve Yöresinde Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, D. (1999). *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, E. (2010). "Tunceli Yöresi Alevilerinde Geçiş Dönemi İnanç ve Uygulamaları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma". *EKEV Akademi Dergisi*, 14(42), 17-32.
- Yıldırım, N. (2009). "Sembolik Bir Dil Hazinesi: Halk Anlatıları". *Turkish Studies*, 4(8), 2383-2403.
- Yılmaz Vurgun, S. (2018). "Dünden Bugüne Bilecik Bölgesinde Yaşayan Yörükler'de Sosyokültürel Hayat". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(63), 591-616. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat3917>
- Yılmaz, T. (2022). "Isparta'nın Eğirdir İlçesindeki Evlenme Âdetleri". *Current Debates on Social Sciences*(8), 634-639.
- Yolcu, M. A. (2011). *Balıkesir'den Derlenen Maniler Üzerinde Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yolcu, M. A. (2012). "Manilerde Doldurma Dize Problemi ve Dizeler Arasındaki Anlamsal Bağ Sağlayan Unsurları Sınıflandırma Denemesi". *Electronic Turkish Studies*, 7(3), 2779-2793.
- Yolcu, M. A., & Dinç, M. (2018). *Çanakkale Yöresi Halk Kültürü*, Çanakkale: Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım.
- Yücel, İ. E. (2011). *Tavşanlı'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Yüksek Lisans Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

EK-1. Fotoğraflar

Fotoğraf-1: Destimal-i Şerif⁴³

Fotoğraf-2: Düzce’de 120 Yıllık Antika Bir Mendil⁴⁴

⁴³ Bursa Vakıf Kültürü Müzesinde Destimal-i Şerif, ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.bursamuze.com/en-kiymetli-mendil-destim-l-i-serif-vakif-kulturu-muzesi-nde>.

⁴⁴ Düzce’de 120 yıllık antika bir mendil, ayrıntılı bilgi için bkz. (Dursun-Dursun Çalışan-Abanoz, 2019: 66).

Fotoğraf-3: Batik Sırma İşlemeli Yağlık⁴⁵

Fotoğraf-4: Burdur Suzeni (Kasnak İşi İşlemeciliği) Tarzında İşlenmiş İki Çevre⁴⁶

Fotoğraf-5: II. Bayezid Portresi (El-kıyafetü'l-insâniyye fî şemâilî'l-Osmaniyye) ve Elindeki Mendil⁴⁷

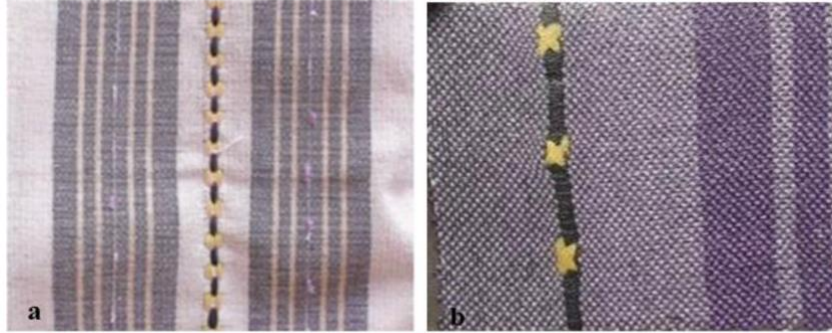
⁴⁵ Batik sırma işlemeli yağlık, ayrıntılı bilgi için bkz. <https://manifold.press/mendilim-oya-oya>.

⁴⁶ Burdur Suzeni tarzında işlenmiş iki çevre, ayrıntılı bilgi için bkz. (Baykasoğlu-Gilik, 2020: 318).

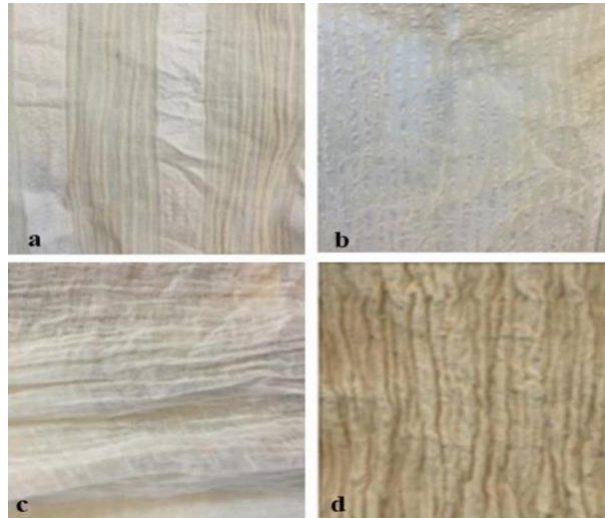
⁴⁷ II. Bayezid Portresi, ayrıntılı bilgi için bkz. (Konak, 2022: 83).

Fotoğraf-6: Kıratlı Mezarlığında Mendil Örneği⁴⁸

Fotoğraf-7: Kızılcabölük Dokuması⁴⁹

Fotoğraf-8: Buldan Dokuması⁵⁰

⁴⁸ Kıratlı mezarlığında mendil örneği, ayrıntılı bilgi için bkz. (Karataş, 2018: 110).

⁴⁹ Kızılcabölük dokuma örneği, ayrıntılı bilgi için bkz. (Şen-Kavcı Özdemir, 2024: 995)

⁵⁰ Buldan dokuma örneği, ayrıntılı bilgi için bkz. (Şen-Kavcı Özdemir, 2024: 994)

Fotoğraf-9: Tunceli Yöresinde Peşkir ve Desmal Adıyla Kullanılan Mendiller⁵¹

Fotoğraf-10: Bursa Kent Müzesi Gelin Mendilleri⁵²

Fotoğraf-11: Tokat Yöresi Damat Cepkeni ve Dallama (Mendil)⁵³

⁵¹ Tunceli yöresinde mendil örnekleri, ayrıntılı bilgi için bkz. (Tunceli El Sanatları, 2012: 78).

⁵² Bursa kent müzesinde örnek gelin mendilleri, ayrıntılı bilgi için bkz. (Çakmak, 2013: 10).

⁵³ Tokat yöresi damat cepkeni, ayrıntılı bilgi için bkz. (Gülbeyaz-Sevinç, 2019: 531).

Fotoğraf-12: Nevşehir Müzesinde Çevre Örneği⁵⁴

Fotoğraf-13: Bingöl’de Oynanan Meryem Oyununda Mendil⁵⁵

⁵⁴ Nevşehir müzesinde çevre, ayrıntılı bilgi için bkz. (Ateş, 2023: 688).

⁵⁵ Bingöl Meryem oyunu, ayrıntılı bilgi için bkz. (Irmak, 2015: 66).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Avcı, Meral

Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Türk Halk Bilimi Bölümü	Devam Ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi/ Gazi Eğitim Fakültesi/ Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği	1997
Lise	Gazi Lisesi	1993

Hobiler

Kitap okumak, Yüzmek, Doğayla ilgilenmek

